

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳукуқи дастнавис

ВБД: 491.550:610 (81.2 (2Т))

ШОДИМАТОВА МАЛИКА КАРИМБЕРДИЕВНА

**ХУСУСИЯТҲОИ ЛУҒАВӢ-МАӢНОӢ ВА СОХТОРИИ ИСТИЛОҲОТИ
ТИБӢ ДАР ЗАБОНИ МАТБУОТИ ТОҶИК
(СОЛҲОИ 2003-2023)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси

10.02.01 – Забони тоҷикӣ

Рохбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ

Низомӣ Санавбар Фаҳрӣ

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИҶА

НОМГҶҲИ ИҲТИСОРАҶО.....	4-5
МУҚАДДИМА.....	6-20

БОБИ I. ТАСНИФОТИ ЛУҒАВӢ-МАЪНОИИ ИСТИЛОҶОТИ ТИББӢ

ДАР ЗАБОНИ МАТБУОТ.....	21-101
1.1. Истилоҳоти ифодакунандаи ихтисосҳои тиббӣ.....	22-36
1.2. Истилоҳоти ифодакунандаи номи бемориҳо.....	36-53
1.3. Истилоҳоти ифодакунандаи навъҳои таъхису табобат.....	54-65
1.4. Истилоҳоти ифодакунандаи аломатҳои клиникӣ ва пешгирии бемориҳо.....	65-75
1.5. Истилоҳоти ифодакунандаи навъҳои дорувор	75-80
1.6. Номгӯи асбобу таҷҳизоти тиббӣ	80-82
1.7. Номгӯи истилоҳоти фарматсевтӣ.....	82-97
1.8. Номгӯи муассисаҳои тиббию табобатӣ	97-101

БОБИ II. ХУСУСИЯТҶОИ ЭТИМОЛОГИИ ИСТИЛОҶОТИ

ТИББӢ.....	102-136
2.1. Истилоҳоти тиббии аслий (точикӣ).....	102-111
2.2. Истилоҳоти иқтибосӣ.....	111-136
2.2.1. Истилоҳоти тиббии иқтибосии арабӣ дар забони матбуот.....	112-125
2.2.2. Истилоҳоти иқтибосии русию аврупоӣ	125-131
2.2.3. Истилоҳоти иқтибосии туркӣ-узбекӣ.....	131-136

БОБИ III. ХУСУСИЯТҶОИ СОҶТОРИИ ИСТИЛОҶОТИ ТИББӢ ДАР

ЗАБОНИ МАТБУОТ.....	137-165
3.1. Истилоҳоти сода.....	139-140
3.2. Истилоҳоти соҳта.....	140-150
3.3. Истилоҳоти тиббии мураккаб дар забони матбуот.....	150-154
3.4. Ибора-истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот.....	154-156
3.5. Ихтисораҳои тиббӣ дар забони матбуот	156-159

3.6. Баъзе андешаҳо доир ба нуқсонҳои забони матбуот.....	159-165
ХУЛОСА.....	166-167
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ	
НАТИЧАҲОИ ТАҲҚИҚ.....	168
Рӯйхати адабиёт.....	169-191

НОМГҶИ ИХТИСОРАҶО

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФЗТТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

ФТ – Фарҳанги тиббӣ

ВТ – Вожаномаи тиббӣ

ФТН – Фарҳанги тибби ниёгон

Бурҳ. – Бурҳони қотеъ

ФФ – Фарҳанги форсӣ

ФТЛ – Фарҳанги талаффузи луғот

Дех. – Деххудо

ЭМТ – Энциклопедияи мухтасари тиб

ЭСМТ – Энциклопедияи истилоҳоти тиббӣ (Энциклопедический словарь медицинских терминов)

Рӯзнама ва маҷаллаҳо

Ҷ-ят – «Ҷумҳурият»

С.м. – «Садои мардум»

М.п. – «Мароми пойтахт»

М.х. – «Минбари халқ»

Ҷ.Т. – «Ҷавонони Тоҷикистон»

О. – «Омӯзгор»

Т. – «Тоҷикистон»

С.б. – «Саломат бошед»

М. – «Миллат»

О-гон – «Озодагон»

Н-ҳ. – «Нигоҳ»

Ё.т. – «Ёрии таъҷилӣ»

П.ш. – «Паёми шифо»

В.С. – «Ворисони Сино»

Ф-ж – «Фараж»

Ш-бахш – «Шифобахш»

Н.з. – «Нури зиндагӣ»

А.З. – маҷ. «Авчи Зухал»

Ф. – маҷ. «Фирӯза»

Б.Т. – маҷ. «Бонувони Тоҷикистон»

Д. – маҷ. «Даво»

Ш. – маҷ. «Шифо»

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ аз он иборат аст, ки бори аввал дар диссертатсия хусусиятҳои лексикӣ ва семантикӣ ва этимологии истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ, роҳу воситаҳои сохтани истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ дар асоси маводи фаровони забони матбуоти муосири тоҷик мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Аҳамияти таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки истилоҳоти тиббӣ дар асоси маводи ВАО дар забоншиносии тоҷик ба омӯзиши дақиқ ва таҳқиқоти монографӣ ниёз дорад ва он метавонад ба масъалаҳои баҳсноки истилоҳсозӣ ва истилоҳнигорӣ равшанӣ андозад. Инчунин, омӯзиш ва баррасии вижагиҳои забони васоити ахбори омма ҳамчун инъикоскунандаи вазъи кунунии забони адабии тоҷикӣ ба мо имкон медиҳад, ки аз таҳаввулоти сохториву маъноӣ ва дастурии забони адабӣ, аз ҷумла истилоҳоти тиббӣ огоҳ бошем.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Истилоҳшиносӣ яке аз бахшҳои муҳими илми забоншиносӣ маҳсуб меёбад ва истилоҳоти тиббӣ як самти он мебошад. Истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ таърихи тулонӣ дорад. Тиб яке аз самтҳои қадимтарини фаъолияти инсонӣ буда, таърихи тибби халқҳои форсу тоҷик аз давраҳои қадим сарчашма мегирад, ки давоми солиёни зиёд давра ба давра ташаккул ёфта, системаи муайяни истилоҳоти тиббиро ташкил медиҳад.

Масъалаи истилоҳ ва истилоҳгузинӣ дар забоншиносӣ ҳамчун як бахши илми забоншиносӣ дар даврони шуравӣ ва замони Истиқлолияти давлатӣ ба таври густурда мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифта, ин анъана имрӯз низ давом дорад. Бояд зикр кард, ки дар ин самт пажӯҳишҳо ба анҷом расонида шуданд, ки саҳми донишмандону забоншиносон, аз ҷумла Д.С. Лотте [1969], Я.И. Калонтаров [1971], Т. Бердиева [1974], В.П. Даниленко [1977], В.А. Лившиц, Л.П. Смирнова [1981], Н. Маъсумӣ [2011], Ҳ. Зоҳидов [1990], С. Сулаймонов [1997], Б. Камолитдинов [2001], Д. Саймиддинов [2001], М.Н. Қосимова [2003], М. Шукуров [2010], М.Ҳ. Султон [2003; 2019], С. Назарзода

[2004; 2013; 2019], Қ.Ш. Тӯраҳасанов [2004], А.И. Юсупов [2004], П.Г. Нуров [2006], Д.А. Ҳайдарова [2007], А. Шафоатов [2012], А. Байзоев [2016], Т. Шокиров [2018] ва дигарон калон аст.

Дар забони форсӣ-тоҷикӣ доир ба масъалаҳои тиббӣ аввалин ишораҳо дар китоби муқаддаси «Авесто» инъикос ёфтааст ва ин аз он шаҳодат медиҳад, ки истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ аз замони Зардуштиён сарчашма мегирад.

Яке аз наскҳо (китоб)-и «Авесто» – «Вандидод» пурра ба масъалаҳои тиб бахшида шудааст. Дар «Авесто» доир ба масъалаҳои ҳифзи модару кӯдак, одоби табибу табобат, сабабҳои пайдоиши бемориҳо, таъхиси бемориҳо, гуруснагӣ, пурхӯрӣ, ғизои бесифат, тоза нигоҳ доштани муҳити зист, беҳдошти модару кӯдак, беҳдошти шахсӣ ва ҷамъиятӣ, истифодаи парҳез, инчунин, масоили дигари тиб ва табобат маълумотҳо оварда шудааст. Таъсири сухан ва истифодаи растаниҳои шифобахш воситаҳои асосии муолиҷа ҳисобида мешуданд. Табибони он давра роҳу воситаҳои аз гиёҳ тайёр кардани доруҳо ва тарзи истифодаи онҳоро хуб медонистанд.

Дар инкишофи тибби форсу тоҷик мактаби тиббии Гунди Шопур саҳми беандоза дорад, ки дар давраи давлатдорӣи Сосониён маркази илму фарҳанг ба шумор мерафт ва дар таърихи илми тиб бо номи Академияи Гунди Шопур машҳур аст. Академияи бонуфузи Гунди Шопур муддати 300 сол фаъолият дошт ва нахустин таълимгоҳе буд, ки илми тиб аз нигоҳи амалӣ таълим дода мешуд. Дар назди он табобатхонаи дорои шӯъбаҳои алоҳида (бемориҳои дарунӣ, бемориҳои пӯст, чашм ва ғайра) фаъолият дошт. Таълимгирандагон – табибони оянда тибби назариявиро дар ҳамбастагӣ бо тибби амалӣ бевосита дар назди бистари беморон аз худ мекарданд.

Академияи Гунди Шопур хусусияти байналмилалӣ дошт, зеро дар он дар баробари табибони эрониноҷод, инчунин табибони юнонӣ, арабӣ, ҳиндӣ ва дигарон фаъолият мекарданд. Устодони донишгоҳ доир ба масъалаҳои тиб дастурҳои зиёде таълиф намуда, доир ба тарзу усулҳои нави таъхису табобат,

бемориҳои сироятӣ, гиёҳдармонӣ, ахлоқу одоби табиб тавсияҳои судманд пешниҳод намуда, вожаҳои зиёди тиббиरो ба илм ворид карданд.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки тибби халқҳои форсу тоҷик махсусан дар замони давлатдории Сомониён хеле инкишоф ёфта буд. Ин падидаи матлуб дар давраҳои минбаъдаи ташаккули забони тоҷикӣ, давраи навин низ ривож ёфт. Дар асрҳои IX-XI дар давраи салтанати Сомониён як қатор асарҳои илмӣ, таърихӣ, ғалсафӣ, тиббӣ ва ғайра таълиф гардиданд, ки ин ба рушди минбаъдаи истилоҳоти тиббии забони мо нақши босазое гузошт. Дар ин давра асарҳои пурарзиши «Ҳидоят-ул-мутааллимин-фит-тиб»-и Аҳавайнии Бухорӣ, «Ал-абния ан ҳақоик-ул адвия»-и Муваффақиддини Ҳиравӣ, «Донишнома»-и Ҳаким Майсарӣ, «Ат-танвир»-и Абумансури Қамарӣ, «Рағшиносӣ» ё «Рисола дар бораи набз»-и Ибни Сино, «Заҳираи Хоразмшоҳ»-и Исмоили Ҷурҷонӣ таълиф гардиданд, ки дар ташаккули истилоҳоти тиббии тоҷик нақши муҳимме гузоштаанд.

Дар давраи Сомониён тибби форсу тоҷик ба дараҷаи баланди инкишофи худ расида буд, ки ин маъниро муҳаққиқ Ю. Нуралиев чунин арзёбӣ намудааст: «Дар таърихи илми тиб ва умуман дар таърихи тафаккури тамаддуни ҷаҳонӣ номи духтурҳои забардасти форсу тоҷик Ибни Сино ва Муҳаммад Закариёи Розӣ дар қатори номи сардафтари илми тибб Букрот (Гиппократ) ва Ҷолинус (Гален) бо ҳарфҳои заррин навишта шудааст» [254, 13].

Устод Садриддин Айний аз хусуси дар ташаккули истилоҳоти илмии забони форсӣ саҳми назаррас доштани Ибни Сино чунин баён намудааст: «Ин донишманди бузург мавзӯҳои илмиро чӣ қадар сода навиштааст, ин олими ҷаҳонӣ, ки ҳама таҳсил ва фаъолияти илмии худро дар забони арабӣ гузаронидааст ва дар бораи қоида, хусусият ва луғати араб дахҳо ҷилд китобҳо таълиф кардааст, вақте ки хостааст ба забони модарии худ китобе таълиф кунад, чӣ қадар қобилияти забони илмӣ шудан доштани ин забонро – забони форсӣ-тоҷикиро нишон дода тавонистааст» [11, 46].

Дар ҳақиқат, Ибни Сино Ҳангоми таълифи асарҳояш ба забони форсӣ-тоҷикӣ бар муқобили истилоҳоти арабӣ аз калимаю ибораҳои мавҷудаи форсӣ истифода намуда, дар мавриди дигар вожаҳои арабиро тарҷума кардааст, ки ин аз имкониятҳои фаровони илмӣ забони форсӣ дар ифодаи мафҳумҳои илмӣ шаҳодат медиҳад.

Дар давраи Истиқлолият омӯзиши истилоҳоти тиббӣ ҳамчун як самти таҳқиқоти забоншиносӣ хуб ба роҳ монда шуд. Донишмандону забоншиносон ба баррасии истилоҳоти илмӣ осори хаттии ниёгонамон рӯй оварданд. Забоншинос А. Байзоев Ҳангоми пажӯҳиши вижагиҳои «Донишнома»-и Ибни Сино ба қорбурди истилоҳот рӯй оварда, зикр намудааст, ки «ин олими бузург бо офаридани ин асар дорои захираҳои фаровони дохилӣ доштани забони форсии дариро барои офаридани осори илмӣ собит сохт ва худ низ дар ин самт нақши босазое гузоштааст: «Қойи баҳс нест, ки Ибни Сино бо офаридани «Донишнома»-и худ барои ташаккул ва инкишофи истилоҳшиносии форсу тоҷик хизмати бебаҳое кардааст» [15, 60].

Академик М. Шукуров низ доир ба саҳми бесобиқаи Ибни Сино дар инкишофи истилоҳоти илмӣ андешаронӣ намуда, зикр намудааст, ки «истилоҳоти фарҳангу илм дар забони форсӣ-тоҷикӣ таърихе дорад, ки аз аъмоқи асрҳо сарчашма мегирад. Аз давраи форсии қадим ва форсии миёна гап накушода, агар фақат форсии нав, яъне форсии ҳозираро ба назар гирем, бояд бигӯем, ки таърихи истилоҳоти илмӣ форсии нав ба ҳазор сол мерасад. Ин таърих аз аввали ташаккули забони адабии форсии дарӣ – қарни 9-и мелодӣ оғоз меёбад ва нахустин қомебиҳои он вобаста ба рушду такомули олии илму фарҳанг дар замони Сомониён аст. Бунёдгузори истилоҳоти форсӣ Абуалӣ ибни Синост, ки солҳои сии садаи 11 «Донишнома»-и ҷовидонаи худро таълиф карда, забони илмӣ форсиро ба пояҳои баланд бардошт ва донишвожаҳои форсии зиёде эҷод намуд, ки ҳама ҷолибанд ва қисме аз онҳо имрӯз бештар аҳаммият пайдо кардаанд» [64, 160].

Муҳаққиқ А.И. Юсупов доир ба истилоҳоти тиббии «Ҳидоят-ул-мутааллимин фит-тиб»-и Аҳвайнии Бухорой таҳқиқоти арзишманде анҷом дода, дар мавриди истифодаи истилоҳоти тиббӣ чунин нигоштааст: ««Ҳидоят-ул-мутааллимин-фит-тиб» дар баробари аҳамияти бузурги таҳассусӣ доштани аз ҷумлаи он асарҳоест, ки дар ташаккули таҳаввул ва истиқрори услуби илмӣ забони форсии дарӣ нақши боризе бар ҷой гузоштааст» [125, 57].

Дар ташаккул ва густариши истилоҳоти тиббӣ нақши луғатнигорон низ калон аст. Дар соҳаи фарҳангшиносии тиббии забони тоҷикӣ олими намоён, профессор М.Я. Расулов дар ҷамъоварӣ ва тарҷумаи саҳеҳу илмӣ истилоҳоти тиббии байналмилалӣ ба забони тоҷикӣ хизмати босазое кардааст. «Фарҳанги тиббӣ»-и М.Я. Расулов аз чор ҷилд ва ҷилди иловагӣ иборат буда, дар давоми солҳои 1973-1986 нашр шудааст. Дар луғат номи бемориҳо, ихтисосҳо, асбобу таҷҳизоти тиббӣ, навъҳои табобат, симптому синдроми бемориҳо, ҷараёни беморӣ ва масъалаҳои дигари тиббӣ саҳеҳу мушаххас тарҷума ва маънидод карда шудаанд.

Забоншинос ва тарҷумон А.М. Ягудаев дар асоси фаъолият ва меҳнати пурсамари ҷандинсолааш дар Донишгоҳи тиббӣ соли 1985 китоби «Муколимаи русӣ-тоҷикии тиббӣ»-ро таҳия ва нашр намуд. Дар он баъзе маълумотҳои грамматикӣ, вобаста ба ҳиссаҳои нутқ, истилоҳоти русӣ-тоҷикии тиббӣ ва суҳбати табибони ихтисосҳои гуногун бо забонҳои русӣ ва тоҷикӣ оварда шуда, дар охири китоб барои қироат ва тарҷума бо забони тоҷикӣ матнҳои тиббӣ пешниҳод шудаанд.

Қабули Қонуни забон барои рушди фарҳангшиносии соҳавии тоҷик ва умуман рушди луғатнигорӣ имкониятҳои нав фароҳам овард. Минбаъд дар баробари ташаккули истилоҳоти илмӣ забони тоҷикӣ истилоҳоти тиббӣ низ рушд намуд. Бахусус, дар ин самт таҳия ва наشري луғатҳои тиббиро қайд намудан бамаврид аст. Дар Донишгоҳи тиббӣ толи солҳои охир ҷандин луғатҳои пурарзиш таҳия ва нашр карда шуданд. Аз ҷумла, «Луғати истилоҳоти анатомӣ», «Вожаномаи тиббӣ» [2014], «Энсиклопедияи мухтасари тиб» [2011],

«Фарҳанги тибби ниёгон» [2016], «Луғати ҷарроҳии умумӣ», «Луғати дандонпизишкӣ» ва ҷандин луғатҳои дигарро номбар кардан мумкин аст, ки маҳз дар замони Истиқлол нашр шуда, аз саҳми беандозаи як гурӯҳ олимон, табибон ва забоншиносон дар рушди фарҳангшиносии тиббӣ шаҳодат медиҳад.

«Энсиклопедияи мухтасари тиб» [2011] аз панҷ ҷилд иборат аст. ЭМТ як навъ сарчашмаи боэътимоди илмист, ки аз он доир ба бахшҳои мухталифи соҳаи тиб маълумотҳои заруриро дастрас кардан мумкин аст. Дар бораи бемориҳои гуногун, навъҳои табобат, маводи дорувор, бемориҳои касбӣ, бемориҳои ирсӣ, бемориҳои модарзодӣ, гиёҳҳои шифобахш, арбобони илми тиб, инчунин масъалаҳои дигари тиб ва табобат маълумоти муфасссал пешниҳод шудаанд. Ин фарҳанги соҳавӣ барои инкишофи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ дар замони муосир созгор мебошанд.

«Воҷаномии тиббӣ» аз ду ҷилд иборат буда, тақрибан 60 ҳазор вожа ва ибораро дар бар мегирад. Муаллифон дар қатори вожаҳои тиббии муосир вожаҳои тибби қадимро низ ҷой дода, номҳои латинӣ ва тарзи навиштани онҳоро бо ҳуруфоти форсӣ низ овардаанд. Истилоҳоти луғати мазкур барои табибону кормандони соҳаи тиб, олимон, тарҷумонҳо ва донишҷӯёни муассисаҳои тиббӣ пешбинӣ шудааст.

«Фарҳанги тибби ниёгон» тақрибан 20000 вожа ва ибораро фаро мегирад. Дар китоб вожаҳо бо ҳуруфоти кириллӣ, форсӣ ва латинӣ оварда шуда, он асосан фарогири вожаҳои қадимаи тибби ниёгон ба ҳисоб меравад.

Дар замони Истиқлолияти давлатӣ ба истилоҳоти миллии тоҷик эътибори ҷиддӣ дода мешуд. Барои ба низом даровардани истилоҳоти миллии Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис таъсис гардид ва мақсади он ба низом даровардани истилоҳоти миллий ва асолати забони адабии тоҷик буд. Дар ин давра интиҳоби истилоҳот ва воҷасозӣ аз ҳисоби унсурҳои таркиби луғавии забони тоҷикӣ ҷараён мегирад, инчунин бозгашт ба анъанаҳои истилоҳсозии ниёгон ва дар ҳолати зарурат истифодаи наввожаҳо мушоҳида мешавад. Пас аз қабули Қонуни забон ва солҳои

минбаъда, дар замони истиқлолияти давлатии кишвар барои рушди истилоҳоти илмӣ дар ҳама бахшҳои илм заминаи мусоид ва шароити созгор ба амал омад. Истилоҳоти тиббӣ низ дар ин давра хеле инкишоф ёфт.

Бояд қайд намуд, ки омода ва наشري луғатҳо, муҳовараҳои гуногуни тиббии якзабона ва чандзабона барои инкишофи минбаъдаи истилоҳоти тиббӣ, коргузори тиббӣ, бахусус дар роҳи ба забони илм табдил ёфтани забони давлатӣ нақши муҳим доранд.

Дар замони имрӯза илми тиб ба таври қайҳонӣ рушд намуда истодааст. Дар тамоми сайёра бемориҳои гуногун афзоиш ёфта, ниёзи мардум ба маълумоти ин соҳа бештар гардид. Дар ҳамин асос ВАО низ доир ба масъалаҳои гуногуни тиб ва роҳу усулҳои табобат маводи бештаре таҳия ва нашр менамоянд. Дар робита ба ин омили аз ҳама муҳимме, ки ки барои инкишофи минбаъдаи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ мусоидат намуд, ин фаъолияти воситаҳои ахбори омма мебошад.

Дар замони муосир тиб ва табобат ба масъалаҳои рӯзмарраи ҳаёт табдил ёфтаанд. Яке аз манбаъҳои ташаккули истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ фаъолияти воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла, матбуоти даврӣ ба шумор меравад. Маводи тиббии рӯзномаю маҷаллаҳоро навъҳои гуногуни беморӣ, пешгирӣ ва табобати онҳо, роҳу воситаҳои табобат, асбобу таҷҳизоти тиббӣ, ҷараёни бемориҳо, аломатҳои беморӣ, номи ихтисосҳо ва масъалаҳои дигари тиб ва табобат ташкил медиҳанд. Дар фазои ВАО-и ҷумҳурӣ имрӯз на танҳо зиёд гардидани таҳияи маводи тиббӣ ба назар мерасанд, балки солҳои охир дар қатори нашрияҳои дигар нашрияҳои соҳавии тиббӣ ба фаъолият оғоз намуданд, ки ҳамаи ин, албатта, ба ташаккули истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ ва муҳимтар аз ҳама, барои баланд бардоштани маърифатнокии тиббии аҳоли мусоидат намуд. Аз ҷумла, рӯзномаҳои «Паёми шифо», «Ёрии таъҷилӣ», «Саломат бошед», «Шифобахш», «Ворисони Сино», маҷаллаҳои «Даво», «Шифо», «Авҷи Зухал» ва ҷандин нашрияи соҳавии тиббиро номбар кардан мумкин аст, ки дар фазои иттилоотии кишварамон мавқеи мустаҳкам пайдо

намуда, на танҳо дар тарғиби масъалаҳои тиббу табобат ва баланд бардоштани маърифатнокии тиббии аҳоли саҳмгузор мебошанд, балки тӯли чандин соли фаъолиятшон ин рӯзномаю маҷаллаҳо бо таҳия ва нашри маводи тиббӣ дар ташаккули истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ нақши муҳим доранд.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқи диссертатсионӣ дар ҷаҳорҷӯбаи татбиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ки ба пажӯҳиши хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти тиббӣ дар забони ВАО равона шудааст, анҷом ёфтааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқ. Интиҳоби истилоҳоти тиббӣ дар забони ВАО, хусусан, матбуоти даврӣ чун объекти таҳқиқ аз ҷониби мо бесабаб нест. Зеро имрӯз зарурати ба низом даровардани истилоҳоти миллии забони тоҷикӣ ба миён омадааст. Ин иқдоми нек аз ҷониби Ҳукумати кишвар, донишмандону забоншиносон ҷонибдорӣ карда мешавад. Дар тамоми донишгоҳҳои таҳассусӣ таълим бо забони давлатӣ сурат мегирад ва ин падида боиси он гардид, ки мо мавзуи истилоҳоти тиббиро дар забони матбуот интиҳоб намоем. Зеро истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот то ҳанӯз таҳқиқ нагардидааст.

Мақсад аз таҳқиқи зерин мушаххас намудани хусусиятҳои гуногуни истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ, роҳу воситаҳои калимасозӣ ва муайян намудани мавқеи воситаҳои истилоҳсозӣ дар ташаккули таркиби луғавии забони тоҷикӣ иборат аст.

Таҳқиқ ва баррасии вижагиҳои маъноиву сохторӣ ва этимологии истилоҳоти тиббӣ вазифаи муҳимми диссертатсияи мо ба шумор меравад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои расидан ба ҳадафҳои мазкур муаллифи диссертатсия ҳалли вазифаҳои зеро ба миён гузошт:

- омӯзиши адабиёти назариявӣ доир ба услуби публитсистӣ, вижагиҳои истилоҳоти илмӣ-техникӣ, бахусус, истилоҳоти тиббӣ ва мавқеи қорбурди он дар васоити ахбори омма;
- муайян намудани роҳу воситаҳои истилоҳсозии тиббӣ дар забони тоҷикӣ, ташаккул ва таҳаввули сохтории истилоҳоти ин бахш дар забони тоҷикӣ;
- ҷамъоварӣ ва гурӯҳбандии умумии истилоҳоти тиббӣ, яъне калимаҳои ибораҳои мансуб ба масъалаҳои тиб ва табобат, махсусиятҳои истифодаи онҳо дар забони тоҷикӣ ва маводи тиббии услуби публитсистӣ;
- муайян намудани роҳу воситаҳо ва усулҳои асосии истилоҳсозии тиббӣ ва нақши он дар ташаккул ва таҳаввули забони тоҷикӣ;
- муайян намудани хусусиятҳои этимологӣ истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот;
- таҳлил ва баррасии истилоҳоти тиббӣ аз ҷиҳати мавзӯ.

Объекти таҳқиқи қори диссертатсиониро воситаҳои ахбори омма ва маводи тиббии дар матни онҳо истифодашуда ташкил мекунад. Зикри ин нуқта зарур аст, ки таҳқиқи вижагиҳои маъноӣ сохторӣ, таснифоти мавзуии истилоҳоти тиббӣ дар забони ВАО бори аввал ҳамчун объекти алоҳидаи таҳқиқ сурат мегирад.

Предмети таҳқиқ. Мавзуи диссертатсионии мо таҳқиқи хусусиятҳои луғавӣ маъноӣ ва сохтории истилоҳоти тиббӣ дар забони ВАО ба шумор меравад. Дар он таҳқиқи назарии вижагиҳои маъноӣ сохтории истилоҳоти тиббӣ сурат гирифта, барои равшан намудани ташаккули калимаҳои ин соҳа масоили калимасозии онҳо бо ҷалби назарияи мавҷудҳои мансуб ба донишмандони ватанӣ хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Асосҳои назарии таҳқиқро осори илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳад. Дар ҷараёни таълифи рисола дар соҳаи назарияи истилоҳот асарҳои В.В. Винокур, В.В. Виноградов, Д.С. Лотте, Б.Н. Головин, А.А.

Реформатский, Л.С. Пейсиков, С.В. Гринев, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделаки, Л.А. Капанадзе, В.М. Лейчик, А.В. Суперанская, аз забоншиносони тоҷик асарҳои М.Н. Қосимова, Д. Саймиддинов, М. Шукуров, С. Назарзода, П. Нуоров, М.Ҳ. Султон, А. Юсупов ва дигарон истифода шудаанд.

Дар соҳаи таҳқиқоти истилоҳоти тиббӣ асарҳои олимони рус Е.Н. Загрекова, А.Г. Смирнова, Е.В. Дмитриева, Л. Бесекирска ва дигарон, таҳқиқоти олимони тоҷик М.Ҳ. Султон, А.И. Юсупов, А. Байзоев, Қ. Турахасанов, Ш. Ҳайтова, Д. Ҳайдарова, Т. Назаров ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Маводи таҳқиқро фарҳангу луғатҳои якзабона, дузабона, луғатҳои соҳавӣ ташкил медиҳанд. Дар чараёни таҳқиқи мавзуи мазкур луғатҳои зерин мавриди истифода қарор дода шуданд: «Фарҳанги забони тоҷикӣ», «Энциклопедический словарь медицинских терминов», «Популярная медицинская энциклопедия», «Большой энциклопедический словарь», «Истилоҳоти анатомӣ», «Канзи шифо», «Ҳазинаи тибби қадим», «Гиёҳнома»-и Абумансури Муваффақ, «Фарҳанги тибби ниёгон», «Вожаномаи тиббӣ», «Энциклопедияи мухтасари тиб», «Истилоҳоти тиббӣ», «Фарҳанги беназир». Дар чараёни таҳқиқ инчунин маводи интернетӣ истифода карда шуданд.

Маводи таҳлилро рӯзномаву маҷаллаҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, нашрияҳои соҳавии тиббӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Кори диссертатсионӣ дар асоси методҳои таҳлили вижагиҳои луғавӣ, маъноӣ, сохторӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ, этимологӣ, муайян кардани вижагиҳои сохтории калима, роҳҳои калимасозӣ ва қолабҳои махсуси калимасозӣ дар баҳши тиб таълиф шудааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Барои таҳия ва таълифи диссертатсия маводи таҳқиқ аз матни матбуоти солҳои 2003-2023 чамъ оварда шуда, дар дохили диссертатсия ба ин рӯзномаву маҷаллаҳои соҳавӣ ва ғайрISOҳавӣ, аз қабili «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Мароми пойтахт», «Ҷавонони Тоҷикистон», «Омӯзгор», «Саломат бошад», «Миллат», «Ёрии таъҷилӣ», «Паёми шифо»,

«Ворисони Сино» ва ғайра ишора шудааст. Дар диссертатсия маводи марбут ба истилоҳоти соҳаи тиб мутобиқи мавзӯҳо, баромади забонӣ табақабандӣ шуда, хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории қабати мазкур бори нахуст мавриди баррасии илмӣ қарор гирифтааст.

Навгони илмӣ таҳқиқ аз он иборат аст, ки ин таҳқиқ дар самти таҳлили истилоҳоти тиббии забони воситаҳои ахбори омма пажӯҳиши аввалин буда, қаблан таҳлили истилоҳоти тиббӣ бо назардошти хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории забони матбуот мавриди омӯзиш қарор дода нашудааст. Таҳлили маводи фаровон барои муайян кардани роҳу воситаҳои калимасозӣ ва семантикаи ташаккули истилоҳоти тиббӣ, омӯзиши масъалаҳои назариявӣ ва амалии истилоҳоти бахши тиб мусоидат намуданд. Инчунин дар рисола таҳқиқи луғавию маъноӣ ва сохтории истилоҳоти тиббии забони матбуот бори аввал мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, дар чараёни таълифи рисола хусусиятҳои этимологии истилоҳоти тиббӣ ва қолабҳои асосии калимасозии давраи қадим ва баъзе воситаҳои калимасозии имрӯза муайян карда шуданд.

Дар рисолаи мазкур дар заминаи таъсири истилоҳоти тоҷикӣ, арабӣ ва русӣ-аврупоӣ пайдо шудани истилоҳоти тиббӣ ва таҳаввули лексикаи соҳавии ин бахш, сабабҳои онҳо муайян карда шуданд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Истилоҳоти тиббӣ як ҷузъи истилоҳоти миллии забони тоҷикӣ буда, омӯзиш ва пажӯҳиши он вазъи кунунии истилоҳоти тиббии миллиро инъикос менамояд.

2. Истилоҳоти тиббии забони матбуот ва хусусиятҳои луғавӣ-маъноӣ ва сохтории он то ҳол дар забони тоҷикӣ мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор нагирифтаанд;

3. Истилоҳоти тиббӣ аз ҷиҳати сохт ва мавқеи корбурд дар забони тоҷикӣ чунин тавсиф карда мешавад: а) истилоҳоти сода; б) истилоҳоти сохта; в) истилоҳоти мураккаб; г) истилоҳоти таркибӣ – истилоҳибораҳо;

4. Истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ аз давраҳои қадим сарчашма мегирад, бинобар ин омӯзиши осори гаронмояи олимону табибони форсу тоҷик имрӯз барои мураттабсозӣ, ҳамгунсозӣ ва ба низом даровардани истилоҳоти тиббӣ мусоидат менамояд;

5. Айни замон бо сабаби пешрафти босуръати илми тиб дар забони тоҷикӣ раванди иқтибосшавии вожаҳои тиббӣ аз забонҳои муқтадири дунё давом дорад. Дар рисолаи ишора ба он меравад, ки дар гузашта доир ба тиб асарҳои пурарзише таълиф шудаанд, ки имрӯз низ метавонанд ба сифати муодилҳои вожаҳои иқтибосӣ истифода шаванд;

6. Ҷараёни бо вожаҳои форсӣ ифода кардани истилоҳоти иқтибосии тиббӣ барвақттар оғоз ёфта бошад ҳам, вале чунин падида дар забони тоҷикӣ маҳз дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон дучанд гардид, ки эҳёи калимаҳои зиёди тиббии аслан тоҷикӣ аз ин хусус шаҳодат медиҳанд;

7. Як қисмати зиёди истилоҳоти тиббии забони тоҷикиро истилоҳоти байналмилалӣ ташкил медиҳанд. Истилоҳоти арабӣ нисбатан зиёд буда, гурӯҳи дигар аз истилоҳоти тиббии русӣ-аврупоӣ иборатанд. Аломатҳо ва номи бемориҳо бештар бо калимаю ибораҳои тоҷикиасл ифода шаванд ҳам, масъалаҳои дигари марбут ба тиб ва табобат бо истилоҳи байналмилалӣ номгузорӣ карда мешаванд.

8. Таҳлилу баррасӣ ва муайян намудани этимологияи истилоҳоти тиббӣ, дараҷаи қорбурди он дар забони матбуот ва вариантҳои истилоҳоти тиббӣ дар раванди таҳқиқ муайян карда мешавад.

9. Таснифи истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ, дар асоси маводи забони матбуот аз лиҳози калимасозии морфологӣ, васлшавии калимаҳо барои муайян намудани нақши воситаҳои калимасоз дар ташаккул ва густариши истилоҳоти тиббӣ мусоидат менамояд.

10. Истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот, дар рӯзномаҳои таҳассусӣ ва ғайритаҳассусӣ яқранг қорбаст намегарданд. Пажӯҳиши мо барои муайян

кардани дараҷаи истеъмоли истилоҳоти тиббӣ ва дар шаклҳои дуруст корбаст гардидани онҳо мусоидат менамояд.

11. Таҳқиқи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ ҳам аҳаммияти назариявӣ ва ҳам амалӣ дорад. Зеро пажуҳиши мо метавонад барои таҳия ва мурағбат намудани фарҳанги соҳавии тиббӣ дар забони адабии муосири тоҷикӣ мусоидат намояд.

12. Дар натиҷаи таҳқиқи истилоҳоти тиббӣ, инчунин гурӯҳҳои мавзӯӣ, сохтори истилоҳоти ин бахш, мавқеи ибораистилоҳҳо ва роҳи воситаҳои таълиқи онҳо мавриди пажуҳиш қарор гирифтаанд

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Таснифу таҳқиқи вижагиҳои маъноиву луғавӣ, сохтори истилоҳоти тиббӣ дорои аҳаммияти муайяни назариявӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, вобаста ба хусусиятҳои сохторӣ ва лексикӣ меъёрҳои таснифи истилоҳоти тиббӣ аз рӯи таносуби мавзӯӣ муқаррар карда шудаанд. Таҳлили муқоисавии сохтори истилоҳоти тиббӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ба муайян намудани роҳи воситаҳои самараноки истилоҳоти илмӣ мусоидат менамояд. Ҷиҳати дигари назариявии ин таҳқиқоти илмӣ барои муайян кардани роҳҳои иқтибоси калимаҳо аз забонҳои дигар, мавқеи унсурҳои бегона дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ёрӣ мерасонад. Таҳқиқи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ оид ба роҳҳои истилоҳсозии тиббӣ дар забони тоҷикӣ, таълиқи вожаҳои муқаррарии забон ба истилоҳ, зарурати дар ҷанд соҳа корбаст гардидани ин ё он навъи истилоҳ маълумот медиҳад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ аз он иборат аст, ки мавод ва масоили назариявии қор дар навиштани қорҳои марбут ба вожагон, грамматикаи забони тоҷикӣ, таҳияи дастури воситаҳои таълимӣ барои макотиби олӣ ва миёнаи касбии кишвар метавонад мусоидат намояд. Маводи таҳқиқии дар диссертатсия истифодашуда, барои дарсҳои амалӣ аз ҷанҳои забони тоҷикӣ, вожашиносӣ, луғатшиносӣ ва грамматика созгор мебошад.

Инчунин, натиҷаҳои таҳқиқи илмӣ метавонанд ҳамчун замина ва асоси назариявӣ барои омӯзиши минбаъдаи истилоҳоти илмӣ ва маводи

чамъовардашуда ва натиҷаҳои таҳлили он барои истифода дар назария ва амалия тарҷума мусоидат намуда, бахусус ҳангоми таҳияи луғатҳои соҳавии тиббӣ, муҳовараҳои дузабонаи тиббӣ маводи муҳим мебошанд;

Натиҷаҳои илмӣ рисолаҳо барои таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ-методӣ истифода бурдан мумкин аст. Инчунин, маводи таҳқиқ барои гузаронидани машғулиятҳои амалӣ оид ба назария ва амалия тарҷума барои тайёр намудани мутахассисони бахши тарҷумонӣ ва рӯзманигорони соҳавии бахши тиб аҳамияти зиёд дорад. Хулосаҳои илмӣ таҳқиқ барои дарки дурусти истилоҳот, бартараф намудани баъзе ғалатҳои истифодаи истилоҳоти тиббӣ ва ислоҳи тарҷумаҳои носоҳеҳ имконият медиҳад.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия бо доираи мавзӯ ва масоили пажӯҳишӣ шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.01 – Забони тоҷикӣ қомилан мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Дар диссертатсия бори нахуст хусусиятҳои маъноӣ, сохторӣ ва этимологии истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот мавриди таҳқиқ қарор гирифта, аз рӯйи сохтор ва баромади забонӣ баррасӣ гардидаанд. Саҳми шахсии муҳаққиқ, ҳамчунин, дар чамъоварии маводи таҳқиқ ва коркарди баррасии он, тасвиби натиҷаҳо, омода намудани маърузаҳо ва интишори мақолаҳои илмӣ доир ба мавзӯи таҳқиқ ифода меёбад. Таҳқиқи илмӣ мазкур заҳмати ҷандсолаи муаллиф ба ҳисоб рафта, дар шакли диссертатсия ба анҷом расидааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Нуктаҳои муҳим ва натиҷаҳои таҳқиқ дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмӣ кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Инчунин, таҳқиқи мазкур натиҷаи пажӯҳишҳои ҷандинсолаи муҳаққиқ буда, нуктаҳои асосии он дар конференсияҳои байналмилалӣ илмию амалии «Илми тиб дар асри XXI – назар ба оянда» (Душанбе: ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино, 29.11.2019), «Медиалингвистика ва услубшиносӣ: проблема ва дурнамо» (Душанбе: ДМТ, 22-23.10.2020), «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия»

(Душанбе: ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино, 01.12.2023), конференсияҳои ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалии (III-солона) МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон», баҳшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Данғара: ДДТХ, 16.12.2022) ва «Услубшиносӣ ва медиалингвистика: проблема ва дурнамо» (Душанбе: ДМТ, 07.05.2024) баён шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратҷаласаи № 9, аз 07.04.2025) муҳокима шуда, ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия 11 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯӣ ихтисораҳо, муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, 191 саҳифаи чопи компютерида дар бар мегирад.

БОБИ I

ТАСНИФОТИ ЛУҒАВӢ-МАӢНОИИ ИСТИЛОӢОТИ ТИББӢ ДАР ЗАБОНИ МАТБУОТ

Як қабати махсуси таркиби луғавии забонро калимаҳои соҳавӣ ташкил медиҳанд. Ин гуна вожаҳо дар забони тоҷикӣ истилоҳ номида мешаванд. Истилоҳот мафҳумҳои илму техника, фарҳанг, касбу кор ва самтҳои дигар фаъолияти инсонро фаро гирифта, доираи истифодаашон маҳдуд мебошад ва дар соҳаҳои дигар мавриди истифода қарор намегиранд. Истилоҳ дар соҳаи муайяни худ мафҳумҳоро аниқу дақиқ ва мушаххас ифода менамояд.

Яке аз бахшҳои муҳими ҳаёти моро масъалаҳои тиббӣ ташкил медиҳанд. Масъалаҳои тиб ва табобат таърихи хеле қадима дошта, тоҷикон дар ин ҷода аз халқҳои дигар пешдастӣ доштанд. Вожаи тиб маънои покӣ, покизагиро дошта, дар сарчашмаҳо чунин шарҳ ёфтааст: «Тиб / тиб(б) – илми тандурустӣ, илми табобат» [235, 362]; «1. Тиб/тибб – илмест дар бораи ҳифз, мустаҳкам ва барқарор намудани саломатӣ, пизишкӣ, илми табобат»; «тибби илмӣ он аст, ки табиб ба воситаи он илм баданро дар ҳоли тандурустӣ нигоҳ дорад ва агар бадан бемор гардад, ба ҳоли сиҳҳат бозорад, ба воситаи он чи мумкин бувад...» [223, 453].

Тибби форсу тоҷик таърихи хеле қадима дорад. Дар гузашта аз тарафи олимони форсу тоҷик доир ба илми тиб асарҳои пурарзише таълиф шудаанд, ки аз таърихи бой ва пурғановати илми тиб миёни тоҷикон шаҳодат медиҳад. Ин аст, ки истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ дар давраҳои қадим ташаккул ёфтааст. Вобаста ба самтҳои гуногуни илми тиб, роҳу воситаҳои ташхису табобат, аломатҳои беморӣ истилоҳоти ин соҳа ба гурӯҳҳои муайян ҷудо карда мешавад.

1.1. Истилоҳоти ифодакунандаи ихтисосҳои тиббӣ

Дар забони тоҷикӣ **ихтисоси тиббӣ** бо вожаҳои *духтур, табиб, пизишк*, дар баъзе мавридҳо бо номҳои *шифокор* ва *доктор* низ ифода меёбад. Вожаҳои *табиб, пизишк* дар забони имрӯза серистеъмол мебошанд.

Вожаи **пизишк** баъди қабули Конуни забон дар баҳши тиб эҳё ва мавриди истифодаи умум қарор гирифт. Пизишк калимаи аслан тоҷикӣ буда, дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дорад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» маънои он чунин шарҳ дода шудааст: «пизишк – муолиҷакунандаи дард ва касалиҳо, табиб, ҳаким». Дар баробари ҳамин аз эҷодиёти Низомӣ мисол оварда шудааст:

Чаҳорум пизишке хирадманду чувт,

Ки ноландагонро кунад тандуруст. [235, 59].

«Донишнома»-и Ҳаким Майсарӣ нахустин асарии назми тиббӣ буда, дар асрҳои 1X-X бо забони форсии дарӣ таълиф шудааст. Дар ин сарчашма вожаи пизишк фаровон ба назар мерасад ва ин аз собиқаи тулонии истифодаи калимаи пизишк шаҳодат медиҳад:

Пизишкирову динро гар надонӣ,

Зиён аст ин чаҳону он чаҳонӣ.

Яке танро зи беморӣ бисӯзад,

Дигар ҷонро ба дониш барфурӯзад [Ҳаким Майсарӣ, 15].

Дар ҳақиқат, пизишкнро ҳаким низ меноманд, зеро онҳо ҳамадон мебошанд. Табиб дар баробари омӯзиши илми тиб бояд равоншиносӣ бошад, адабиётро хуб донад, аз илмҳои дигари замонаш низ бохабар бошад ва, пеш аз ҳама, бояд ахлоқи баланд, муоширати хуб дошта бошад.

Дар «Вожаномаи тиббӣ» ин ихтисос «пизишк – табиб, духтур, ҳаким» маънидод шудааст [222, 52].

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки имрӯз дар забони ВАО вожаи **пизишк** хеле серистеъмол гардида, ба воситаи он истилоҳҳои зиёде сохта шуданд, ки ба

бахшҳои алоҳидаи тиб мансубанд: **дандонпизишк, даҳонпизишк, чашипизишк, дилпизишк, пизишки дил, гиёҳпизишк, кӯдакпизишк, асабпизишк, пизишки атфол** ва ғ. Чунончи: Хурсандиовар аст, ки тавассути ҳама гуна дастгоҳҳои нодиру замонавӣ, фаъолияти пурсамари мутахассисони варзидаи маҳалливу ҷалби **пизишкони** маъруфи хориҷӣ озмоиши ҳама гуна намуди гепатитҳо ва табобати бемориҳои гастроэнтерологӣ дар Бемористони Ибни Сино бо беҳтарин усулҳои ҷавобгӯи меъёрҳои ҷаҳонӣ анҷом мешаванд (Н – ҳ., 22.04.2015); Ў аз шумори **пизишконест**, ки ҷони худро бар ивази ҷони беморон ба гарав гузошта, ба монанди аксари ҳаммаслаконаи шифохонаро хонаи дуҷуми хеш қарор додааст (Б.Т., 00. 06. 2020).

Дар баробари вожаи тоҷикии пизишк калимаи арабии **табиб** дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дошта, хеле серистеъмол мебошад, ки аз ин хусус мисолҳои зиёди назмию насрии осори гузаштагон шаҳодат медиҳанд. Вожаи мазкур дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин шарҳ дода шудааст: «**табиб** – мутахассиси илми тиб, муолиҷакунанда, ҳаким.

*Гӯянд **табибон**, ки бигӯ дарди худ, аммо,*

Дарде, ки гузаштаст зи дармон, ба кӣ гӯям? Ҳилолӣ [234, 332].

*Дарди дилам **табиб** гӯ, зуд макун муолаҷат,*

Пурсиши дер-дери ту беҳ зи шиғои очилам.

Камоли Хучандӣ [234, 740].

Адибони мо дар осори худ вожаҳои зиёди тиббиро фаровон истифода мебарданд, ки табиб, табобат, муолиҷа, дармон аз ҳамин қабил калимаҳо мебошанд. Ҷолиби диққат аст, ки устод Садриддин Айнӣ дар асараш «Ёддоштҳо» касби духтуриро бо номҳои табиб, врач, доктор ифода намуда, калимаи табибро барои табибони маҳаллӣ истифода бурдааст, барои духтурони рус бошад, калимаи докторро қорбаст намуда, худ устод ин ҳодисаро чунин маънидод кардааст: «*Азбаски ба олимон ва донишмандони рус бовари калон доштам, барои муолиҷа пеши табиб нарафта, пеши он доктор рафтам ва ба воситаи тарҷумон дарди худро ба ӯ фаҳмондам*» [10, 616]. Дар мавриди дигар

низ нависанда ин фикрро тақвият мебахшад: «Ман, ки *шаб* ҳеҷ нахобида ва *рӯз* дар *кӯчаҳо* аз пайи доктору *табибу* даво *давида*, *бисёр* монда шуда будам, баъд аз ду-се бор *равгани* нукчаҳоро тоза карда *сӯзондан* хоб *галаба* карда, онҳо аз *дастам афтодан гирифтанд*» [10, 621].

Дар забони матбуот вожаи **табиб** серистеъмол буда, дар таркиби ибораистилоҳҳои **табиби минтақавӣ**, **табиби соҳибмалака** истифода гардидааст. Инчунин дар ҷумлаҳои зерин истилоҳот ва вожаҳои тиббии **ориза**, **таваллудхона**, **солимӣ**, **ташхиси беморон**, **муолиҷа**, **маризон** истифода гардидаанд: *Сари вақт муроҷиат намудан ба табиби минтақавии ҷойи истиқомат, дар муҳлатҳои муайяннамудаи табиб супоридани таҳлилҳои лабораторӣ, ҳангоми пайдо шудани **оризаҳо** бе таъхир муроҷиат намудан ба таваллудхона ва гирифтани табobati пурра кафолати солимии модару кӯдак мебошанд* (Д., 00. 06. 2020); *Иттилоъ дода шуд, ки бо истифода аз лабораторияи замонавӣ **ташхиси беморон** дар ҳамин ҷо роҳандозӣ шуда, ҳамчунин муолиҷаи маризон бо ҷалби **табибони** соҳибмалака амалӣ карда мешавад* (П. ш., 15.10.2021).

Вожаи иқтибосии **духтур** маънои **табиб**, **шифокор**, **муолиҷагар**, **давобахшандаро** дорад. Лозим ба ёдоварист, ки ин калима то замони соҳибистиқлолии кишвар дар забони тоҷикӣ, хусусан, дар забони матбуот хеле серистеъмол буд. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» калимаи врач – духтур тарҷума шуда, бо истифодаи вожаи духтур калимаҳои сардухтур, духтурзан ва ибораистилоҳи духтури муолиҷагар низ ташреҳ ёфтааст [242, 28]. Вожаи духтур муродифи истилоҳи табиб бошад ҳам, имрӯзҳо дар забони матбуот чандон серистеъмол нест ва дар аксар мавридҳо истилоҳи табибро иваз карда наметавонад, аини ҳол бештар табиб корбаст мешавад.

Садриддин Айнӣ дар «Ёддоштҳо» барои ифодаи ихтисоси зан – духтур, яъне духтурзан калимаҳои докторша, духтуршоҳро истифода кардааст: «Дар ҳамон вақтҳо дар Бухоро як докторзан пайдо шуд, ки ўро русҳо докторша ва тоҷикон духтуршоҳ мегуфтанд» [10, 618]. Калимаи **духтуршоҳро** корбаст

намудани устод аз эҳтироми баланд ва самимияти ӯ нисбат ба зан-духтур шаҳодат медиҳад, ки инро худи муаллиф зикр намудааст: «Ман дар дили худ гуфтам: «Модом ки **докторони** мард барои ёрии дар хавф мондагон ҳамин кадар фидокорӣ кунанд, **духтуришох**, ки зан аст ва табиатан занон нисбат ба мардон нармдилтаранд, бояд бо дилхушӣ ба ин бемори ба мурдан расида ёрӣ расонад». Ман бо ҳамин ақида ба хонаи **духтуришох** рафтам» [10, 619].

Барои ифодаи номи **духтур** дар забони тоҷикӣ дар баъзе мавридҳо калимаи **доктор** низ истифода мешавад ва он хоси забони гуфтугӯӣ аст, ки бештар ҳангоми муроҷиати шифохӣ истифода мешавад. Тавре аз мушоҳидаҳо бармеоянд, истилоҳи байналмилалӣ доктор имрӯзҳо дар фаъолияти журналистон дар мусоҳибаҳо ҳангоми муроҷиат бо мусоҳиб қорбаст мешавад. Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» вожаи **духтур** чунин шарҳ дода шудааст: «духтур – пизишк, табиб, мутахассиси дорои маълумоти олии тиббӣ, ки ҳуқуқи бо фаъолияти тиббӣ машғул шуданро дорад» [146, 159]. Инчунин зикр шудааст, ки духтурон аз рӯи ихтисос ба ташкилотҳои ҳифзи тандурустӣ, терапевтҳо, педиатрҳо, рентгенологҳо, оториноларингологҳо, фтизиатрҳо, акушер-гинекологҳо, ҷарроҳон ва ғ. тақсим мешаванд.

Дар забони ВАО дар баробари вожаи табиб истилоҳи духтур ба таври мувозӣ истеъмол мешавад: *Дар чунин ҳолатҳо шахси бемор ҳатман бояд ба **духтур** муроҷиат кунад, то ки ӯ ба қайди диспансерӣ гирифта шавад ва чунин ашхос баъди ҳар се моҳ аз назорати **духтур** бояд гузарад (Т., 30.01.2014); Онҳо ҳатто дар марҳилаи фаъоли беморӣ сабаби тез-тез сулфа заданашонро ба сигоркашӣ вобаста медонанд ва ба ин сабаб ба **духтур** муроҷиат намеkunанд (В.С., 22.02.2019).*

Ҳар як навъи беморӣ ба ихтисоси ҷудогона мансуб мебошад, ки ҳоло бевосита ба таҳлили маъноии истилоҳоти соҳавии тиббӣ мегузарем:

Терапевт – табиби бемориҳои узвҳои дарунӣ мебошад. Терапевт калимаи юнонӣ буда, дар забони тоҷикӣ аксаран бе тарҷума истифода мешавад.

Дар фарҳангҳои таҳассусӣ терапевт чунин шарҳ дода шудааст: «*терапевт – терапевт, муолиҷ, – табиби дардҳои ботинӣ, духтури бемориҳои дарунӣ, мутахассиси дардҳои дохили бадан, дармонишинос*» [232, 232]; «муолиҷ, табиби дардҳои ботинӣ, духтури бемориҳои дарунӣ» [222, 291]. Терапевт – табиб – мутахассиси дорои маълумот оид ба масъалаҳои таҳхисот, табобат ва профилактикаи бемориҳои узвҳои дарунӣ мебошад. Духтури терапевт, пеш аз ҳама, бо таҳхиси бемориҳои узвҳои дарунӣ, муолиҷаи онҳо ва пешгирии бемориҳо машғул аст.

Ин истилоҳ то замони соҳибистиклолӣ дар забони мо ҳеле серистеъмол буд, пас аз он бо вариантҳои духтури бемориҳои узвҳои дарунӣ ва духтури терапевт мавриди истифода қарор гирифт, вале азбаски чунин тарҷума кутоҳу мухтасар нест, ҳам дар амалияи тиб, китобҳои дарсӣ ва забони матбуот истилоҳи байналмилалӣ терапевт то ҳол мавқеи устувор дорад. Дар баъзе мавридҳо истилоҳи терапевт бо калимаҳои тоҷикӣ истифода шуда, калимаи иқтибосӣ дар қавс оварда мешавад. Аммо дар истифодаи ин истилоҳ кӯшиши бо забони тоҷикӣ ифода намудан мушоҳида мешавад, аз ҷумла, солҳои охир тарҷумаи дигари ин ихтисос – **дармонпизишк** низ қорбаст мешавад, ки маънии терапевтро пурра ифода карда наметавонад, зеро дармонпизишк маънои умумӣ дорад. Чунончи: *Заррина Раҳмонова хатмкардаи Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон буда, онро соли 1990 бо ихтисоси **духтури бемориҳои дарунӣ (терапевт)** хатм кард (Б.Т., ноябр, 2022);*

Дар мавриди дигар калимаи иқтибосии терапевт дар қавс оварда шуда, барои ифодаи тоҷикии он калимаи **дармонпизишк** истифода шудааст: *Сарчашмаи пайдоиши дардро **дармонпизишк (терапевт)** муайян менамояд (Ё. т., 11. 04. 2008);* *Аз моҳи марти соли 1983 ҳамчун **духтури бемориҳои дарунӣ** дар беморхонаи марказии шаҳри Хуҷанд қор мекунад, дар як вақт дар маркази солимгардони ҷумҳуриявӣ низ ба табobati беморон машғул аст (С.б., 27.11.2008).*

Истилоҳ якмаъноиро мепазирад, аммо дар забони матбуот истилоҳи тиббии **терапевт** бо ибораистилоҳҳои **духтури бемориҳои дарунӣ, духтури терапевт**, истилоҳи мураккаби **дармонпизишк** зикр мегардад, ки ҷоиз нест ва аз ин вариантҳо яке бояд қабул гардад, ибораистилоҳи **духтури бемориҳои дарунӣ** барои ифодаи он созгор мебошад.

Педиатр. Дар забони тоҷикӣ вожаи педиатр серистеъмол буда, дар сарчашмаҳои соҳавӣ чунин шарҳ ёфтааст: *«педиатр, кӯдакпизишк – духтури бачагон, пизишки (табиби) атфол, духтури касалиҳои кӯдакон, мутахассиси бемориҳои бачагон* [231, 207].

Педиатр калимаи юнонӣ буда, дар луғати русии «Энциклопедический словарь медицинских терминов» чунин маънидод шудааст: «педиатр – табиб – мутахассиси дорои маълумоти олии оид ба масъалаҳои ҳифзи саломатии кӯдакон, ташхисот, профилактика ва табобати бемориҳои кӯдакона» [261, 305]. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» истилоҳи педиатр ба маънии зерин омадааст: «педиатр, духтури касалиҳои кӯдакон» [256, 690].

Минбаъд дар забони тоҷикӣ муодилҳои ин истилоҳ, аз ҷумла, **табиби атфол, духтури кӯдакон, пизишки бачаҳо, духтури бачаҳо** ва монанди инҳо мавриди истифода қарор гирифтанд. Дар забони васоити ахбори омма номи ин ихтисос бо истилоҳи тоҷикии **пизишки бачагон, духтури бемориҳои кӯдакона, духтури атфол** ва ғайра ифода меёбад. Дар забони ВАО барои ифодаи як истилоҳ се вариант ё ибораистилоҳ қорбаст шудааст. Бояд яке аз он вариантҳо қабул карда шавад, ки мафҳумро пурра ва дақиқ ифода карда тавонад. Истилоҳибораи **духтури бемориҳои кӯдакона// пизишки бемориҳои кӯдакона** нисбат ба дигар вариантҳояш саҳеҳтар аст. Инчунин дар мисолҳои зерин истилоҳоти тиббии **бемориҳои қалб, духтури начот, духтурон** мушоҳида гардиданд, ки духтурони **начот** тарҷумаи **реаниматолог** мебошад: *Бехронова Чилла, пизишки бачаҳо мегӯяд, ки саломатии кӯдакон аз маводи ғизоие, ки модар истеъмол мекунад, вобаста аст (М., 13.01.2016); Умуман духтурҳои бемориҳои кӯдакон (педиатр) бештар дар ҳавои соф бо ӯ сайр намуданро*

маслиҳат медиҳанд (Ё.т., 27.01. – 2.02.2015); Дар қабулгоҳи мо 14 бригадаи ёрии таъҷилии тиббӣ: ду гурӯҳ духтурони бемориҳои қалб, як гурӯҳ духтурони наҷот, ду гурӯҳ **духтурони атфол**, як гурӯҳ рӯҳшиносон ва гурӯҳи умумӣ фаъолият менамоянд (Ф., 00. 04. 2016).

Дар мисолҳои зерин истилоҳи **педиатр** бо ибораистилоҳоти **духтури бачаҳо** ва **духтури педиатр** мавриди истифода қарор дода шудааст: *Фаъолияти пизишкони дар шаҳри Душанбе оғоз гардида, бештар аз бист сол боз дар ноҳияи Хуросон идома дорад, дар ибтидо ба ҳайси **духтури бачаҳо** дар беморхонаи рақами 2 аз рӯзи таъсисёбиаш кор мекунад...* (С. б., 16.01.2009); *Пас аз хатми ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино соли 1998 ба сифати **духтури педиатр** дар дармонгоҳи №9 ба фаъолият оғоз намудааст* (Б. Т., 00. 08. 2015).

Кардиолог. Истилоҳи дигаре, ки дар забони матбуот зиёд мушоҳида мешавад, кардиолог ва муродифҳои он мебошад. Вожаи мазкур дар сарчашмаҳо ба таври зайл шарҳ ёфтааст: «кардиолог – дилшинос, духтури дил, дилпизишк, мутахассиси бемориҳои дил» [230, 94]; «кардиолог – кардиолог, духтури дил» [256, 380]. Истилоҳи мазкур пештар танҳо бо калимаи иқтибосии кардиолог мавриди истифода қарор дошт. Ҳоло бошад, ин ихтисос дар забони тоҷикӣ бо номҳои **дилшинос, қалбшинос, дилпизишк, духтури бемориҳои дил, табиби бемориҳои қалб**, гоҳо бо калимаи иқтибосии **кардиолог** ифода меёбад ва ё он дар қавс оварда мешавад: *Ба ин масъала **табиби бемориҳои қалб**, номзади илмҳои тиб Хусейн Раҳмонов равшанӣ андохт* (Б. Т., 00. 07. 2015). ***Духтурони дилшинос** бар он назаранд, ки ин беморӣ бештар ба мардон хос буда, аксарияти онҳо аз сабаби проблемаи печдарпечи оилавӣ ба ин беморӣ мубтало мешаванд* (Т., 1.06.2015). *Орзуи **табиби дилшинос** шудани духтараки наҳифнайкараи Саодатро танҳо ҳаваси бачагӣ мепиндошт* (Б.Т., 00. 09. 2023).

Дар мисолҳои зерин истилоҳи иқтибосии кардиолог истифода шудааст: *Ҳангоми баланд шудани фишори хун табибон шунидани қисмати дуҷуми Симфонияи панҷуми Бетховенро тавсия медиҳанд. Онро **кардиологҳо** «музиқии дили солим» ном кардаанд* (Д., 00. 06. 2020); *Падараш Таширфхон Ҷумъахонов*

кардиологи машхур буду умри хешро сарфи пеша намуда, фақат дар рӯзҳои истироҳату ид дӯстрӯяконашро меҳрубонӣ мекарду рози дилашонро мешунид (Б.Т., 00. 09.2023);

Тавре ба мушоҳида мерасад, агар пештар дар забони матбуот барои истифодаи вожаи мазкур танҳо истилоҳи **кардиолог** истифода мешуд, ҳоло вариантҳои гуногуни он аз ҳисоби имкониятҳои мавҷудаи забон истифода мешаванд. Истилоҳоти миллӣ хуб аст, бояд яке аз онҳо мавриди истеъмоли қарор гирад: **духтури дилишинос, духтури қалбишинос, табиби дилишинос, табиби бемориҳои дил** ва ғайра.

Психиатр – равоншинос, табиби бемориҳои равонӣ мебошад. Ин истилоҳ дар сарчашмаҳо, аз ҷумла, дар «Фарҳанги тиббӣ» психиатр – психиатр, равонпизишк, рӯҳпизишк, духтур – мутахассиси касалиҳои рӯҳӣ, пизишки бемориҳои равонӣ, табиби амрози ақлия [231, 391]; психиатр – равонпизишк, рӯҳпизишк, мутахассиси бемориҳои рӯҳӣ» маънидод шудааст [223, 106] таҷриба ёфтааст. Табобат беиштар бо доруҳои кимиёвӣ сураи мегирифт ва баъзан маризони рӯҳиро **равонпизишкон** бо доруҳои қароқунадаю таскинбахш хобовар даво мебахшиданд (В. С., №1-2, 2010); Дар ҳолати нагузаистани ин аломатҳо **мутахассиси соҳаи равоншиносӣ (равоншиносии тибб, равондармон, равонпизишк)** метавонад кумак кунад (Д., 00. 06. 2020); Гуфта мешавад, ки яке аз мушкилоти ҳалношудани дар ин ҷода норасоии **духтурони равонпизишк** дар маҳалҳо мебошад. Аммо ба гуфти Акрам Давлатов, сардухтури Маркази равонпизишкӣ вилояти Хатлон назорати беморони рӯҳӣ танҳо вазифаи **духтурони равонпизишк** нест (Б.Тоҷ-н., июл, 2015). Вале ба андешаи Зарина Кенҷаева, **равоншинос** занони тоҷик як каме танбал мебошанд. Онҳо метавонанд дар дохили кишвар бо қоре машғул шуда, рӯзи худро пеш баранд (О-гон, 24.02.2016).

Дар забони матбуот ихтисоси психиатр бо истилоҳҳои **равоншинос, равонпизишк, равондармон, равоншифоён, табиби бемориҳои равонӣ** истифода меёбад. Ба андешаи забоншинос С. Назарзода «яке аз хусусиятҳои истилоҳ

гурез аз муродиф доштан аст» [66, 40]. Тачрибаҳо собит месозанд, ки дар чунин ҳолат яке аз муродифҳо дар забон мавқеи мустаҳкам пайдо намуда, доираи истифодаи калимаҳои дигар маҳдуд мегардад. Истилоҳ муродифро наметпазирад.

Саратоншинос – ин ихтисос бо номи **онколог** низ истифода мешавад. Дар «Фарҳанги тиббӣ» шарҳи он чунин омадааст: «*онколог – онколог, омозишинос, саратоншинос, мутахассиси (духтури) соҳаи онкология*» [231, 103]. Дар забони васоити ахбори омма чунин истилоҳҳо истифода мегарданд: **мутахассисони саратоншинос, духтури саратоншинос: Норасоии мутахассисони саратоншинос, саратоншинос** ҳам як мушкили соҳа маҳсуб меёбад. Ин омил ба таъхир ва табобати маризони муҳалли саратон таъсири манфӣ расонда, ба нодуруст муолиҷа кардани онҳо оварда мерасонад (Ҷ., 25.01.2021); Бино ба гуфтаи Аскар Наҷмиддинов – **духтури саратоншиносии** МД «Маркази ҷумҳуриявии илмӣ саратоншиносӣ», бо дастрасии дастгоҳи муосири тиббии эндовидеоҷарроҳӣ Карл Штротс, ки истеҳсоли давлати Олмон мебошад, **саратоншиносони тоҷик** мушкилтарин ҷарроҳии вобаста ба саратон гурӯҳро бо харҷи ками маблағ ва вақт гузарониданд (М.п., 4.02.2021).

Новобаста ба муодилҳои гуногуни ин ихтисос дар забони матбуот бештар истилоҳи мураккаби **саратоншинос** истифода мешавад ва гоҳо истилоҳи **онколог** дар қавс оварда мешавад.

Фтизиатр – силшинос, духтури бемориҳои сил мебошад. Дар «Фарҳанги тиббӣ» фтизиатр шарҳ чунин дода шудааст: «силшинос, мутахассиси (духтури) касалии сил, пизишки (дармонгари) бемории сил, силпизишк» [232, 331]. Истилоҳи фтизиатр дар забони матбуот бо вожаҳои **силшинос, духтури силшинос, табиби бемориҳои сил** истифода карда мешавад: *Ҳоло духтурони силшинос аз истилоҳи микробактерияи бемории сил истифода мебаранд (Ш., 10.04.2018); Духтури силшинос Бахтиёр Иқром бар он андеша аст, ки дар соҳаи силшиносӣ норасоии мутахассисон ҷой дорад (М. х., 21.02.2019);*

*«Дарёфт, табобат ва ҳимояи аҳолӣ аз бемории сил на танҳо вазифаи духтурони силишинос, табибон ё ВАО, балки вазифаи тамоми табақаи ҷомеа мебошад»-илова кард А. Раҷабзода. (М. х., 21.02.2019); Тавре **табиби бемориҳои сил** Ориёна Собирова зимни суҳбат бо мо иброз дошт, зиёдавии холестерин, мубтало будан ба диабет қанд, фарбеҳӣ, камҳаракатӣ ... ва тарзи нодурусти ҳаёт аз ҷумлаи омилҳои мебошанд, ки шахсро гирифтори бемориҳои дилу рағҳо мекунад (П.ш., 15.10.202).*

Невропатолог – табиби асабшинос мебошад. Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин ихтисос ба маънии «невропатолог, асабшинос, асабпизишк, мутахассиси (духтури) бемориҳои асаб» омадааст [231, 24]. Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» ва «Вожаномаи тиббӣ» вожаи асабшинос оварда нашудааст, зеро ин истилоҳ то солҳои охир бо калимаи иқтибосии невропатолог ифода карда мешуд. Дар забони ВАО ихтисоси **невропатолог** бо истилоҳҳои **асабшинос, духтури бемориҳои асаб, духтури асаб** ифода ёфтааст: *Бисёр шартномаҳои хуби робита бо кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла, бо асабшиносони Москва ва таъхисгарони Тошканд имзо карда будем, бинобар баста шудани марзҳо аз амал мондаанд (Б.Т., 00. 08. 2020); Дар семинари профессори кафедраи педиатрии госпиталии шаҳри Уфаи Федератсияи Русия, доктори илмҳои тиб Ахмадеева Элза Набирахметовна дар мавзӯи «Дард дар кӯдакони навзод» ва доктори илмҳои тиб Ахмадеева Лейла Ринатовна дар мавзӯи «Алоимҳои дард дар таҷрибаи асабшиносон» баромад намуданд (В.С., 30.04.2023).*

Табиби оилавӣ. Ин ихтисос дар ҷумҳурии мо самти нисбатан нави илми тибро дар бар мегирад, ки даҳсолаҳои охир пайдо шудааст. Фаъолияти тибби оилавӣ дар кишвари мо аз соли 1998 ҷорӣ гардидааст. Ҳадафҳои асосии тибби оилавӣ баланд бардоштани сифати дастрасӣ, самаранокии маҷмуи хизматрасониҳои тиббӣю санитарӣ мебошад. Тавре дар ЭМТ қайд шудааст, духтурони оилавӣ нафақат оид ба соҳаи терапия, балки доир ба соҳаҳои махсуси тиб – эндокринология, офталмология, оториноларингология, неврология, дерматология, кардиология ва ғайра низ бояд маълумоти кофӣ

дошта бошанд. Онҳо бемориҳоро ташхис намуда, таҳқиқоти гуногун анҷом медиханд. Инчунин духтурони оилавӣ саломатии пациентҳоро мунтазам назорат менамоянд. Дар мавриди зарурӣ беморонро ба назди мутахассисони дигар соҳаҳо равон мекунанд [244, 466].

Дар забони матбуот ин ихтисос бо номҳои табиби оилавӣ, духтури оилавӣ ва табиби хонавода истифода мешавад. Дар маводи гирдовардаи мо истилоҳоти **табиби оилавӣ, духтури оилавӣ ва ҳамшираи тибби оилавӣ** мушоҳида гардиданд: *То ҳол дар ҷумҳурӣ 4352 табиби оилавӣ ва 6155 ҳамшираи тибби оилавӣ омода карда шудаанд* (Ҷ. Т., 26.12.2019); *Соли гузашта дар музофоти Ҳирот ва Согари Афғонистон ба ҳайси духтури оилавӣ кор кардааст* (Ф., 00. 06. 2019); *Давоми фаъолиятии собит намуд, ки ба касби хеш содиқ буда, ҳамеша дар пайи худомӯзӣ ва тақмили ихтисос ҷаҳд мекунад, – мегӯяд Нурулло Сафаров, духтури оилавии маркази саломатии мазкур* (Б. Т., 00. 08. 2020).

Фитотерапевт – табибе, ки беморонро танҳо бо ёрии гиёҳҳои шифобахш табобат мекунад ва дар забони тоҷикӣ он гиёҳпизишк аст. Дар «Фарҳанги тиббӣ» истилоҳи фитотерапевт ва ё гиёҳпизишк оварда нашудааст, зеро ин навъи табобат, яъне гиёҳшифой дар қадим мавриди истифодаи умум қарор дошта бошад ҳам, ин гуна ихтисос мавҷуд набуд. Бо рушди илми тиб ва пайдоиши навъҳои нав ва усулҳои муосири табобат усули муолича бо гиёҳу растаниҳо коҳиш ёфт. Вале дар даҳсолаҳои охир таваҷҷуҳи мардум ба роҳу воситаҳои табиӣ муолича бештар гардида, имрӯзҳо гиёҳшифой миёни аҳоли маъмул гаштааст ва дар ҳар як муассисаи тиббӣ низ гӯшаи **гиёҳдармонӣ** мавҷуд буда, ихтисоси фитотерапевт ё гиёҳпизишк серистеъмол гаштааст. Луғати Б.В.Петровский истилоҳи фитотерапияро чун калимаи юнонӣ ва усули табобат бо растаниҳои шифой маънидод намуда, вале истилоҳи фитотерапевт оварда нашудааст [262, 235]. Дар «Фарҳанги тиббӣ» [ҷ.4, 319] ва «Воҷаномии тиббӣ» [222, 371] истилоҳи фитотерапия «гиёҳшифой, гиёҳдармонӣ, табобат бо рустаниҳои давой» шарҳ дода шуда, вале истилоҳи фитотерапевт мавҷуд нест. Ин ба он далолат мекунад, ки ҳам дар забони русӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ

ихтисоси махсуси фитотерапевт ё гиёҳпизишк мавҷуд набуд. Бо гиёҳшифой аслан табибони халқӣ машғул буданд. Танҳо таъи даҳсолаҳои охир усули табобат бо гиёҳу растаниҳо миёни халқ нуфуз пайдо намуда, гиёҳшифой ҳамчун як қисмати фаъолияти илми тиб мақом пайдо намуд ва вожаи **гиёҳпизишк** дар забони матбуот низ серистеъмол гардид. Истилоҳи гиёҳпизишк дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» ҳамчун **калимаи нав** зикр шудааст: «гиёҳпизишк –пизишке, ки бо гиёҳ беморонро табобат мекунад» [236, 332].

Ҳоло дар соҳаи тиб истилоҳҳои фитотерапевт, фитопрепарат, фитосанитария, фитобар, фитоаптека, фиточай, фитолампа ва амсоли инҳо маъмуланд. Истилоҳи **фиточай**, ки ҳар ду ҷузъи он калимаи иқтибосӣ аст, бо калимаи **фиточой** истифода шуда, истилоҳи **фитоаптекаро** дорухонаи гиёҳӣ номгузорӣ кардан мумкин аст.

Имрӯзҳо дар забони матбуот доир ба гиёҳдармонӣ маводи гуногун ҷой дода шуда, истилоҳи фитотерапевт бо калимаву ибораҳои **гиёҳпизишк, табиби гиёҳдармонӣ, мутахассисони гиёҳдармонӣ** ва ғоҳо бо истилоҳи **фитотерапевт** қорбаст мешавад: «Вале бояд гуфт, ки дар ҳолати гирифтӣ ба бемории КОВИД-19 хун ғафс мешавад, ки дар ин вақт истеъмоли шарбати нӯсти анор мумкин нест, зеро шарбати нӯсти анор хунро ғафс мекунад»- меғӯяд **табиби гиёҳдармонӣ** Муллозуҳур Тоҳирӣ (П. ш., 15.10.2021). Маркази ҷумҳуриявии тибби халқӣ дар якҷоягӣ бо Институти байналмилалӣ омӯзиши осори Ибни Сино ва фармакология (ИБООИС) гузаронидани анҷумани якуми **фитотерапевтҳо** ва фармакологҳои Тоҷикистонро ба нақша гирифтааст (С.б., 16.12.2008).

Акушер-гинеколог – табиби бемориҳои занона мебошад. Барои таҳлил интиҳоб намудани ин истилоҳи тиббӣ бесабаб нест, зеро солҳои охир доир ба тарҷумаи номи ин ихтисоси тиббӣ андешаҳои мухталиф мавҷуданд. Аслан акушер-гинеколог табиби бемориҳои занона буда, дар луғатҳо бо ҳамин маъно зикр шудааст.

Дар луғати «Энциклопедический словарь медицинских терминов» чунин шарҳ дода шудааст: «акушер-гинеколог – табиб, яъне мутахассисе, ки доир ба масъалаҳои патологияи акушерӣ-гинекологӣ, профилактика ва муолиҷаи бемориҳои гинекологӣ, мушоҳидаи тиббии чараёни ҳомиладорӣ ва ёрирасонии тиббии баландихтисос ҳангоми таваллуд ва давраи минбаъда маълумоти махсуси тиббӣ дорад» [262, 36]. Дар «Вожаномаи тиббӣ» «акушер-гинеколог – духтури занон» шарҳ дода шудааст [221, 33].

Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» зикр шудааст, ки «момодоя – ба маънии муваллида бошад» [223, 288]. Барои мушаххас намудани маънои ин истилоҳ боз ба луғатҳо рӯ меорем: Дар луғати Б.В. Петровский истилоҳи акушерка низ оварда шудааст. Акушерка – калимаи франсавӣ аст, маънояш ёрирасонӣ ҳангоми таваллуд буда, яъне акушерка корманди дорои маълумоти миёнаи тиббӣ мебошад [262, 36]. Дар «Вожаномаи тиббӣ» акушерка «муваллида, момодоя, қобила, корманди тиббие, ки ба зодани зан ёрӣ мерасонад» маънидод шудааст [221, 33].

Барои боз ҳам бештар дақиқ намудани номи ин ихтисоси тиббӣ «Луғати истилоҳоти акушерӣ-гинекологӣ»-ро аз назар мегузаронем. Истилоҳи мазкур дар луғат акушер-гинеколог оварда шуда, шарҳи он низ ҳамчун «мутахассиси (духтури) момой ва бемориҳои занона» зикр шудааст. Мафҳуми акушерӣ-гинекологӣ – илм дар бораи ҳомилагӣ ва бемориҳои занона мебошад. Дар баробари ҳамин истилоҳи акушерка низ акушерка, муваллида, момодоя ва ғ. маънидод шуда, яъне ҳамчун пизишкёре, ки ба зодани зан ёрӣ мерасонад [220, 8].

Дар забони тоҷикӣ ин истилоҳи тиббӣ бо калимаю ибораҳои *акушер-гинеколог, табиби бемориҳои занона, табиби амрози занона, пизишки амрози занона* ва дар баъзе мавридҳо вожаи *момодоя* истифода мешавад. Чунон ки аз далелҳои боло бармеояд, *табиби бемориҳои занона* мутахассиси дорои маълумоти олии тиббӣ буда, момодоя дорои маълумоти миёнаи тиббӣ аст. Аз ҳамин сабаб акушер-гинекологро *момодоя* ном бурдан ба мақсад

мувофиқ нест, он бояд **табиби бемориҳои занона** номида шавад. Дар забони матбуот ин ихтисос бо ифодаҳои **акушер-гинеколог** ва **табиби бемориҳои занона** истифода мешавад, ки тарҷумаи дурусти истилоҳ мебошад, вале дар баъзе мавод **момодоя** ва **сармомодоя** истифода шудааст, ки ин ғалат аст.

Бояд қайд намуд, ки номи ин ихтисоси тиббӣ акушер-гинеколог буда, дар услуби публитсистӣ метавонад бо истилоҳи **табиби бемориҳои занона** ифода карда шавад (зеро дар забони гуфтугӯӣ духтури занон меноманд), **момодоя** бошад, корманди миёнаи тиббӣ – ёрирасони табиб аст, яъне пизишкёре, ки ба зоидаи зан ёрӣ мерасонад. Мисоли зерин далели ин гуфтаҳо шуда метавонад: *Ҳамсараи Муҳаббат-холаро, ки солиёни зиёд дар беморхона ба сифати табиби момодоя кор мекунад, мардум бо ифтихор «мома» мегӯянд (М. х., 16.01.2019).*

Дар мисоли зерин калимаи сармомодоя истифода шудааст: *Яке аз бонуҳои хушиқбол, ки ҳазорҳо тифлро дар олами ҳастӣ рӯи даст боздоштаву овози гиряшонро нахустин шуда шунидааст, сармомодояи таваллудхонаи вилоятӣ Матлуба Масаидова мебошад (С.б., 27.11.2008).*

Тавре мебинем, дар маводи тиббии матбуот ихтисоси мазкур бо номҳои **акушер-гинеколог**, **табиби бемориҳои занона**, **табиби амрози занона** ва гоҳо бо калимаи **момодоя** ифода шудааст, ки момодоя тарҷумаи нодурусти ин истилоҳ аст: *Соат ҳанӯз ҳашт нашуда, пушти дари ҳучраи акушер-гинеколог Муяссара Очилова пур аз бемор буд. Муяссара соли 1992 ба сифати духтури занона дар Маркази солимии репродуктивии рақами 8 ба кор оғоз кард (Ф., 00.03. 2016); Сипас дар ноҳияи Қумсангир ба ҳайси духтури амрози занона, духтури машваратгоҳи занона ва билохир мудирӣ шӯъбаи таваллудхона бист сол хизмати софдилона мекунад (С.б., 16.12.2008).*

Бояд зикр намуд, ки дар чараёни таҳлили мавод гирдомадаи ин фасл, яъне ифодаи номи ихтисосҳои тиббӣ дар забони матбуот кӯшиши бо забони тоҷикӣ ифода намудани ихтисосҳои тиббӣ ба назар мерасад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки барои ифодаи номи ихтисосҳои тиббӣ дар луғатҳои мавҷуда бо

истифода аз имкониятҳои мавҷудай забон на як, балки якчанд муодилҳои гуногуни истилои тиббӣ оварда шудаанд ва имрӯз мо шоҳиди он мегардем, ки дар саҳифаҳои матбуоти муосири тоҷик ихтисосҳои тиббӣ бештар бо калимаҳои тоҷикӣ корбаст мешаванд.

Дар баъзе мавридҳо калимаи иқтибосӣ ҳамчун шарҳи истилоҳ дар қавс оварда мешавад, ки ин яке аз усулҳои корбурди истилоҳ дар осори Сино низ буд.

Солҳои охир дар забони матбуот ҳангоми ифодаи ихтисосҳои тиббӣ истифодаи бештари истилоҳоти тиббӣ мушоҳида карда мешавад: **офтальмолог – табиби бемориҳои чашм, терапевт – духтури бемориҳои дарунӣ, нефролог – духтури бемориҳои гурда, педиатр – табиби атфол, фтизиатр – силишинос, психиатр – равонпизишк, диетолог – парҳезшинос** ва ғ.

Дар баробари ҳамин як гурӯҳ номи ихтисосҳои мавҷуданд, ки ифодагари навгониҳои соҳаи тиб буда, дар забони тоҷикӣ бе тарҷума истифода мешаванд: **гематолог, уролог, флеболог, трихиатр, маммолог, андролог, онкогинеколог, урогинеколог, дефектолог, логопед, реабилитолог, трансфузиолог, трансплантолог, практолог, функционалист** ва ғ. Истилоҳоти ифодагари номи ихтисосҳо як қисмати муҳимми истилоҳоти тиббиро ташкил медиҳанд.

1.2. Истилоҳоти ифодакунандаи номи бемориҳо

Дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ як гурӯҳ истилоҳоти тиббиро вожаҳои ифодагари номи бемориҳо ташкил медиҳанд. Бемориҳо маъмулан ба ду гурӯҳ ҷудо карда мешаванд: бемориҳои сироятӣ ва ғайрисироятӣ. Бемориҳои сироятӣ сил, зуком, сурхча, сурхакон, гулӯзиндонак, сулфакабудак, вараҷа, тифи шикампеч ва ғ. мебошанд. Сактаи дил, буғумдард, диабет қанд, ҷоғар, сӯхтагӣ, аллергия, фишорбаландӣ, депрессия ва ғ. бемориҳои ғайрисироятиро ташкил медиҳанд.

Аз таҳлили маводи матбуот ба хулосае омадан мумкин аст, ки ин гуна истилоҳот бештар бо калимаҳои аслан тоҷикӣ ва дар мавридҳои ҷудогона бо калимаҳои иқтибосӣ корбаст гардидаанд:

Зуком яке аз маризияҳое мебошад, ки ба гурӯҳи бемориҳои сироятӣ ва мавсимӣ мансуб аст. Он одатан дар фаслҳои баҳору зимистон хурӯҷ менамояд ва дар ин хусус дар саҳифаҳои матбуот маводи зиёде таҳия ва нашр карда мешаванд. **Зуком** бемории вирусӣ буда, вақте инкишоф меёбад, ки барои он шароити мусоид фароҳам бошад. Рушди зуком аксаран ба қобилияти муҳофизавӣ ва муқовимати бадан, омилҳои хӯрок, муҳит, тарзи ҳаёт ва нигоҳубин вобаста аст. Сирояти вирус тавассути ҳавою қатраҳо сурат гирифта, аз бемор ба шахси солим вирус ҳангоми атсазанӣ, сулфа ва гуфтугӯ мегузарад. То ба имрӯз навъҳои зукоми А, В ва С маълуманд. Вируси зукоми навъи А ногаҳон ва шадид сар шуда, зуд паҳн мешавад ва метавонад эпидемия, ҳатто пандемияро ба вуҷуд орад.

Олими шинохтаи соҳаи тиб ва муаллифи «Фарҳанги тиббӣ» М.Я. Расулов ин беморию чунин маънидод кардааст: «грипп – зуком, назлаи сирояткунанда, бемории шадиди вараҷаноки вирусӣ аз гурӯҳи сироятҳои роҳҳои танаффус» [229, 375].

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ин беморӣ бо вожаи зуком чунин шарҳ дода шудааст: «зуком – касалие димоғ, ки дар натиҷаи сармохӯрдагӣ ва варами роҳҳои бинӣ пайдо мешавад, тимоғ, тимоқ» [ФЗТ, ҷ. 1, 460].

Дар баробари мисолҳои дигар чунин зарбулмасал оварда шудааст: зуком уммулампроз аст, яъне касалии зуком модари беморихост. Ин бори дигар ба он далолат мекунад, ки зуком бемории маҳаллӣ буда, махсусан дар фасли сармо мардум бештар ба он гирифтадор мешаванд.

Дар мавриди шарҳи бемории мазкур дар «Фарҳанги тибби ниёгон» вожаи зуком истифода шудааст, зеро калимаи арабии зуком дар забони тоҷикӣ таърихи тулонии истифода дорад [223, 184].

Чунончи: **Зуком** бемории вирусӣ буда, вақте инкишоф меёбад, ки барои он шароити мусоид фароҳам бошад. Сирояти вирус тавассути ҳавою қатраҳо сурат гирифта, аз бемор ба шахси солим вирус ҳангоми атсазанӣ, сулфа ва гуфтугӯ мегузарад (Ш., 00. 04-05.2010).

Дар баъзе мавридҳо вожаи грипп истифода мешавад ва ё он дар қавс ҳамчун муродифи зуком оварда мешавад: *Дар Амрико беш аз сад нафар бар асари бемории **грипп** ба ҳалокат расиданд (Ё.т., 8-14.01.2020); Бо фарорасии хунукиҳо ва дар арафаи омад-омади фасли сармо аксар одамон ба бемориҳои шадиди роҳи нафас, ки аз ин шумул **зуком (грипп)** мавқеи хос дорад, гирифтور мешаванд (Ш., №4-5, с. 2010).*

То давраи ба мақоми давлатӣ соҳиб гаштани забони тоҷикӣ истилоҳи франсавии грипп серистеъмол буд. Пас аз он ҷойи онро калимаи арабии зуком иваз намуд, вале зуком дар осори гузаштагонамон бештар мавриди истифода қарор дошт. Дар китобҳои таълимӣ ва маводи рӯзномаҳо вожаи иқтибосии грипп истифода мегардид, ҳоло ҷойи онро истилоҳи арабии зуком иваз намудааст, танҳо дар баъзе мавод вожаи грипп истифода мешавад ва ё он дар қавс ҳамчун муродифи калима оварда мешавад. Дар баъзе маводи тиббӣ барои ифодаи ин беморӣ калимаҳои **тимог, тимоқ** низ истифода мешаванд. Дар забони матбуот вожаи зуком мавқеи устувор дорад.

*Солҳои охир дар дунё навъҳои гуногуни бемории **зуком**, аз қабилҳои **зукоми мурғон** (**зукоми паранда**), **зукоми хукон**, **зукоми Н 2 О**, **зукоми вирусӣ** ба қайд гирифта шудаанд.*

Гриппи мурғон – яке аз шаклҳои вазнини грипп, ки боиси фавти одамон мешавад. Вирус соли 1997 дар Гонконг ошкор карда шуд. Он бевосита аз парандаҳо ба одам сироят мекунад. Соли 1997 онро якбора дар 30 мамлакати дунё ба қайд гирифтанд. Оризаҳои он хавфнок мебошад. Манбаи вирус парандагон маҳсуб меёбанд.

Солҳои охир дар бисёр мамлакатҳои дунё навъи дигари грипп, ба истилоҳ **гриппи хукон** ба қайд гирифта шудааст. Он дар байни хукҳо паҳн шуда, ба

одамон ва парандагон низ сироят мекунад. Ангезандаи гриппи хукон соли 2009 дар бисёр мамолики Амрико, Аврупо ва Осиё густариш ёфт.

Дар матбуот доир ба ин навъҳои беморӣ маводи зиёдеро дучор омадан мумкин аст: *Қазоқистон воридоти маҳсулоти 36 корхонаи парандапарварии Русияро манъ кард. Ба оғаҳои Вазорати кишоварзӣ, дар ҳудуди се вилояти Русия – Курск, Пенза ва Самара зукоми паранда ошкор шудааст* (Т., 28.06.2018); *Пештар мардуми мо аз зукоми мургӣ меҳаросиданд, аммо имрӯз ҷои онро зукоми хукӣ гирифтааст.* (М. х., 16.01.2019); *Тибқи хабарҳои то ин замон паҳншавиш дар Ставропол, Украина ва Қафқоз ҳолатҳои гирифтори беморони «Зукоми хук» (свиной грипп) меафзояд. Россия аз чунин эпидемия бонги хатар назадааст* (М. х., 27.01.2016).

Бемории зикки нафас бемории музмини роҳҳои нафас буда, дар натиҷаи ниҳоят танг шудани бронхҳо бинобар бо балғами ғализ пур шудани найчаҳои бронхҳо ба амал меояд. Ин бемории аллергия аст ва ҳангоми он эҳсоси норасоии ҳаво ба амал меояд. Дар «Энсимпедияи мухтасари тиб» доир ба ин беморӣ бо истилоҳҳои **зикки нафас** ва **дамкутоҳӣ** маълумот оварда шудааст.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бемории мазкур чунин маънидод шудааст: «зикуннафас – тангии нафас, тангнафасӣ, дамкӯтоҳӣ» [234, 454].

Дар «Фарҳанги тиббӣ»-и М.Я. Расулов барои шарҳи бемории астма дар қатори муодилҳои гуногун калимаҳои зерин оварда шудааст: астма – зикки нафас, диқи нафас, тангии нафас, зикқуннафас, дамкутагӣ [229, 111].

Ҳаким Майсарӣ хатарнок будани ин беморию таъкид кардааст:

Аз ӯ зикки нафас холи набошад,

Ва бо зикки нафас бозӣ набошад Майсарӣ [229, 454].

Аслан, истилоҳи мазкур дар забони тоҷикӣ таърихи тулонӣ дошта, дар асарҳои олимону табибони гузашта, аз ҷумла, «Хидоят-ул-мутааллимин фит-тиб», «Донишнома»-и и Майсарӣ, «Захираи Хоразмшоҳӣ» ва ғ. дар шакҳои **зикки нафас** ва **дамкӯтоҳӣ** корбаст шудаанд.

Дар ҷумлаҳои зерин ҳам истилоҳибораи **диққи нафас** ҳам **бемории зиққи нафас** истифода шудаанд: *Солҳои охир дар кишвар бемории диққи нафас (дамқӯтаҳӣ, астма) бисёр мушоҳида мешавад. Махсусан дар фасли баҳор гирифтори он азият мекашанд (С. м., 13.01.2016); Хурмо аз сабаби дар таркибаи вучуд доштани йод давои бемории зиққи нафас (астма) аст (Ё. т., 21-27.12.2021).*

Агар солҳои пешин ин беморӣ бо калимаи русии **астма** мавриди истифода қарор дошт, ҳоло бошад, дар саҳифаҳои матбуот бо номҳои **диққи нафас, зиққи нафас, дамқӯтоҳӣ, зиққуннафас** қорбаст мешавад, гоҳо вожаи иқтибосии астма дар қавс оварда мешавад. Ҳаминро бояд қайд намуд, ки бо мақсади даст кашидан аз истифодаи калимаҳои русӣ-аврупоӣ як гурӯҳ номи бемориҳо бештар бо калимаҳои арабӣ иваз карда шудаанд.

Бемории сил. Ин бемории сироятӣ ва хатарнок, вале табобатшаванда аст. Дар забони гуфтугӯӣ бо номҳои **касалии сил** ва **силкасал** маъмул аст. Дар саҳифаҳои матбуот бо номҳои **бемории сил, касалии сил, силзадагон, маризии сил** истифода мешавад. Вожаи **силзадагон** дар қолаби калимаи вабозадагон сохта шуда, ин калимаро устод Садриддин Айнӣ дар асари худ «Ёддоштҳо» ҳангоми тасвири бемории вабо дар Бухоро истифода намудааст. Дар қолаби калимаи вабозадагон дар саҳифаҳои матбуот калимаҳои силзадагон, фақрзадагон низ истеъмол меёбад, ки қишри ниёзманди аҳолии ҷомеаро инъикос менамояд. Калимаи **фасодзадагон** низ дар ҳамин қолаб сохта шудааст.

Бемории сил дар луғатҳо чунин шарҳ дода шудааст: «сил – касалие, ки бештар дар шуш пайдо мешавад, туберкулёз» [235, 237].

Ин беморӣ дар гузашта диқ ном дошт, дар ФЗТ ба он ишора шудааст: диқ(қ) – 1. бориқӣ; 2. касалии сил. Барои исботи он мисолҳо оварда шудааст: Сияҳбут ба иллоти диқ гирифтор шуда ва ба ҳамон заҳмат даргузашт «Таърихи Фаришта» [234, 382].

Дар «Фарҳанги тиббӣ» чунин омадааст: «туберкулёз – сил, касалии (бемории) сил, диқ, силкасалӣ, ... бемории музмини гузарандае, ки аз асари

каламчамикроби сил (микобактерияи Кох) ба вучуд меояд» [232, 277]. Дар луғати дигар он бо номи **силбемор** корбаст шуда, шаклҳои дигари он – маризи сил, гирифтори сил ва силкасал оварда шудааст [223, 414].

Дар «Воҷаномаи тиббӣ» бемории сил чунин шарҳ дода шудааст: «сил – 1. бемории сил, силдард, диқ, дарди ҷавонӣ, ранҷи борик, бемории музмини сироятӣ, ки аз асари микобактерияи Кох падида меояд; 2. тибби қадим – як навъ гиёҳи доруй, бедғиё» [222, 197].

Доир ба бемории мазкур, аломатҳои он, тарзи табобат, роҳҳои пешгирӣ ва воситаҳои давоӣ дар матбуот маводи зиёд нашр карда шудаанд: *Маъракаи милли баҳшида ба Рӯзи ҷаҳонии сил таҳти унвони «Дар мубориза бар зидди бемории сил муттаҳид мешавем» дар маркази Вефа баргузор гашт (Т., 19.04.2017); Бемории сил аз инсони сироятёфта ба шахси солим тавассути ҳаво ва оби даҳон паҳн мегардад. Ҳангоми сулфазанӣ, атсазанӣ ва ё балғампартоӣ бактерияҳои бемории сил аз шахсони гирифтори он ба ҳаво паҳн мешаванд (М. н., 18.09.2019); Соли 1882 дар Олмон Роберт Кох пас аз 17-соли кор дар лаборатория барангезандаи бемории силро кашф намуд, ки онро батсиллаи Кох ва ё чӯбчамикроби Кох номиданд (Ш., 10.04.2018); Тибқи хабари расмӣ, аз шумораи силзадагон соли гузашта 12 нафар ба ҳалокат расиданд. (О-гон, 6.02.2013).*

Таҳлили мисолҳо нишон дод, ки дар забони матбуот калимаю ибораҳои **бемории сил, силбеморӣ, маризии сил** ва муродифҳои дигари он корбаст шудаанд.

Ҳаминро бояд зикр намуд, ки вожаи сил дар забони тоҷикӣ тобиши маъноӣ пайдо кардааст. Дар забони гуфтугӯӣ ибораҳои **сил кардан (касиро), сил шудан, силу зуқум шудан** мавҷуд аст, ки ғамгинии зиёдро ифода менамояд ва дар «Луғати тоҷикӣ-русӣ» ба он ишора меравад [256, 357].

Камхунӣ бемориест, ки ба он кам шудани миқдори эритроцитҳо ва гемоглобини хун хос аст. Он дар натиҷаи ихтилоли раванди хунҳосилшавӣ,

талафи хун, вайрон шудани заррачаҳои сурхи хун (эритроцитҳо) пайдо мешавад.

Дар «Фарҳанги тиббӣ»-и М.Я. Расулов камхунӣ чунин шарҳ дода шудааст: «анемия – камхунӣ (и умумӣ) – кам шудани миқдори эритроцитҳо ё ҳемоглобин дар як воҳиди муайяни ҳаҷми хун [229, 71]. Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» ва «Вожаномаи тиббӣ» шарҳи вожаи камхунӣ дода шудааст.

Номи ин беморӣ дар забони матбуот бештар бо истилоҳи **камхунӣ** истифода мешавад, то ин замон калимаи байналмилалии анемия қорбаст мегардид. Азбаски бемории мазкур дар замони ҳозира хеле паҳншуда ба ҳисоб меравад ва дар матбуотдар бораи ин беморӣ маводи зиёде нашр мешаванд, барои даст кашидан аз такрори калима гоҳо калимаи иқтибосии **анемия** низ қор фармуда ва ё он дар қавс оварда мешавад. Чунончи: *Настаран (хуч) барои қасоне, ки ба камхунӣ мубтало гаштаанд, беҳтарин давост (Т., 12.05..2022); Дар вақташ хӯрок истеъмол нанамудан ва ё маҳсулоти кимиёдори хушкро бештар хӯрдани наврас ҳам баъзан ба камхунӣ сабаб мешавад (Ё.т., 14.10.2010); Дар тибби мардумӣ пистаро барои табобати бемориҳои сил, камхунӣ, меъда, ҷигар, безурётии марду зан истифода мебаранд (Ш-бахш, 29.12.2012); Нишонаҳои камхунӣ беҳолӣ, зуд монда шудан, зуд-зуд эҳсоси хунукхӯрӣ, чархзании сар, надоштани иштиҳо, рехтани мӯйи сар мебошад (П. ш., 28.02.2019).*

Аутизм – беморие, ки солҳои охир таваҷҷуҳи ҳам табибон ва ҳам аҳли ҷомеаро ба худ ҷалб намудааст. Аз хусуси ин беморӣ дар матбуот бо маводи зиёде дучор омадан мумкин аст. Аутизм як гурӯҳи бемориҳост, ки дар мавриди онҳо ташаккули малакаҳои нутқ ба таъхир афтода, дар муносибати бемор бо дигарон мушкилот пайдо мешавад. Аутизм ихтилоли инкишофи руҳӣ буда, дар шаклҳои гуногун зуҳур меёбад. Аутизм дар «Фарҳанги тиббӣ» чунин маънидод шудааст: аутизм – ғафлат, ғафлатпарастӣ, ғофилӣ, бепарвой, безътиной, гӯшагир, канораҷӯӣ ва ғайра [229, 123].

Дар забони матбуот солҳои қаблӣ калимаи байналмилалӣ аутизм мавриди истифода қарор дошт, ҳоло бошад, ин беморӣ аксар вақт бо номҳои тоҷикии **дархудармондагӣ, худдармондагӣ, дархудармондагӣ** ё ибораи **маризии аутизм** корбаст мешавад ва истилоҳи аутизм дар қавс оварда мешавад. Чунончи: *Онҳо одамони синну соли гуногунанд, ки ҳадафашон ҷалби таваҷҷуҳи ҳукумат ва ҷомеа ба маризии аутизм ё дархудармондагӣ аст. Иқдоми онҳо ба Рӯзи байналмилалӣ шинохти дархудармондагӣ, ки ҳамасола 2-юми апрел қайд мегардад, бахшида шуда, бо иҷозаи ҳукумати шаҳри Душанбе сурат мегирад (Н-ҳ, 4.04.2012); Чанде пеш бо ташаббуси ташиклоти ҷамъиятии «Ташаббус» волидони кӯдакони мушталои аутизм – «Ирода» семинари машваратӣ бо омӯзгорони мактабҳои олии, табибон ва кормандони иҷтимоӣ сурат гирифт (О., 30.03.2017).*

Лозим ба ёдоварист, ки барои ифодаи истилоҳи байналмилалӣ аутизм дар рӯзномаҳо муродифҳои гуногуни он – **дархудармондагӣ, худдармондагӣ, маризии аутизм** ва ғайра, яъне гирифтҳои бемории аутизм истифода мешавад. Истилоҳ бисёрмаъноиро намерезад, аз ин рӯ зарур ва муҳим аст, ки аз се варианти тоҷикии аутизм – дархудармондагон, худдармондагон, дархудармондагӣ яке ҳамчун истилоҳоти тиббӣ мавриди истифода қарор бигирад.

Бемории ҷоғар. Ҷоғар – омосвор калон шудани ғадуди сипаршакл буда, баъзан боиси ихтилоли ҳуди ғадуд ва носозии ҳолати умумии организм мегардад. Ҷоғар дамидани сатҳи пеши гардан мебошад. Ҷоғар бемории сироятӣ нест, вале агар саривақт табобат карда нашавад, оқибатҳои нохуб дорад. Ҷоғар дар кишвари мо бемории эндемикӣ ба ҳисоб меравад, ин маънои онро дорад, ки беморӣ хоси ҳамин маҳал аст.

Дар сарчашмаҳои истилоҳи русии зоб «ҷоғар, ғуррӣ» [229, 475]; зоб – ғуррӣ, ҷоғар [256, 328] маънидод шудааст.

Бемории мазкур дар рӯзномаҳо солҳои пешин бо истилоҳи русии зоб ифода меёфт, ҳоло бошад, он бо номҳои **ҷоғар, ғуррӣ** корбаст мешавад, дар

баъзе мавридҳо истилоҳи зоб дар қавс оварда мешавад: *Камйодӣ яке аз бемориҳои афзоянда дар байни мардуми қурраи замин ба шумор рафта, тибқи маълумоти Ташиклоти Умумиҷаҳони Тантурустӣ дар олам наздики 1,5 миллиард одамон муҷталои **бемории ҷоғар (зоб)** мебошанд, ки Тоҷикистон низ аз ин шумор берун нест (П. ш., 30.04.2019); Бемории ғадуди сипаршақл асосан аз норасоии йод дар ҷисм сар зада, **ҷоғар** яке аз оризаҳои паҳнғаштаи он ба ҳисоб меравад (М. х., 24.08.2022).*

Бояд зикр намуд, ки истилоҳи ҷоғар маъмултар аст, ғуррӣ дар гуфтугӯ истеъмол мешавад ва камистеъмол аст.

Диабети қанд яке аз бемориҳои паҳншуда ба ҳисоб рафта, аз сабаби нокифоягии синтези инсулин дар организм пайдо мешавад. Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин беморӣ чунин шарҳ дода шудааст: «Диабет сахарный – Диабети (дулоби) қандӣ – касалии (бемории, марази) қанд, касалии ҳӯдро, бавли қандӣ, пешобсории (серпешобии) қандӣ» [229, 413].

Тавре аз мисолҳои зерин бармеоянд, дар забони матбуот барои ифодаи ин беморӣ калимаю ибораҳои диабети қанд, бемории қанд, диабет истифода шуда, гирифтронии онро **беморони диабет, марициони диабетӣ, қандбеморон** меноманд. Агар дар услуби илмӣ танҳо як истилоҳи **диабети қанд** истифода шавад ҳам, дар забони рӯзномаву маҷаллаҳо муродифҳои гуногуни ин беморӣ низ қорбасти мешаванд, ки қобили қабул нест: *Чойи барги чормағз ба одамони гирифтори **бемории қанд** ёриш хуб мерасонад. (Д., 00. 06. 2020); Бахшида ба «Рӯзи байналмилалии солимӣ» дар Муассисаи давлатии «Пажӯҳишгоҳи гастроэнтерологияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» нишасти матбуотӣ доир гардид, ки дар он мушкилоти **диабети қанд** ва роҳҳои мубориза бар зидди ин беморӣ мавриди баррасӣ қарор гирифт. (Ҷ., 9.04.2016); Марҳалаи асосии инкишофи **қандбеморӣ** ин ҷараёни осеб дидани В-ҳуҷайраҳои ғадуди зери меъда аст, ки дар натиҷаи омилҳои бемориангези зикргардида бевосита ба амал меояд (Ш., 00.04 – 00.05. 2010).*

Дар маводи зерин зерин сарлавҳаи «Кашфи равиши нав барои дармони захми маризони диабетӣ» чунин мисол оварда шудааст: *Захми по муҳимтарин иллати бистари беморони диабет гузориш шудааст. (М., 10.02.2016); Дар тибби мардумӣ бодомии ширинро дар табобати **диабети қанд**, камхунӣ, астма, рагкаишӣ, беҳобӣ ва сулфа истифода менамоянд (Д., 00. 06. 2020).*

Депрессия бемории паҳншудаи руҳӣ ба ҳисоб меравад. Депрессия бемориест, ки дар кишвари мо тайи даҳсолаҳои охир ба мушоҳида мерасад. Дар сарчашмаҳо депрессия бо истилоҳи **афсурдарӯхӣ** маънидод шуда, дар ин хусус чунин маълумот оварда шудааст: «афсурдарӯхӣ, депрессия бетобиест, ки бо ихтилоли фаъолияти рӯхӣ (рӯҳафтодагӣ) ва ҷисмонӣ, паст шудани тонуси организм, сустии ҳаракат, носомонии дастгоҳи ҳозима ва хоб зоҳир мегардад» [244, 148].

Дар сарчашмаҳо депрессия чунин маънидод гардидааст: «ғамбеморӣ, рӯҳафтодагӣ, руқуд, афсурдарӯхӣ, ғамбода, ғамгинӣ»[229, 403];» афсурдарӯхӣ истифода шуда, чунин маънидод шудааст: рӯҳафтода, зик, забун» [223, 43]. Азбаски ин «Фарҳанги тибби ниёгон» дар асоси луғатҳои қадима таҳия шудааст, дар мавриди дигар муродифҳои ин беморӣ низ оварда шудаанд: ғамбеморӣ – рӯҳафтодагӣ, афтодарӯхӣ, афсурдагӣ, ғамбода[223, 43]. Дар «Вожаномаи тиббӣ» ғамбода чунин шарҳ дода шудааст: 1.беморие, ки ба сабаби ғам хӯрдани зиёд ориз шавад; 2. чурраи шикамро гӯянд [221, 313].

Ин беморӣ солҳои пешин танҳо бо истилоҳи байналмилалӣ **депрессия** истифода карда мешуд, ҳоло бошад, дар забони матбуот бо номҳои **афсурдагӣ, афсурдаҳолӣ, рӯҳафтодагӣ, ғамбеморӣ, ғамбода** ва дар баъзе мавридҳо бо мақсади даст кашидан аз такрори калима **депрессия** низ корбаст мешавад ва ё он дар қавс қой дода мешавад, ки мисолҳои зерин далели ин мебошанд: *Соли равон Рӯзи умумиҷаҳонии солимӣ ба масъалаи **ғамбеморӣ** бахшида шудааст; Мисоли дигар аз ҳамин манбаъ: Мавзӯи симпозиуми имрӯза низ ба яке аз масъалаҳои муҳим – пешгирии **ғамбеморӣ** бахшида шудааст, ки айни муддао мебошад (В.С., 11.04.2017); Дар тамоми ҷаҳон 121 миллион одам гирифтори*

депрессия мебошанд (Ё.т., 27.01.2015); *Кислотаҳои равғани Омега-3 ... аз афзоиши ҳуҷайраҳои саратонӣ низ ҷилавгирӣ меkunанд ва ҳамчунин дар саломати системаи асабӣ ва пешгирӣ аз контроли бемориҳои ҳамчун афсурдагӣ нақши муҳимме ифо меkunанд* (М., 2.04.2014); *Мувофиқи маълумоти Созмони ҷаҳонии тандурустӣ аз панҷ як ҳиссаи сокинони сайёраамон гирифтори афсурдаҳои тирамоҳӣ мебошанд...* (М. х., 6.XI.2007); *Депрессия метавонад шахсро ба ранҷу азобҳои зиёд рӯ ба рӯ намуда, дар қору таҳсил, рӯзгори оилавӣ зарбаи сахте занад* (Т., 19.04.2017);

Дар рӯзномаю маҷаллаҳои соҳавӣ бештар варианти иқтибосӣ, яъне истилоҳи *депрессия* истифода мешавад.

Қобили зикр аст, ки дар сарчашмаҳои қадим ин беморӣ бештар бо номи *афсурдаҳолӣ, афсурдагӣ* ва *ғамбеморӣ* истифода шудааст ва аз собиқаи тулонӣ доштани онҳо дар забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳанд.

Дар забони матбуот вожаи байналҳалқии *депрессия* бо муроди тоҷикӣ ба таври мувозӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Дар ҷараёни таҳияи маводи тиббӣ, тавре ки ба назар мерасад, калимаҳои тоҷикӣ ё арабӣ ҷойи калимаҳои байналмилалиро иваз кардаанд: *грипп* — *зуком*, *депрессия* — *афсурдагӣ, ғамбеморӣ, ғамбода* ва ғ.

Саратон — ҳазорреша, реше равон, яъне яке аз бемориҳои хавфнок ва душвортабобат мебошад. Бемории саратон аз қадимулайём маълум аст. Дар бораи ҷарроҳии омосӣ аз давраи то милод маълумотҳо мавҷуданд. «Ал-қонун»-и Ибни Сино ҳам аз хусуси саратони ҷигар, рӯдаҳои ғафс ва рост баҳс мекунад. Ин беморӣ дар ҳамаи узву бофтаҳое, ки ҳуҷайраҳои эпителий доранд (ҳалқум, меъда, шуш, сурхрӯда, гурда, пӯст ва ғ.) инкишоф ёфта метавонад.

Калимаи **саратон** дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бо чанд маънӣ шарҳ дода шудааст. Ба маънии якум харчанг буда, яке аз маъниҳои он чун истилоҳи тиббӣ маразе мебошад, ки бар асари он дар бадан ҷароҳат, варам ва барҷастагиҳо пайдо мешавад, ки намудаш монанди пои харчанг аст. «Саратон

омосе бувад гирдшакл, моил ба сабзӣ ва тирагӣ ва ҳаволии он рағҳои бархоста ва мумтало «Тибби Юсуфӣ» [235, 201].

Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» низ зикр шудааст, ки «саратон бар маънии якум ҷонвари обии маъруф аст, ки хушконидаи онро чун тутиё кор мефармоянд, харчанг, маънои дуҷоми он номи беморӣ, яъне маразе мебошад, ки бар асари он дар бадан ҷароҳат, варам ва омосҳо пайдо мешавад, ки намудаш монанди пой харчанг аст, ҷангор, ҳазорреша, реши равон, бодхӯрда, ҳазорчашма» [223, 404].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар забони матбуоти даврӣ барои ифодаи бемории мазкур истилоҳи **саратон** ва дар мавриди дигар **бемориҳои онкологӣ** истифода мешавад. Дар забони матбуоти имрӯза аз тамоми имкониятҳои забонӣ истифода мешавад. Калимаю ибораҳои тиббӣ бо калимаҳои гуногуни таркиби луғавии забон, дар баъзе ҳолатҳо барои даст кашидан аз такрори калима бо истилоҳи иқтибосӣ ифода карда мешаванд. Дар мисолҳои зерин ибораҳои **бемории саратон, бемории онкологӣ** ва мубталоёни беморӣ бо номи **гирифтборони саратон** қорбаст шудаанд: *Олимони таъкид мекунанд, ки кверсетини таркиби пиёзи сурх ба маҳв намудани бофтаҳои бемории саратон қодир аст (Д., 00.06.2020); Сабаби аслии зиёд шудани бемории саратонро олимони таъҷир ёфтани экология, зиёд шудани истеъмол намудани гизоҳои бесифат ва одаҳои зараровар (сигоркашӣ, бадмастӣ), таъсири моддаҳои консерогенӣ – моддаҳои падидоварандаи варам медонанд (Ё.т., 30.06–6.07.2015); Мувофиқи маълумоти Ташкилоти умумиҷаҳонии тандурустӣ соли 2018 дар ҷаҳон зиёда аз 18 миллион гирифтборони саратон ба қайд гирифта шуда, 9,6 миллиони онҳо аз ин беморӣ ба ҳалокат расиданд.*

Муаллифи мақола, ки барои даст кашидан аз такрори калима дар таркиби ибора истилоҳи байналмилалӣ онколог(ӣ) истифода шудааст: Намудҳои аз ҳама паҳншудаи **бемориҳои онкологӣ** дар миқёси ҷаҳон саратони шуш, сина ва рӯда мебошанд (П. ш., 28.02.2019).

Гипертония (фишорбаландӣ) – пурзӯрии тонуси шараёнҳо, баланд шудани фишор (-и хун) мебошад. Гипертония калимаи юнонӣ буда, баландшавии фаъолият (тонус)-и бофтаҳо ва узвҳо аст. Одатан, истилоҳи гипертония **баландшавии фишори хунро** ифода менамояд, ки аломати асосии бемории гипертонӣ, нефрит ва дил мебошад. Бемории **гипертонӣ** бемории системаи дилу рағҳо буда, аломати асосии он баландшавии фишори хун мебошад.

Дар бораи бемории гипертонӣ аввалин маротиба олими советӣ Г.Ф. Ланг маълумот додааст. Гипертония бештар дар Аврупо паҳн шудааст. Сабаби асосии он невроз буда, он бештар хоси шахсони калонсол мебошад.

Тавре ба мушоҳида мерасад, калимаи **фишор** дар забони тоҷикӣ тобишҳои гуногуни маъноӣ пайдо намуда, ҳам ба маънои аслӣ – дар шакли истилоҳ: фишори хун, фишори шараёнӣ, фишори об, ва ҳам ба маъноҳои маҷозӣ – фишори зиндагӣ, фишор додан, фишороварӣ истифода мешавад ва ин калима дар забони тоҷикӣ хеле серистеъмол мебошад. Устод Лоик Шералӣ, ки дар осори беҳамтои худ истилоҳоти зиёди тиббиро қорбасти намудааст, дар як байт калимаи «фишор»-ро бо тобишҳои гуногуни маъноӣ моҳирона истифода бурдааст:

Ба сарам **фишори гардун**, ба дилам фишори ҳар дун,

Зи **фишори зиндагонӣ** ба **фишори дил** расидам.

Дар байти мазкур ибораҳои **фишори гардун** ва **фишори зиндагонӣ** маъноҳои маҷозӣ дошта, **фишори дил** бошад, ба маънои аслӣ, ба сифати истилоҳи тиббӣ омадааст.

Дар «Фарҳанги тиббӣ» номи бемории гипертония чунин маънидод шудааст: гипертония – ҳипертония – пурзӯрии тонуси артерияҳо; фишорбаландӣ, баландфишорӣ, хунчид, баланд шудани фишор (-и хун), боло рафтан (зиёд шудани) таъбиқи хун [229, 333].

Дар забони матбуот ин беморӣ бо номҳои **фишорбаландӣ**, **фишори баланди хун** ва гоҳо барои даст кашидан аз тақрори калима истилоҳи

иктибосии **гипертония** низ истифода мешавад: *Дар одамоне, ки аз **фишори баланди хун (гипертония)** ва бемориҳои ишемикии дил азият мекашанд, хун зафс мешавад (Ё.т., 14-20.04, 2015). Пас аз таъхис табибон дар ман нишонаҳои аввалини **фишорбаландиро** пайдо карданд...(Т., 4.06.2015). Имрӯз бемории гипертония (фишорбаландӣ) яке аз амрози паҳншуда ба ҳисоб меравад (А. З., №1, 2014). Ҷағ-ҷағи коркардишуда ва ё дорухонагӣ инчунин ба бемориҳои санги талхадон ва пешобдон, **фишорбаландӣ**, хунравӣ ҳангоми бавосир шифо мебахшад (Т., 16.04.2015).*

Аллергия ба баъзе моддаҳои номусоид бағоят ҳассос будани организм мебошад. Зухуроти чунин эҳсоси баланд бештар ирсӣ буда, ба тағйироти реаксияи умумии организм вобаста аст. Моддаҳое, ки реаксияи аллергиро ба вучуд меоранд, аллерген ном доранд. Гарди растанӣ, чанги хона, матоҳҳои синтетикӣ, баъзе ҳӯроквориҳо, доруҳо ва ғ. аллерген шуда метавонанд. Умуман аллергия калимаи ҷунонӣ буда, маънояш таъсири бегона мебошад, яъне ин таъсир, ҳассосияти баланди организм, ки дар натиҷаи таъсири баъзе омилҳои муҳит, масалан, моддаҳои химиявӣ, микробҳо, ҳӯрокворӣ, дору ва ғайра (аллергенҳо) ба вучуд меояд.

Бемориҳои аллергӣ, аз ҷумла, зикқи нафас, саглес (крапивница), зукоми аллергӣ, дерматит, аллергияи ҳӯрок ва дору аз қадим мавҷуд буданд. Ҳанӯз Букрот аз сабаби истифодаи баъзе ҳӯрокҳо пайдо шудани бемориҳои аллергиро таъкид карда буд. Цолинус бошад, қайд карда буд, ки аз бӯйи баъзе гулҳо зуком ба вучуд меояд [244, 54].

Соли 1906 табиби австриягӣ Г.Пирке истилоҳи аллергияро барои ифодаи аксуламали ғайримуқаррари кӯдакон ба илм ворид намуд. Дар тамоми ҷаҳон аллергия яке аз бемориҳои паҳншуда ба ҳисоб меравад. Он дар натиҷаи ба таври фаровон истеъмол кардани антибиотикҳо низ пайдо мешавад. Сабаби пайдоиши аллергия аллергенҳои биологӣ, аллергенҳои доругӣ, аллергенҳои рӯзгор, аллергенҳои гарди растаниҳо, аллергенҳои ғизоӣ, аллергенҳои саноатӣ, физикӣ (гармӣ, сардӣ) ва омилҳои дигар мебошанд.

Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин беморӣ ба маънии «боди гарм, рӯй додани реаксияи ғайримуқаррарӣ ҳангоми ба бадан дохил шудани моддаҳои бегона» [229, 48] маънидод шудааст.

Аллергияро дар баъзе мавридҳо ҳассосият меноманд, вале он на дар ҳама ҳолат беморию аниқу дақиқ ифода менамояд. Дар саҳифаҳои матбуот бештар вожаи **ҳассосият** ва **аллергия** истифода шуда, гоҳо истилоҳи иқтибосии **аллергия** дар қавс ҳамчун муроди ғайрӣ он оварда мешавад: *Бо фаро расидани фаслҳои баҳору тобистон таъсири онҳое, ки мубталои бемории ҳассосият (аллергия) ҳастанд, зиёд мегардад... (Ф., 00. 06. 2014); Аллергияро тухм, шир, моҳӣ, қулфинай, себ, чормағзи заминӣ (арахис), бодом, чормағз, меваҳои ситрусӣ ва соя ҳам падидаи оварда метавонанд (Ё.т., 30.06 – 07.2015); Илми тиббӣ собит сохтааст, ки ҳассосият авҷи дардро бештар мекунад (Б.Т., 00. 07. 2015).*

Рахит калимаи юнонӣ буда, беморист, ки бештар хоси кӯдакони хурдсол мебошад. Рахит – гиповитаминози Д, яъне беморие, ки аз нарасидани витамини Д ва бинобар ихтилол ёфтани мубодилаи фосфору калсий пайдо мешавад. Ин беморӣ аксар вақт дар кӯдакони камқувват, норасида ва ғизояшон сунъӣ инкишоф меёбад. Ҳангоми ин беморӣ коҳишёбии иштиҳо, беҳолӣ, лоғарӣ ва рехтани мӯйи сар, шикастани нохунҳо ба назар мерасад, нишонаҳои он бештар ба камвитаминӣ шабоҳат дорад.

Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин беморӣ «рахит, дарди ширзада, авитаминози Д, дарди англисӣ ва бо чандин номҳои дигар шарҳ ёфта, зикр шудааст, ки он касалии пурдавоми тамоми бадани бачагон буда, дар натиҷаи дар ҳӯрок кам будани витамини Д ба вуҷуд меояд [232, 25].

Бемории рахитро дар забони гуфтугӯӣ – чиллашир, чиллашӯр, дарди ширзада низ меноманд ва дар ЭМТ бо номҳои **рахит** ва **чиллашир** дар бораи хусусиятҳои ин беморӣ маълумот оварда шудааст.

Аз баррасии маводи гирдомада маълум гардид, ки дар забони матбуот бештар калимаи **рахит** истифода мешавад. Дар баъзе мавридҳо калимаҳои

забони гуфтугӯи мардум – **чиллашир** ва **дарди ширзада** низ истифода мешаванд, вале онҳо дар забони матбуот мавқеи устувор пайдо накардаанд ва бештар истилоҳи байналмилалӣ **рахит** серистеъмол мебошад: *Афзоиши сатҳи бемории рахит миёни тифлон дар ноҳияи Восеъ аз мавзӯҳое мебошад, ки табибону мутахассисони соҳаро бетараф намегузорад; Зимни боздид аз беморхонаи марказии ноҳияи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ маълум шуд, ки аксари модарони тифлони гирифтори **рахит** аз камхунӣ азият мекашанд (Б.Т., 00. 06. 2013); Дар ин замина муовини сардӯхтур оид ба корҳои табобатии Муассисаи давлатии «Маркази саломатии шаҳрии №9» Саёҳат Муҳаммадҷонова таъкид кард, ки **бемории рахитро** бештар байни кӯдакони синни то яксола дидан мумкин аст (М.п., 4. 03.2020).*

Сактаи дил – бино ба маълумотҳои мутахассисон ин беморӣ яке аз хатарноктарин маризӣ ба ҳисоб меравад. Сактаи дил, инфаркти миокард, бемориест, ки дар натиҷаи маҳв шудани ягон қисми мушаки дил бинобар ишемияи шадид ба вучуд меояд. Сактаи дил бо ихтилоли гуногуни фаъолияти дил зоҳир мегардад. Ба пайдоиши сактаи дил гипертония, диабети қанд, фарбеҳӣ, кори пуршиддати асаб, садамаи рӯҳӣ, тамокукашӣ ва ғайра мусоидат меkunанд. Аслан сактаи дил яке аз намуди бемориҳои дил мебошад.

Истилоҳи инфаркти миокард дар «Фарҳанги тиббӣ» чунин маънидод шудааст: «инфаркти миокард, сактаи дил (қалб)» ва зикр шудааст, ки ин мавт шудани ҷузъи мушаки дил аст, ки дар натиҷаи камхунии шадид ҳангоми вайроншавии хунгардиш ба миён меояд [131, 56].

Бемории сакта дар ФЗТ ба маънии якум чун «фалаҷи ногаҳонӣ дар натиҷаи резиши хун ба мағз ё баста шудани рағи мағз» маънидод шудааст. Ин ҳолат дар асари «Тибби Юсуфӣ» хеле мушаххас ба қалам дода шудааст: «Сакта, ки иборат аз ботил шудани ҳиссу ҳаракати ҷамеи аъзост, чун аз хун бошад, аломаташ пурии рағҳост, бо соири аломоти ғалабаи хун [235, 179].

Дар ФТН доир ба калимаи сакта чунин маълумот оварда шудааст: «сакта – навъе аз бемории мағз, ки ногаҳон рӯй дода, андомҳои соҳиби он аз ҳис ва

ҳаракат бозмонанд» [223, 396]. Ҳаким Майсарӣ дар «Донишнома» аломатҳои сактаро хеле равшан ва дақиқ тасвир кардааст:

Гар аз **сакта** касе бемор бошад,
Ба сони мурдае чун вор бошад.
Ки рӯйи вай сиёҳу тор гардад,
Вагарна сурх чун гулноҳ гардад

Дар саҳифаҳои матбуот бемории мазкур бо ибораистилоҳоти **сактаи дил, сактаи қалб**, гоҳ бо калимаи иқтибосии **инфаркти миокард** истифода мешавад: *Амалиёти васеъ кардани рағҳои дил дар байни беморони сактаи қалб нисбат ба солҳои қаблӣ зиёд ҷараён гирифта истодааст, ки ба қавли духтурон ин ҳол таъшишовар мебошад (Т., 11.06.2015).*

Стресс. Стресс – воқуниши пуршиддат ё ҳаяҷонӣ, ақсуламали табиӣи организм аст, ки ҷавобан ба таъсири омилҳои нохуш ва номусоиди муҳити берунӣ ё дарунӣ – стрессорҳо (хунукӣ, гуруснагӣ, зарбулат, нурҳои рентген ва ғ.) ба миён меояд. Ин омилҳо организмро ба изтиробӣ саҳт меоранд.

Стресс – калимаи англисӣ буда, маънояш шиддат аст, яъне ин вазъи умумии пуршиддати организм, ки аз таъсироти ягон ғавқулангеа ба амал меояд. Истилоҳи стрессро бори аввал соли 1936 олимӣ Канада Г. Селе ба илм ворид кардааст.

Тавре маълум аст, дар натиҷаи тез-тез руҳ додани стресс муқовимати организм ба таъсири омилҳои зараровар коҳиш меёбад ва дар натиҷа дар организмӣ инсон метавонад изтиробӣ саҳт, яъне стресс ба амал ояд. Дарачаи таъсири стресс ба вазъи пештараи организм вобаста аст. Чунончи, дар беморони фишори хунашон баланд ин беморӣ вазнинтар гузашта, сабаби бухрони ғалаёни хун (гипертония) мегардад, ҳангоми илтиҳоби меъда ё рӯда имкони пайдоиши захмҳо, маҳв гардидани баъзе қойҳои мушакҳои дил қой дорад. Махсусан ҳолатҳои эҳсосотӣ (чанқолҳои саҳт) дар пайдоиши стресс мавқеи муҳим доранд. Дар ҳолати зуд-зуд руҳ додани чунин ҳолатҳо

муқовимати организм ба таъсири омили зараровар коҳиш меёбад [244, 325].

Дар «Фарҳанги тиббӣ» «стресс – таҳҷум, иҷҳод» тарҷума шуда, шарҳи ин беморӣ чунин оварда шудааст: «яъне стресс аксуламали пуршиддат ё ҳаяҷонӣ, реаксияи махсуси табиӣ организм, ки ҷавобан ба таъсири омилҳои гуногуни нохуш ва номусоиди муҳити берунӣ ё дарунӣ – стрессорҳо: хунукӣ, гуруснагӣ, зарбулат, нурҳои рентген ва ғайра ба миён меояд» [232, 198].

Ин беморӣ чи дар китобҳои таълимию илмӣ ва чи забони матбуот бо калимаи байналмилалӣ **стресс** ифода карда мешавад. Бояд қайд кард, ки дар забони матбуоти даврӣ низ истилоҳи низ корбаст мешавад: *Шираи тут барои кам шудани туришии, ки боиси стресс ва сурхии чаши мешавад, фоида дорад (М.х., 15.05.2019); Бисёр шахсони дар ҳолати стресс ва афсурдаҳои қарордошта бо шунидани таронаҳои Аҳмад Зоҳир худро болидарӯх эҳсос мекунанд (Д., 00. 06.2020); Бинобар тадқиқот таъсири чормағз дар коҳиши фишори хун нақши муҳиме барои аз байн рафтани стресс ва изтироб дорад. (М., 6.04.2016).*

Дар мавриди дигар бо истифодаи ин калимаи иқтибосӣ ибора сохта шудааст: *Ҳам ҳуди бемор ва ҳам оилааш ҳангоми бори аввал бо таъхир дучор шудан ҳолати стресси шадидро аз сар мегузаронанд... (М.х., 31.03.2021).*

Дар китобҳои дарсӣ ва маҷаллаи илмӣ-амалии «Авҷи Зӯҳал», ки тадқиқоти олимону табибонро дар бар мегирад, бештар номи байналмилалӣ ин беморӣ истифода мешавад. Истилоҳи **стресс** дар забони матбуот низ мавқеи устувор дорад.

Истилоҳоти ифодагари номи бемориҳо як қабати муҳимми истилоҳоти тиббиро ташкил медиҳанд. Дар ин самт кӯшиши ҳар чи бештари ифодаи калимаю истилоҳоти тиббӣ бо забони тоҷикӣ ба назар мерасад. Номи баъзе бемориҳо ҳангоми зарурат ва пайдо накардани вожаи муносиб аз таркиби луғавии забон бе тарҷума, бо истилоҳи байналмилалӣ корбаст мешаванд.

1.3. Истилоҳоти ифодакунандаи навъҳои ташхису табобат

Дар забони ВАО, ки инъикоскунандаи вазъи иҷтимоии ҷомеа мебошад, истилоҳоти ифодагари навъҳои ташхису табобат фаровон қорбаст мегарданд. Дар ин зерфасл қорбурди ин навъи истилоҳоти тиббӣ аз ҷиҳати семантика таҳқиқ қарда мешавад:

Ташхис – ҳулосаи мухтасари тиббӣ оид ба табиати беморӣ ва аҳволи бемор мебошад. Ташхис барои интиҳоби роҳи муолиҷа ва пешгирии бемориҳо зарур аст. Ташхисро диагноз ё дардшиносӣ низ меноманд. Солҳои охир доираи истифодаи вожаи тиббии ташхис васеъ гашта, берун аз соҳаи тиб низ истифода мешаванд, аз ҷумла, ташхиси техникӣ, ташхиси лингвистӣ, ташхиси экологӣ ва ғайра.

Навъҳои ташхису табобат дар тиб хеле гуногунанд. Агар солҳои пешин барои ташхиси беморӣ усулҳои ламскунӣ (палпатсия), ангуштзанӣ (перкуссия) ва ғӯшкунӣ (аускултатсия) истифода мегардид, ҳоло усули таҳқиқоти электродиагностика, эндоскопия, таҳқиқоти рентгенологӣ, ангиография, доплерография ва ғайра ба қор бурда мешаванд.

Рентгенография – калимаи юнонӣ буда, таҳқиқи рентгенологие мебошад, ки дар мавриди он тасвири рентгении объект (рентгенограмма) дар фотоплёнка акс меёбад ва яке аз усулҳои асосии ташхиси рентгенӣ ба ҳисоб меравад. Ҳангоми ин навъи ташхис таъсири афқанишот қамтар аст. Он барои ошқор қардани бемориҳои қараёнашон ниҳонӣ имқон медиҳад, барои ташхиси иллату бемориҳо истифода мешавад.

Ин навъи таҳқиқ бо номи олими олмонӣ, асосгузори мактаби бонуфузи илмӣ – Вилгелм Қонрад Рентген вобаста аст. Ё профессори Донишгоҳи Сюрих буда, соли 1895 афқанишоти то он қамон номаълумро қашф намуд, ки ба шарафи ихтироъқори он нурафқании рентгенӣ номида шуд. Соли 1896 ихтироъқори радио А.С.Попов дар Россия дастгоҳи рентгенро ихтироъ қард.

Ташхиси рентгенӣ усули безарар ва самарабахш буда, дар тиб ва соҳаҳои гуногуни илму техника татбиқ ёфтааст.

Дар «Фарҳанги тиббӣ» рентгенография бо номҳои **партавнигорӣ, аксбардории рентгенӣ, акси рентгенӣ** ва боз чандин номҳои дигар ифода карда шудааст [232, 4-37].

Дар забони тоҷикӣ ин усули ташхис ташхиси рентгенӣ ё ташхиси шуӣ ном дорад. Дар забони матбуот истилоҳи **рентгенография** мавриди истифода қарор дорад: *Чанд ташхис барои муайян кардани бемории мазкур вуҷуд дорад, ки он ҳам рентгенография, молиши балғам, инчунин «проба Манту» мебошад (Т., 29.05.2014).*

Гастроскопия – муоинаи девораи даруни меъда бо ёрии асбоби махсус – гастроскоп аст. Гастроскопия аз ҷониби духтури мутахассис бо мақсади ташхиси бемориҳои меъда (реш, эрозия, илтиҳоб, омос) ва ошкор намудани манбаи хуншорӣ амалӣ мегардад. Дар ин маврид аз меъда бадар овардани полиш, ҷисмҳои бегона, манъ кардани хунравӣ низ мумкин аст. Гастроскопияро бо дили наҳор мегузaronанд. Гастроскопия (калимаи юнонӣ) усули таҳқиқи ҳолати пардаи луобии меъда мебошад, ки тавассути гастроскоп гузаронида мешавад [244, 389]

Бронхоскопия – калимаи юнонӣ буда, маънояш мушоҳида кардан, دیدан аст. Бронхоскопияро барои ташхиси бемориҳои трахея, бронхҳо, шуш ва умуман узвҳои поёнии нафаскашӣ дар ҳолати хунпартоӣ, сурфаи бардавом, дамкӯтоҳӣ. Инчунин ҳангоми тағйирот дар рентгенограмма (омос, сил, ҷисми бегонаи трахея, бронхҳо ва ғ.) гузаронида мешавад. Ин навъи ташхис тавассути бронхоскоп анҷом дода мешавад. Он тавассути беҳискунии мавзёй, дар ҳолатҳои вазнин бо роҳи истифодаи наркоз амалӣ карда мешавад. Доир ба ин навъи ташхис дар ЭСМТ маълумот дода шудааст [262, 166].

Ин навъи ташхис дар забони тоҷикӣ бо калимаи иқтибосӣ ифода карда мешавад: *Роҳҳои гуногуни муайян намудани бемории сил вуҷуд дорад: кишти*

якчанд намуди балғам, **бронхоскопия, рентген, флюорография** ва ғайра (В. С., 22. 02.2019).

Эндоскопия – ба воситаи асбобҳои махсус – эндоскопҳо муоина кардани узвҳои инсон мебошад. Онро барои ташҳис ва муолиҷаи беморӣ дар соҳаи ҷарроҳӣ, гастроэнтерология, пулманология, урология, гинекология ва бахшҳои дигари тиб истифода мебаранд. Барои анҷом додани амалиётҳо дар эндоскопҳои замонавӣ инчунин шуои лазер ба кор бурда мешавад. Тағйироти зоҳиршудаи организмро дар навор сабт мекунанд. Эндоскопҳои муосир барои гирифтани тасвири аниқӣ сатҳи дохилии узв имкон медиҳанд. Эндоскопия барои ташҳиси пешакии бисёр бемориҳо имкон медиҳад. Дар дармонгоҳ ва беморхонаҳо ҳуҷраҳои махсуси эндоскопӣ мавҷуданд.

Ин навъи ташҳис дар забони тоҷикӣ бе тарҷума истифода шуда, истилоҳҳои эндоскоп, эндоскопист, эндоскопия низ бо калимаи байналмилалӣ мавриди истифода қарор доранд: *Ҳоло тасмим дорем мутахассисони ҷавонро барои гузаронидани ҷарроҳии **эндоскопӣ** омода намоем* (Б.Т., 00.08.2019).

Томографияи компютерӣ – яке аз усулҳои таҳқиқи рентгенологӣ мебошад, ки тавассути томографҳои компютерӣ амалӣ карда мешаванд. Афзалияти томографияи компютерӣ нисбат ба таҳқиқи рентгенологии муқаррарӣ дар он аст, ки бофтаю системаҳои организм дар сатҳҳои гуногун аксбардорӣ мешаванд. Он барои таҳқиқи мағзи сар, узвҳои миёндевор ва ғ. пешбинӣ шудааст.

Ин навъи ташҳис дар забони тоҷикӣ бо ибораи **томографияи компютерӣ** ифода карда мешавад: *Дар ҳамкорӣ бо шарикон воситаҳои ташҳисии ҳозиразамон, аз қабيلي усулҳои молекулярӣ ташҳис, **томографияи компютерӣ**, рентгенографияи рақамӣ* ва ғайра дастрас гардониди шудааст (С. м., 13. 04. 2019).

Навъҳои ташҳис дар забони тоҷикӣ аксар вақт бо истилоҳоти лотинӣ, юнонӣ, англисӣ ва ё забонҳои дигари аврупоӣ ифода карда мешаванд, зеро ифодагари навгониҳои бахши тиб буда, хусусияти байналмилалӣ доранд, барои

кутоху мушаххас баён кардани матлаб имкон медиҳанд ва дар тамоми ҷаҳон ҳамдигарфаҳмии мутахассисонро осон мегардонанд. Номгӯи ташхисҳои дар боло зикргардида низ бо истилоҳоти иқтибосӣ ифода карда шуда, баъзе истилоҳоти ин гурӯҳ дар шакли ибораҳои аз вожаҳои иқтибосӣ таркибёфта корбаст мешаванд.

Навъҳои табобат ва ё муолиҷа дар тиб хеле гуногунанд. Асосан тарзи муолиҷа ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешавад: амбулаторӣ ва статсионарӣ. Табобати амбулаторӣ дар дармонгоҳ амалӣ гардида, табобати статсионарӣ ин бистаригардонии бемор мебошад. Ҳангоми ин навъи табобат беморон бевосита дар беморхонаҳо муолиҷа карда мешаванд. Ҳаминро бояд қайд кард, ки дар забони тоҷикӣ барои ифодаи маънии табобат инчунин калимаҳои **муолиҷа, даво, дармон** ва **терапия** истифода мешаванд.

Гиёҳдармонӣ, сӯзандармонӣ, гилдармонӣ, суханишифой, шуллукишифой (зуллукишифой), мусиқишифой, гишифой, парҳезишифой, обишифой, занбӯришифой, варишии табобатӣ, масҳи табобатӣ, гелиотерапия, фитотерапия, гирудотерапия, диетотерапия, химиятерапия, терапияи лазерӣ, гормонишифой, витаминишифой, климатотерапия (иклимшифой – муваққатан иваз намудани ҷойҳои зист бо мавзёҳои курортӣ ё санаторияҳо), арттерапия ва ғайра навъҳои гуногуни муолиҷаро ташкил медиҳанд. Гурӯҳе аз ин гуна истилоҳот бо калимаҳои тоҷикӣ ва қисме аз онҳо бо калимаҳои иқтибосии аврупоӣ ифода карда мешаванд.

Лозим ба ёдоварист, ки истилоҳи байналмилалӣ терапия дар умум маънои муолиҷаро дорад. Терапия як бахши муҳимми илми тиб буда, бемориҳои дарунӣ, яъне сабаб, аломат, усулҳои ташхис, муолиҷа ва пешгирии бемориҳои даруниро меомӯзад. Бояд зикр намуд, ки асосгузори терапия Букрот, Ҷолинус, Закариёи Розӣ, Ибни Сино, Ҷурҷонӣ ва Паратселс мебошанд.

Солҳои охир вобаста ба рушди босуръати бахшҳои гуногуни соҳаи тиб навъҳои нави муолиҷа истифода мешаванд: **арттерапия, ваксинотерапия,**

ароматерапия (накхатшифой), терапияи интенсивӣ, мусикишифой, физиотерапия, витаминшифой, гормоншифой ва ғайра.

Гидротерапия – обшифой, яъне табобат ва пешгирии бемориҳо тавассути об мебошад ва он яке аз усулҳои қадимтарини муолича ба ҳисоб меравад. Гидротерапия асосан дар Рими Қадим хеле ривоч ёфта буд ва дар муассисаҳои махсус табобати беморон тавассути об ба роҳ монда мешуд. Дар асарҳои Букрот ва Ибни Сино низ доир ба ин навъи табобат маълумотҳо оварда шудаанд. Тавре дар ЭМТ зикр гардидааст, Ибни Сино ҳангоми муоличаи бемориҳои узвҳои дарунӣ, системаи асаб, пӯст ва ғайра ба об илова кардани киёми гиёҳҳо тавсия додааст. Ӯ ҳолати умумии организм, таъсири оби хунук, ширгарм ва гармро ба пӯст ва ғайра санчида, дар бораи қоида ва муддати қабули обзанҳо маслиҳатҳо додааст.

Дар «Энциклопедический словарь медицинских терминов» истилоҳи гидротерапия ҳамчун синоними обшифой оварда шуда, зикр шудааст, ки дар гузашта муассисаҳои махсуси тиббӣ-профилактикӣ мавҷуд буданд, ки беморон маҳз тавассути обшифой муолича карда мешуданд[262, 214]. Дар забони матбуот истилоҳи обшифой ва ё гидротерапия истифода мешавад: Гидротерапия дар Рими қадим ривоч ёфта буд ва дар он ҷо муассисаҳои махсуси гигиение мавҷуд буданд, ки беморонро бо об табобат мекарданд.

Сӯзаншифой – ин навъи табобат дар луғатҳо бо номҳои *сӯзанзанӣ, сӯзанишифой, сӯзандавой, сӯзандармонӣ* истифода шудааст, яъне муолича бо халидани сӯзанҳои махсуси филизӣ ба нуқтаҳои муайяни пӯст мебошад. Онро барои муоличаи бемориҳои асаб ва узвҳои дарунӣ, иллати банду буғумҳо ва мушакҳо истифода мебаранд.

Сӯзанзанӣ (иглотерапия, иглорефлектотерапия) – як навъ усули бо роҳи ба нуқтаҳои муайяни пӯст халондани сӯзани борик (аз тилло, нукра, платина ё пӯлод бо мақсади муоличаи бемориҳо месозанд ...). Сӯзанзанӣ дар тибби Чин, Ҳиндустон, Эрону Тӯрон ва Япония аз қадимулайём маълум буд. Аз таъсири сӯзанзанӣ барангезиши муътадили шохаҳои ҳассоси асаби пӯст, мушак ва рағҳо

ба вучуд меояд ва дар натиҷа ғаёлияти системаи асаб, узву бофтаҳо ва ҳосилшавии гормонҳою моддаҳои ғаёли биологӣ беҳтар мегардад. Сӯзанзаниро ҳангоми табобати бемориҳои системаи асаб – **неврит, невралгия, радикулит, невроз**, инчунин як қатор бемориҳои узвҳои дохилӣ – **гастроэнтерит, колит, захми меъда, зикқи нафас**, инчунин **аллергия** ва ғ. истифода мебаранд. Ҳоло низ дар Тоҷикистон ҳуҷраҳои махсуси сӯзаншифой ғаёлият менамоянд. Дар забони ВАО истилоҳи сӯзандармонӣ низ серистеъмол аст: *Дар ҳолатҳои ҷудогона муроҷиат ба физиотерапия, психотерапия, гипноз, сӯзандармонӣ ва усулҳои муолиҷаи мардумӣ (фитотерапия, апитерапия ва ҳоказо) ба бемор ёрӣ расонида метавонад (Ё.т., 21-27.12.2021).*

Гирудотерапия – шуллукишифой, шуллуқдармонӣ буда, таърихи хеле қадима дорад. Асарҳои аввалинро доир ба шуллуқшифой Букрот, Цолинус ва Ибни Сино навиштаанд. Ин навъи табобат самарани хуб медиҳад ва ҳангоми бемориҳои урологӣ, дилу рағҳо, узвҳои ҳозима, асаб ва ғайра истифода бурда мешавад. Амали шуллуқшифоиро асосан духтур (гирудотерапевт) анҷом медиҳад. Пеш аз истифодаи чунин табобат маслиҳати гирудотерапевт зарур аст. Гирудотерпаия қадимаи лотинӣ буда, дар забони матбуот **шуллуқшифой (шуллуқшифой)**, дар мавриди дигар истилоҳи иқтибосии он ҳам истифода мешавад: *Масҳи бадан, гиёҳдармонӣ, шуллуқдармонӣ табобатҳое мебошанд, ки аз химияву маводи сохта дур ҳастанд (М.п., 30.10.2019); Гирудотерапевт бобати муолиҷаи бемориҳо аз шуллуқ (пиявка)-ҳои тиббӣ истифода менамояд (Ё.т., 21-27.12.2021).*

Доир ба ин навъи табобат – гирудотерапия дар фарҳангҳои дигар низ маълумот оварда шуда, зикр гардидааст, ки ин навъи табобат истифодаи шуллуқҳои тиббӣ бо мақсади муолиҷа ба ҳисоб меравад.

Дар забони матбуот вожаи шуллуқдармонӣ, ки аз се ҷузъ: шуллуқ+дармон+ӣ иборат аст, истифода мегардад. Чунончи: *Афзалияти аввалини тибби халқӣ дар он аст, ки бо гиёҳҳои шиғобахш ва растаниҳои*

табиӣ табобат мекунад. Масҳи бадан, гиёҳдармонӣ, шуллуқдармонӣ табобатҳое мебошанд, ки аз химияву маводи сохта дур ҳастанд (М.п., 30.10.2019).

Гилшифой ҳамчун яке аз усулҳои табobati бемориҳо дар гузашта хеле маъмул буд. Ин навъи табобатро дар забони тоҷикӣ **гилдавой, лойқашифой** низ меноманд. Инсон аз ибтидои пайдоиш ба гил, ба замин ҳамбастагӣ доштааст. Аввалин маълумотҳо дар бораи гилу замин ва муносибати аҷдодони мо ба онҳо дар китоби муқаддаси «Авесто» зикр шудаанд.

Имрӯз олимони исбот кардаанд, ки гил таъсири пурзӯри зидди омоз (саратон)-ро дорад. Аз қадим ҳангоми **заҳролудӣ, вабо, исҳоли хунин** ва ғ. гилро олотӣ ҳалосӣ меҳисобиданд. Табибони халқӣ бо гил бемориҳои гуногун, аз ҷумла, **камхунӣ, фалаҷ, саръ, амрози асаб, илтиҳоби гӯшу чашм** ва ғайраро муолиҷа мекарданд. Гилро аз маҳалли хушобу ҳаво, назди чашмаи зулол, дуртар аз истиқоматгоҳ, ки нури офтоб хуб мерасад, ҷамъ меоваранд. Табибон барои муолиҷаи бемориҳои пӯст хока, ҳамира ва марҳами гилро тавсия медиҳанд. Доир ба ин навъи табобат дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» маълумот оварда шудааст [244, 436].

Дар забони матбуот ин навъи табобат бо номҳои **гилшифой, гилдавой, лойқашифой** қорбаст мешавад. Аз истилоҳоти **гилшифой, гилдавой, лойқашифой**, ки имрӯз дар ВАО истифода мешаванд, бояд якеро мавриди истеъмоли қарор бидиҳем. Вожаи **гилдавой** барои ифодаи ин истилоҳ созгор мебошад. Ҷунончи: Табибони халқӣ тавассути гилдавой бемориҳои гуногун, масалан, ҷоғар, камхунӣ, фалаҷ, амрози асаб, амрози пӯст ва ғайраро табобат мекарданд (Садои мардум. №5. 2018).

Ароматерапия. Ин навъи табобат дар луғатҳо бо номҳои **ароматерапия, нақхатшифой, роиҳадармонӣ** зикр шудааст. **Ароматерапия** (қалимаи юнонӣ, арома – нақхат, хушбӯӣ ва терапия табобатро ифода менамояд), яъне шохае аз тибби гиёҳӣ, ки дар он бархе аз рағванҳои гиёҳӣ ба сурати истиншоқӣ ё ҳамроҳ бо масҳ ба сурати мавзей (обзан ё тарбандӣ) истифода мешавад.

Тавре дар ЭМТ зикр шудааст, бо мақсади **ароматерапия** аз равғанҳои эфирдор истифода мекунад. Равғани эфир нафақат ба роҳи нафас, балки тавассути пӯст низ таъсири гуворо мерасонад. Ароматерапия таъби шахсро болида ва хастагиро бартараф мекунад, ҳофизаро тақвият бахшида, хобро бофароғат месозад. Ғайр аз ин, ҳамаи он равғанҳои эфире, ки дар мавриди ароматерапия истифода мешаванд, хосияти бактеритсидӣ ва зиддиилтиҳобӣ доранд. Яке аз усулҳои беҳтарин ва гувори ароматерапия истифодаи обзан (ванна)-ҳои муаттар аст. Ингалътсияи буғи равғани эфир низ давои бисёр иллатҳост. Масҳи узвҳо бо кремҳое, ки дар таркибашон равғани эфир доранд, усули хеле самараноки ин навъи табобат ба ҳисоб меравад. Он ҳаракати хунро беҳтар намуда, хосияти зиддиилтиҳобӣ дорад, хастагии баҳориро бартараф месозанд [244, 113].

Дар забони матбуот истилоҳи **ароматерапия ва нақҳатшифой** мавриди истифода қарор дорад, ки истилоҳи **нақҳатшифой** шинам ва хушписанд аст.

Гиёҳдармонӣ – фитотерапия. Фитотерапия калимаи юнонӣ буда, аз фито – растанӣ ва терапия – муолича, табобат иборат аст. Фитотерапия дар «Воҷаномии тиббӣ» бо номҳои гиёҳшифой, гиёҳдармонӣ, табобат бо рустаниҳои давоӣ шарҳ дода шудааст [221, 371].

Ин бахши тиб миёни мардуми мо аз қадим мавҷуд буд. Тавре дар осори қадимтарин – «Авесто» омадааст, он замон чор воситаи асосии табобат – об, оташ, гиёҳдармонӣ ва суханшифой мавҷуд будааст.

Дар асарҳои дигари пураъзаши асрҳои IX-X, ки аз тарафи олимону табибони машҳури тоҷикӣ форс таълиф шудаанд, доир ба ин навъи муолича ва табобат бо усули гиёҳдармонӣ маълумотҳо мавҷуданд. Вале бо гузашти айём мардум бештар ба доруҳои химиявӣ рӯй оварданд. Воситаҳои давоии растанӣ, яъне истифодаи гулу гиёҳ ва растаниҳо ҳамчун воситаи иловагӣ тавсия дода мешуданд. Гиёҳшифой ва ё гиёҳдармонӣ дар даҳсолаҳои охир бо номи фитотерапия хеле маъмул гаштааст. Имрӯз дар соҳаи тиб ва ҳам матбуот истилоҳоти тиббии бо ҷузъи калимасози **фито** – сохташуда бештар дучор

меоянд: **фитотерапевт, фитотерапия, фитоаптека, фиточай, фитобар, фитонапиток, фитофармакология, фитосанитария, фитопрепаратҳо (маводи доруворе, ки асосашонро растаниҳои доругӣ ташкил медиҳанд)** ва ғайра.

Дар «Энциклопедический словарь медицинских терминов» доир ба фитотерапия ишора меравад, ки «фитотерапия – муолиҷае, ки бо истифодаи растаниҳои доругӣ асос ёфтааст» [262, 235].

Доир ба фитотерапевт, фитоаптека ё истилоҳи дигари марбут ба ин соҳа маълумоте нест. Дар забони матбуот фиточай бо номи фиточой истифода мешавад, *фитоаптекаро дорухонаи гиёҳӣ* номидан ба мақсад мувофиқ мебуд.

Дар «Фарҳанги тиббӣ» низ «фитотерапия – гиёҳшифой, табобат бо растаниҳои давой» [232, 319] зикр шудааст. Вале ихтисоси фитотерапевт қайд нашудааст.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки солҳои охир ихтисоси фитотерапевт пайдо шуд, ки дар забони тоҷикӣ тарҷумаи он аз қадим мавҷуд буд, яъне гиёҳпизишк. Гиёҳпизишк мутахассиси тиб мебошад, ки маълумоти олии тиббӣ дошта, беморонро танҳо тавассути растаниҳои шифобахш табобат менамояд.

Дар забони воситаҳои ахбори омма ин бахши тиб бо номҳои гиёҳдармонӣ, гиёҳшифой ифода карда мешавад, гоҳо фитотерапия чун тарҷумаи истилоҳи тоҷикӣ дар қавс оварда мешавад. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» истилоҳи гиёҳдармонӣ ҳамчун **калимаи нав** зикр шудааст: гиёҳдармонӣ – табобат аз роҳи истифодаи гиёҳҳои дармонбахш табобатӣ [236, 332].

Дар баъзе маводи тиббии рӯзномаву маҷаллаҳо бо мақсади даст кашидан аз такрори калима барои ифодаи як мафҳуми тиббӣ муродифҳои гуногуни он истифода мешавад, ки ин ба мақсад мувофиқ нест. Дар чунин ҳолат истилоҳи тиббӣ аниқу дақиқ ифода намеёбад ва ё дар баробари калимаҳои адабӣ унсурҳои гуфтугӯи низ дар матн корбаст мешаванд: *Ҷиҳатҳои ғоидаовари гиёҳдармонӣ (фитотерапия) дар ин аст, ки он на танҳо фақат ба узви муайян,*

инчунин ба тамоми организм таъсир мерасонад (Ё.т., 5-11.04. 2016); **Фитотерапия** ҳангоми муолиҷаи беморон бо аломатҳои метабolikӣ бояд ба самти асосии патогенези он: ба тартиб даровардани мубодилаи карбогидратҳо, баланд бардоштани ҳассосияти бофтаҳо ба инсулин, таҳрири фарбеҳӣ ... равона карда шавад (А.З., №2, 2020).

Физиотерапия – (аз кал.юнонии физис – табиат ва терапия гирифта шудааст), яъне як қисмати тиб, ки таъсири физиологии омилҳои табиӣ (об, ҳаво, гармӣ, офтоб ва рӯшноӣ) ва сунъӣ (ҷараёни электр, майдони магнитӣ ва ғ.)-ро ба организм меомӯзад ва усулҳои истифодаи онҳоро бо мақсади табобату пешгирии бемориҳо таҳқиқ менамояд.

Дар «Фарҳанги тиббӣ» физиотерапия чун «илоҷ бо омилҳои табиӣ (табиат), пизишкии физикӣ, табobati бемориҳо бо таъсири омилҳои физикӣ» [232, 317] шарҳ дода шудааст. Мутахассисе, ки бо ин навъи табобат машғул аст, физиотерапевт ном дорад.

Дар мамлакатҳои Шарқи қадим, Юнон ва Рим муолиҷа бо об ва муолиҷа бо нури офтобро васеъ истифода мебарданд. Букрот дар мубориза бо бемориҳои гуногун ба таъсири омилҳои табиӣ аҳаммияти калон додааст. Ибни Сино дар «Ал-қонун» муфид будани усулҳои истифодаи омилҳои табиӣ (об, ҳаво, нури офтоб, ғаммом ва ғайра)-ро баён кардааст. Баробари кашфи электр ва пешрафти физика дар асри XV¹¹¹ физиотерапия хеле инкишоф ёфт.

Физиотерапия чун фасли мустақили тиб дар аввали асри XX ташаккул ёфт. Соли 1905 аввалин Конгресси байналхалқӣ оид ба терапияи физикӣ баргузор гардид. Физиотерапия дар Тоҷикистон низ васеъ истифода шуда, нахустин табобатхонаи физиотерапевтӣ дар ш. Хучанд таъсис ёфтааст. Истилоҳи мазкур дар матбуот бе тарҷума истифода мешавад.

Хучайрадармонӣ. Хучайрадармонӣ дар кишвари мо усули нави муолиҷа мебошад. Бо мақсади хучайрадармонӣ ба организм хучайраҳои зинда фиристода мешаванд, ки онҳо хучайраҳои фавтида, ғайрифавол ва ё осебёфтаре иваз мекунанд.

Ҳучайрадармонӣ усули нави табобат буда, аз дастовардҳои биологияи молекулавӣ ва ҳучайравӣ истифода мебарад. Ҳучайрадармонӣ имкон медиҳад, ки узви осебёфта бидуни тағйир шифо ёбад. Ҳучайра аз мағзи устухон, баъзан аз узву бофтаҳо гирифта мешавад. Ҳангоми ҳучайрадармонӣ аз ҳучайраҳои ҳуди одам, инчунин аз донорҳо истифода мебаранд. Ҳучайраҳо бевосита ба узви осебёфта ё ба вена равон мекунад. Ин пажӯҳишҳо собит намудаанд, ки ҳучайрадармонӣ хусусан дар мавриди сактаи дил, сактаи майна, диабети қандӣ (навъҳои 1 ва 11), бемории Паркинсон, сухтагӣ ва ғайра муфид аст. Соли 2009 дар ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино Маркази ҳучайрадармонӣ ташкил карда шуд. Ин марказ ҳоло Озмоишгоҳи клиникии селуллаҳои бунёдӣ (ОКСБ) ном дорад. Дар забони матбуот истилоҳи мазкур серистеъмол мебошад. Истилоҳи ҳучайрадармонӣ яке аз навъҳои муосири муолича буда, аз се ҷузъ (исму исм ва пасванд) – ҳучайра + дармон + ӣ иборат аст.: ***Ҳучайрадармонӣ** – ин навъи табобат на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар Осиёи Миёна навъи муосиртарини табобат ба ҳисоб меравад; Агар мо клиникаи ҳучайрадармониро ташкил кунем, он вақт метавонем бо нархи дастрас ҳучайрадармониро ба роҳ гузорем, ки ба манфиати мардуми тоҷик мебуд (Т., 4.06.2015); Аксари бемороне, ки давоми 3 соли охир ҳучайрадармониро қабул кардаанд, то ҳол зери назорати мо қарор доранд (В. С., 24.04.2020).*

Ҳамин тавр, аз таҳлили мисолҳои ин фасл ба хулосае омадан мумкин аст, ки қисме аз навъҳои ташхисро калимаҳои тоҷикӣ ва навгонҳои тиб, яъне муосиртарин навъҳои ташхисро калимаҳои иқтибосии байналмилалӣ ташкил медиҳанд.

Роҳу воситаҳои табобат, ба монанди ***обшифой, гиёҳшифой, шуллукишифой, гилдармонӣ, парҳезишифой, гиёҳдармонӣ*** ва ғ. бо калимаҳои аслии тоҷикӣ ифода карда мешаванд, зеро ин гуна ҳелҳои табобат миёни мардуми мо аз қадим мавҷуд буданд. Гурӯҳи дигари табобатро калимаҳои арабӣ ва бештар истилоҳоти байналмилалӣ ташкил медиҳанд, ки усулҳои муосири муолича буда, аз калимаҳои мураккаб иборатанд: ***химиятерапия,***

физиотерапия, арттерапия, вакцинопрофилактика, гемодиализ, вакцинотерапия ва ғ. Истилоҳоти зерин пурра аз ҷузъҳои иқтибосӣ (арабӣ ва байналмилалӣ) ё ҷузъҳои иқтибосӣ ва тоҷикӣ иборатанд: *табобати интенсивӣ, коррексияи лазерӣ, витаминишифоӣ, гормонишифоӣ* ва ғ.

1.4. Истилоҳоти ифодакунандаи аломатҳои клиникӣ ва пешгирии бемориҳо

Вожаҳо ва истилоҳоти ин гурӯҳ аломатҳои бемориҳо дар бар мегиранд, ки ифодагари ҳолатҳои номуътадили организм мебошанд. Аломатҳои беморӣ ду хел мешаванд: субъективӣ ва объективӣ. Аломатҳои субъективӣ шикоятҳои бемор аст, ки ҳангоми пурсиш муайян карда мешавад. Аломатҳои объективӣ он нишонаҳое мебошанд, ки ҳангоми муоинаи объективӣ, яъне таҳқиқи воқеии бемор аз тарафи табиб муайян карда мешавад. Нишонаҳои бемориҳо *дарди сар, сӯзиши меъда, дарди гулӯ, хунравӣ, ларзиши ангуштон, варами талхадон, хушкӣи даҳон, хирашавии чаши, лозарӣ, беҳолӣ, сулфайи хушкӣ бардавом, ҳарорати баланд, фишори баланд, дамиши шикам, нороҳатӣ, қайқунӣ, дард, захм, ҷароҳат, сӯзиш, беҳиссӣ, қарахтӣ, хунравӣ, хунрезӣ (хунишорӣ), хориши нӯст* ва амсоли инҳо ташкил медиҳанд. Аксари номгӯйи аломатҳои бемориҳо калимаҳои тоҷикӣ сода ва ибораистилоҳот ташкил медиҳанд. Варианти иқтибосии ин истилоҳ **симптом** буда, дар сарчашмаҳо ҳамчун калимаи ҷунонӣ ва «нишонаҳои ҳолати патологӣ ё беморӣ» [262, 96]; «аломат, нишона, симптом, зуҳур» [232, 103] тавсиф шудааст.

Дар забони тоҷикӣ ин истилоҳ бо номи аломат ё нишонаҳои беморӣ ифода карда мешавад: *дард, захм, фишор, сӯзиш, ҳарорат, дамиш, донча, осеб, варам, дилзанӣ, беҳолӣ, хунравӣ, рангпаридогӣ, рӯҳафтадогӣ, нафастангӣ аломатҳои бемориҳо*. Лозим ба ёдоварист, ки бештари калимаҳои ифодакунандаи аломатҳои беморӣ дар забони тоҷикӣ тобишҳои гуногуни маъноӣ доранд. Вожаҳои захм, фишор, сӯзиш, дард ва як қатор калимаҳои

ифодагари нишонаҳои беморӣ низ дар забони тоҷикӣ тобишҳои гуногуни маъноӣ доранд.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаи дард ба чунин маъноҳо омадааст: 1. беморӣ, касалӣ, мараз; 2. алам, озор; ҳисси нохуши ягон узв аз беморӣ, азоби ҷисмонӣ; 3. маҷ. азоби рӯҳӣ, ғаму ғусса.

Тоқати **дарди** ту 3-ин беш надорам, ёро!

Чорае кун ба назар **дарди** дили шайдоро! [234, 329].

Ва ё Ҳилолӣ фармудааст:

Гӯянд: **Дарди** ишқ ба дармон намерасад,

Ман чун кунам, ки ошиқаму дардманд ҳам [234, 329].

Дар забони тоҷикӣ бо истифодаи вожаи **дард** ҳам ба маънои аслӣ ва ҳам ба маънои маҷозӣ ибораҳои зиёде сохта шудаанд, аз ҷумла, **дарди дил, дарди сар, дарди бедаво, дарди ишқ, дарди дил кардан** ва ғайраҳо. Ибораи **дарди бедаво** дар соҳаи тиб **бемории дармоннопазир, табобатнашаванда** буда, дар умум ин ибора маънои ҳодисаи ноилоч, ташвиш, ғам, заҳматро дорад.

Ҳангоми истифодаи масъалаҳои тиббӣ дар забони матбуот калимаи дард ба маънои аслӣ меояд. Чунончи: Агар содатар карда гӯем, мақсади ёрии паллиативӣ идоракунии **дардҳои шадид** дар лаҳзаҳои ниҳой дар вучуди шахси бемор мебошад (М.х., 31.03.2021).

Заҳм. Дар забони тоҷикӣ ин вожа ба маънии «ҷароҳат, реш» истифода мешавад. Дар забони воситаҳои ахбори омма низ ба ҳамин маънӣ, яъне заҳм, ҷароҳат истифода мешавад. Дар умум маънои маҷозии он низ корбаст мешавад, ки осори гузаштагон аз ин хусус шаҳодат медиҳад:

Баски дардолудаам пинҳон ба зери пераҳан,

Бар танам ҳар мӯй бинӣ, заҳми пайкон мезанад Махфӣ [232, 444].

Варам – «ҷои дамида баромадаи бадан ё ягон узви он, омос; умуман дамидагӣ дар рӯи чизе; **варами шуш тиб.** бемории шуш ба сабаби шамол хӯрдан, ки дар натиҷаи он шуши бемор сурх ва ҳаҷман калон шуда, дар вай таб пайдо мешавад, зотуррия; **варам кардан** а) дамида баромадан, омосидан, пайдо

шудани варам дар ягон узви бадан; б) дам кардани шикам» [232, 264] мебошад. Ҳаким Майсарӣ бо истифодаи ин калима бемории истисқоро хеле хуб тасвир кардааст:

Варам дар рӯю андар пилки чашмон,

Зи истисқо далел оварду бурҳон [223, 95].

Дар забони матбуот ин аломати беморӣ бо вожаи варам серистеъмол аст. Мисол: Ин нишонаҳо чунинанд: пайдоиши дард ва дар давоми чанд рӯз худ аз худ бартараф нашудани он, дилбеҳузурӣ, дарунравӣ, пайдоиши омос, **варам** ва доғҳои ғайриоддӣ дар пӯст (В.С., 30.XI.2023).

Роҳҳои пешгирии бемориҳо. Роҳу воситаи пешгирии бемориҳо гуногун буда, дар забони тоҷикӣ бо мафҳуми умумии **пешгирӣ, ҷилавгирӣ ва профилактика** ифода меёбанд. Профилактика силсилаи тадбирҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, гигиенӣ ва тиббиест, ки аз тарафи шахсони алоҳида, давлат ва ё муассисаҳои ҷудогона бо мақсади баланд бардоштани дараҷаи саломатии аҳоли ва пешгирии бемориҳо амалӣ карда мешаванд. Профилактика қисмати асосии фаъолияти тиббиро ташкил медиҳад. Тарзу усулҳои пешгирии бемориҳо аз қадим маълум буданд. Роҳҳои пешгирии бемориҳо ва масъалаҳои вобаста ба гигиенаи шахсӣ, ғизои солим, тозагии муҳити зист ва масъалаҳои дигар вобастагӣ дошта, дар тибби қадим мавқеи муҳимро ишғол менамуд. Дар китоби «Авесто» доир ба ин гуна масъалаҳо маълумотҳо зикр шудаанд. Асоси илмии профилактика дар асри XIX оғоз ёфтааст.

Профилактика – маҷмуи тадбирҳои эҳтиётӣ, пешгирии бемориҳоро фаро мегирад. Дар яке аз сарчашмаҳо мафҳуми профилактика (калимаи юнонӣ – эҳтиётӣ) чун «чораҳои огоҳиқунанда, ки барои нигоҳдорӣ ва мустаҳкамкунии саломатии аҳоли нигаронида шудаанд» маънидод шудааст [262, 383]. Инчунин дар ин луғат омадааст, ки дар Иттиҳоди Шуравӣ профилактика принсипи асосии ҳифзи саломатии аҳоли мебошад.

Бо гузашти айём ва рушди илми тиб принципҳои асосии профилактика низ тағйир ёфтанд. Дар шароити имрӯза навиҳои зерини профилактика мавҷуданд: профилактикаи фардӣ, ҷамъиятӣ, таъҷилӣ, махсус ва ғайра.

Тавре дар боло зикр гардид, пештар калимаи профилактика бештар мавриди истифода қарор дошт, ҳоло бошад, **пешгирии беморӣ** дар забони матбуот мавқеи мустаҳкам пайдо карда, **ҷилавгирӣ** ва **профилактика** низ гоҳо истифода мешаванд: *Барои он ки ин намуди беморӣ кам шавад ё хурӯҷ накунад, аввалан сабаби **пешгирии он** дар як сол як ё ду маротиба супоридани хун ё таҳлили хун аст...* (М.п., 4.04.2018); *Аз Вазорати тандурустии Тоҷикистон хабар доданд, ки барномаи стратегии **ҷилавгирӣ** аз воридшавии бемории зукоми мургиро таҳия карда ва дар марҳилаи иҷро қарор додаанд* (М. х., 7. 02. 2007); *Ба хотири **пешгирии** беморӣ ва наст кардани сатҳи шумораи саггазидаҳо бояд сағҳои дайду аз кӯчаю ҷойҳои аҳолинишин нест карда шаванд* (Т., 14.05.2015).

Гигиенаи шахсӣ ва ҷамъиятӣ. Воситаи асосии пешгирии бемориҳо ин риояи гигиенаи шахсӣ ва ҷамъиятӣ мебошад, ки риояи қоидаҳои тарзи ҳаёти солим – беҳдошти шахсӣ, речаи дурусти хӯрок, гигиенаи муҳити зистро пешбинӣ менамояд. Инчунин силсилаи тадбирҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, санитарияи гигиенӣ ва тиббиеро фаро мегирад, ки барои таъмини дараҷаи баланди солимии ҷамъиятӣ, бартараф намудани сабабҳои беморӣ, шароити мусоиди ҳаёт равона шудаанд [244, 490-491].

Дар забони матбуот барои ифодаи ин мафҳум калимаҳои **беҳдошт** ва **гигиена** истифода мешаванд, вале бояд зикр намуд, ки истилоҳи **беҳдошт** серистеъмол аст: *Албатта, дар баробари баланд бардоштани масунияти бадан ва риояи қоидаҳои **беҳдошт** аҳолиро зарур аст, ки рӯҳияи худро солим нигоҳдоранд. Тарс, таҳлука ва ноумедиро аз худ дур созанд, – хулоса мекунад табиб* (Б.Т., 00. 08. 2020).

Ваксинатсия – низ яке аз воситаҳои самараноки пешгирии бемориҳо мебошад. Он бо мақсади пайдо кардани муқовимати организм бар зидди

бемориҳои сироятӣ амалӣ карда мешавад. Бо роҳи ба организм гузаронидани ҳар гуна вакцинаҳо иммунитетӣ фаъол ба даст оварда мешавад, ҷавобан ба ваксинатсия моддаҳои махсуси муҳофизатӣ ҳосил карда мешавад (онҳоро подтанҳо меноманд). Муқовимати фаъол баъди 1-3 ҳафтаи ваксинатсия ба амал омада, моҳҳо, ҳатто солҳо боқӣ мемонад. Барои ба даст овардани муқовимати устувору доимӣ дар баъзе мавридҳо пас аз анҷоми ваксинатсия ба муҳлатҳои гуногун такроран бояд мегузаронанд (реваксинатсия ё ваксинатсияи такрорӣ). Ваксинатсия яке аз воситаҳои муҳимми мубориза бар зидди бемориҳои сироятӣ мебошад. Маҳз тавассути ваксинатсия нағзак барин бемории вазнини сироятӣ дар ҷаҳон бартараф карда шудааст.

Қоидаҳои ваксинатсияро бори аввал табиби англис Э. Љеннер пешниҳод кардааст. Ў соли 1796 онро ба муқобили бемории нағзак истифода бурд. Охири асри XIX олими франсавӣ Л.Пастер дар тайёр кардани ваксинатсия асоси илмӣ гузошт. Ваксинатсия аҳолиро аз якҷанд бемориҳои сироятӣ хавфнок муҳофизат менамояд. Он ба таври нақшавӣ ва ё ҳангоми зарурат амалӣ карда мешавад.

Барои пешгирии бемориҳои *сил, гулӯзиндонак, сулфакабудак, брутселлез* ваксинатсия аз рӯи нақша ва ба таври ҳатмӣ гузаронида мешавад. То имрӯз бемориҳои хавфноки бактериявӣ ва вирусӣ (тоун, вабо, кузоз ва ғайра) тариқи ваксинатсия нест карда шудаанд.

М.Я. Расулов ваксинатсияро чунин маънидод кардааст: вакцинация – вакцинация, *мояқӯбӣ – талқих, обилакӯбӣ, моязанӣ, вакцинагузаронӣ, моягузаронӣ*, бо мақсади гирифтани пеши бемории сироятнок ба бадан гузаронидани вакцина [229, 196].

Истилоҳи **ваксинотерапия** бошад, «вакцинадармонӣ, ... муолиҷа бо вакцина, дармон бо ёрии мояҳо» тарҷума шудааст. Дар ин луғат бо калимаи моя мисолҳои зиёде оварда шудааст: мояи зидди тоун, мояи зидди чечак (нағзак), мояи зидди тифи шикамӣ, мояи БСЖ (зидди касалии сил), мояи сиёҳзахм ва ғ. [229, 196].

Истилоҳоти мазкур дар забони матбуот бо калимаҳои иқтибосии **ваксинатсия, эмгузаронӣ** ва гоҳо вожаҳои тоҷикии **моякӯбӣ** ё **обилакӯбӣ** ифода карда мешавад. Вале дар забони матбуот қариб дар ҳама ҳолатҳо **эмгузаронӣ** ё **ваксинатсия** истифода мешавад. Агар ба ҷойи онҳо калимаҳои тоҷикии обилакӯбӣ ё моякӯбӣ истифода мешуд, ба мақсад мувофиқ мебуд, зеро ин ду вожаи тоҷикӣ дар гузашта серистеъмол буда, дар луғатҳо мисолҳои зиёде оварда шудаанд: **Ваксинатсия** бар зидди бемории мазкур яке аз роҳҳои эмин нигоҳ доштани сиҳати кӯдакон махсус меёбад... (П. ш., 29.12. 23). Муродифи дигари ин калима низ дар забони матбуот серистеъмол аст: Барномаи **эмкунӣ** бо мусоидати созмонҳои байналмилалӣ анҷом дода шуда, маблағи он қариб 3 млн. доллар будааст (М., 15. 10. 2009).

Парҳез. Парҳез тартиби муайяни истеъмоли ғизо мебошад. Ҳангоми парҳез миқдори ғизо, муддати қабули он, таркиби ғизо ва тарзи тайёр кардани он риоя карда мешавад. Қисмати махсуси илми тиб – парҳезшиносӣ (диетология) ба омӯзиши ғизоҳои парҳезӣ, муолича тариқи риояи парҳез машғул аст. Диетология ғизои инсонро ҳангоми меъёр ва ҳолатҳои патологӣ таҳқиқ менамояд. Парҳезро ҳанӯз дар замонҳои қадим истифода мебуданд, тавассути риояи парҳез бемориҳои гуногун муолича карда мешуданд. Асосҳои илмии он танҳо дар асри XIX таҳқиқ карда шуданд.

Дар кишвари мо низ санатория – **осоишгоҳҳо ва шифохонаҳо** мавҷуданд, ки аксари беморон тавассути хӯрокҳои парҳезӣ табобат карда мешаванд. **Парҳезшифой** (диетотерапия) бо мақсади табобат ва ё пешгирии бемориҳо ва табobati баъзе бемориҳо, ба монанди гастрит, колит, захми меъда, диабет қанд, бемориҳои чигар ва гурда усули асосӣ истифода мешавад. Инчунин дар ҳолати мубтало шудан ба бемориҳои фарбеҳӣ, вазни барзиёд, атеросклероз, бемории дилу рағҳо, гипертония низ ба беморон парҳез таъйин карда мешавад. Ҳангоми таъйиноти парҳез барои ҳар бемор вояи махсуси ғизо муайян карда, тартиби истеъмоли он, ҳолати бемор ва хусусиятҳои фардии организм ба назар гирифта мешавад. Парҳезро танҳо ҳуди табиб таъйин карда,

беморон зери назорати доимӣ қарор мегиранд. Ҳангоми табобати амбулаторӣ бемор парҳезро дар ошхонаҳои парҳезӣ, дар шӯбаҳои умумии корхонаю муассисаҳо мегирад, дар фурӯшгоҳҳои хӯрокворӣ низ маҳсулоти парҳезӣ мефурӯшанд [244, 417].

Дар забони матбуот вожаи **парҳез** хеле серистеъмол буда, дар шакли калимаи ҷудогона ва ибора қорбаст мешавад. Чунончи: *Беморони артритро зарур аст, ки аз намаку лубиёгӣҳо, гӯшти сerratган ва шулха парҳез намоянд (Д., 00. 12. 2020). Ҳар шахси гепатитҳои вирусиро аз сар гузаронида бояд дар хотир дошта бошад, ки ҳангоми риоя накардани реча ва парҳези таъйинкардаи духтур оризаҳои гуногун ба бор меорад (В.С., 20.03.2020).*

Диспансеризатсия. Диспансер калимаи франсавӣ аст. Он муассисаи табобатӣ-профилактикӣ мебошад, ки барои ошкорсозии барвақтии бемориҳо ва бақайдгирии шахсони гирифтори гурӯҳҳои муайяни беморӣ, мунтазам мушоҳида кардани саломатии онҳо машғул аст. Дар забони тоҷикӣ бо истифодаи ин истилоҳ ибораҳои **мушоҳидаи диспансерӣ, беморони диспансерӣ, чораҳои диспансерӣ, муассисаи диспансерӣ** сохта шудаанд, ки аз калимаҳои иқтибосӣ ё тоҷикию иқтибосӣ таркиб ёфтаанд.

Дар фарҳангҳо чунин маънидод шудааст: «диспансеризатсия – системаи фаъолияти муассисаҳои тиббӣ-профилактикӣ мебошад, ки бо усули диспансерии хизматрасонии тиббии гурӯҳҳои алоҳидаи аҳоли ва гурӯҳҳои муайяни беморон асос ёфтааст» [262, 356]; «диспансеризация – диспансеркунӣ, таҳти назорати тиббӣ қарор додан, гузаронидани чораҳои беҳдорӣ (солимгардонӣ) аз тарафи диспансерҳо ва кабинетҳои махсус» [229, 425].

Диспансеризатсия усули муоинаи мунтазами гурӯҳҳои алоҳидаи аҳоли буда, ба ҳифзу таҳкими саломатии аҳоли, андешидани тадбирҳои пешгирӣ ва табобати бемориҳо равона шудааст. Он ба ошкорсозӣ ва пешгирии бармаҳали беморӣ равона шудааст.

Дар забони тоҷикӣ ин усули пешгирии бемориҳо бо калима ва ибораҳои **диспансеризатсия, диспансеризатсияи беморовожаи иқн, мушоҳидаи**

диспансерӣ, қайди диспансерӣ ва ғ. ифода карда мешавад, ки асоси онҳоро истилоҳи байналмилалӣ диспансер ташкил медиҳад. Чунончи: *Ёриш аввалини тиббӣ низ бо тамоми технологияи нав расонида мешавад, бинобар он муҳоҷати беморон ба қайд гирифта шуда, диспансеризатсия (системаи чорабиниҳои нигоҳдории тандурустӣ) карда мешаванд* (М. н., 4.04.2018). *Самти асосии фаъолияти ман ҳамчун духтури қитъавӣ аз назорати пешазтаваллудии занони қобили таваллуд, диспансеризатсияи беморони гинекологӣ ... иборат аст* (М. х., 16. 01. 2019).

Дезинфексия – калимаи лотинӣ буда, маънояш *гандзудой, бесироятгардонӣ, маҳви ангезандаи бемориҳои сироятӣ (бактерияҳо, вирусҳо ва ғ.)* мебошад. «Дезинфексия се хел мешавад: қорӣ, ниҳой ва ҷилавгир (профилактикӣ). Дезинфексияи қориро муттасил дар хонаи зисти бемор, навъи ниҳойро баъди аз беморхона бурдан (аз дигарон ҷудо кардан) ё шифо ёфтани бемор ва навъи ҷилавгириро пай дар пай барои безарар гардонидани обҳои ифлос, партовгоҳҳо, ҷойҳои серодам (вокзал, ҳаммом, бозор ва мағозаҳо), ки хавфи паҳн гаштани бемориҳои сироятӣ вуҷуд дорад, анҷом медиҳанд» [230, 77-78].

Ҳангоми бемориҳои сироятии рӯда, тифи ҳасба, сурхча, гулӯзиндонак, маҳмалак, бемориҳои сил ва ё бемориҳои дигари сироятии хатарнок дезинфексия гузаронида мешавад.

Дар сарчашмаи дигар истилоҳи дезинфексия ва синоними он безараргардонӣ тавсиф шуда, ин истилоҳ ба маънои нест кардани ангезандаҳои бемориҳои сироятӣ дар муҳити зист омадааст [262, 330].

Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин истилоҳ чунин маънидод шудааст: «дезинфексия, гандзудой, бесирояткунӣ, безараргардонӣ» [229, 393].

Дезинфексия истилоҳи байналмилалӣ аст ва дар забони матбуоти тоҷик бо калимаҳои *безараргардонӣ, уфунатзудой* истифода шуда, калимаи иқтибосии *дезинфексия* низ қорбасти мешавад. Дезинфексия дар забони тоҷикӣ пештар серистеъмол буд. Устод Садриддин Айнӣ низ ҳангоми тасвири бемории

вабо ин калимаи иқтибосиро дар асари «Ёддоштҳо» истифода кардааст. Имрӯзҳо калимаи безараргардонӣ бештар ба назар мерасад. Чунончи: *Бобуна воситаи зидди бемории дарди гулӯ, шамолкашӣ, ланҷӣ буда, инчунин воситаи бодрон, тамизкунанда (дезинфексионӣ) маҳсуб меёбад (Т., 10.09. 2015).*

Карантин яке аз чораҳои беҳдоштӣ буда, барои пешгирӣ аз паҳншавии бемориҳои сироятӣ хатарнок (тоун, вабо, нағзак ва ғ.) мусоидат менамояд. Дар луғати Петровский Б. доир ба ин роҳи пешгирии беморӣ чунин маълумот оварда шудааст: «карантин – (калимаи итолиёвӣ, маънояш чил рӯз) маҷмуи чорабиниҳои тиббӣ санитарӣ ва давлатие мебошад, ки барои пешгирии бемориҳои хавфнок дар минтақаи муайян ва берун аз кишвар (манбаи эпидемӣ) пешбинӣ шудааст. Инчунин дар ин луғат истилоҳи «карантинный дом» оварда, зикр шудааст, ки он калимаи таърихӣ аст ва ишора ба он меравад, ки «дар асри ХУ111 дар он беморони гирифтори оспа нигоҳдорӣ шуда, дар бино навиштаҷоти махсуси огоҳкунанда овозон буд» [262, 14].

Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин истилоҳи байналмилалӣ ба ду маънӣ омадааст: «1. инфироди тиббӣ, чораҳои беҳдорӣ, ки мақсади пешгирии бемориҳои гузарандаро дорад ва иборат аст, аз он ки мардуми бемор ва касони бо онҳо алоқадоршта муҳлати муайян ҷудо гузошта мешаванд, аз ҳудуди лонаҳои сироят берун баромадани одамон ва чорвоҳо манъ карда мешаванд; 2. пункти санитарӣ барои аз тафтишоти тиббӣ гузарондани одамон, киштиҳо ва молҳое, ки аз макони касалии воғир меоянд [230, 91].

Карантин тадбирҳои фаро мегирад, ки баҳри пешгирӣ кардани густариши бемориҳои сироятӣ (тоун, вабо, нағзак ва ғ.) андешида мешаванд.

Истилоҳи карантин дар соҳаи тиб ва умуман дар забони тоҷикӣ бидуни тарҷума қорбаст мешавад. Устод Садриддин Айнӣ низ ҳангоми тасвири бемории вабо дар Бухоро ин истилоҳи иқтибосиро бе тарҷума истифода кардааст. Чунончи: *Карантинҳои ҳукумати Бухоро яке дар роҳи Қарий дар мавзеи Четариг, дигаре дар роҳи Кармина – дар мавзеи Хонработ таъкид шуда буд (Айнӣ С., 2009, 319).*

Вожаи байналмилалии карантин махсусан ҳангоми хурӯчи бемории коронавирус хеле серистеъмол гардид. Дар тамоми васоити ахбори омма ин истилоҳи тиббии байналмилалӣ ҳамагӯза мавриди истифода қарор дошт. Дар забони тоҷикӣ дар илми тиб истилоҳоти русӣ-аврупоӣ хеле зиёданд. Як қисм калимаҳое ҳастанд, ки дар забони мо хусусияти умумиистеъмоли пайдо кардаанд. Истилоҳоти тиббии зерин, ба монанди *терапевт, педиатр, поликлиника, реаниматсия, кардиолог, рентген, микроб, вирус* аз ҳамин қабил калимаҳо мебошанд. Карантин низ дар забони тоҷикӣ хусусияти умумиистеъмоли пайдо кардааст.

Дар матбуоти даврӣ дар баъзе мавридҳо он бо калимаи **худмахдудкунӣ** низ истифода мешавад, вале **карантин** хеле серистеъмол аст, он истилоҳи байналмилалӣ буда, дар забони тоҷикӣ мавқеи устувор дорад ва тарҷумаи тоҷикии он – **худмахдудкунӣ** мавриди истифодаи умум қарор нагирифтааст.

Истилоҳоти тиббӣ, ки дар боло зикр гардидаанд, махсусан дар давраи хурӯчи бемории коронавирус серистеъмол гардида, дар сархати хабарҳои васоити ахбори оммаи ҷаҳонӣ қарор доштанд, ин бори дигар аз мавқеи мустаҳкам пайдо намудани онҳо дар забони тоҷикӣ ва забонҳои дигари дунё шаҳодат медиҳад. Чунончи: *Доктор Сабзина ду давр шабонарӯзӣ дар минтақаи карантин фаъолият дошту тули қариб як моҳ фарзандон аз наздик модари мушфиқу меҳрубонашонро надида буданд (Б.Т. 00. 08. 2020).*

Аз таҳлили мисолҳои забони матбуот ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки аломатҳои беморӣ қариб дар ҳама мавридҳо бо калимаҳои аслан тоҷикӣ истифода мешаванд, зеро тиббӣ форсу тоҷик таърихи хеле қадима дорад. Ниёгони мо аз қадим роҳу усулҳои пешгирӣ ва табобати бемориҳоро истифода мекарданд, махсусан муолиҷа ба воситаи гиёҳҳои шифобахш хеле маъмул буд.

Роҳу воситаҳои пешгирии бемориҳо низ бо истилоҳҳои тоҷикӣ ифода карда мешаванд. Воситаҳои асосии пешгирии бемориҳо, аз қабил парҳез, тарбандӣ, ғарғара кардан, обутобдиҳии бадан вожаҳои аслан тоҷикианд;

Чораҳои пешгирии бемориҳо бештар бо калимаҳои иқтибосии аврупоӣ ифода карда мешаванд. Истилоҳҳои **диспансеризатсия, карантин** калимаҳои соҳавии аврупоӣ буда, дар забони матбуот ва умуман дар забони тоҷикӣ бе тарҷума истифода мешаванд. Истилоҳи аврупоии карантин маънои худмахдудкуниро дошта бошад ҳам, дар забони матбуот мавриди истифода қарор надорад.

1.5. Истилоҳоти ифодакунандаи навъҳои дорувор

Доруҳо барои табобат ва пешгирии бемориҳо пешбинӣ мешаванд. То асри XIX ба сифати дору маводи набототӣ, маъданӣ ва ғайра истифода карда мешуданд. Бо инкишофи илми химия механизми таъсири доруҳо муайян гардида, имкон пайдо шуд, ки доруҳои таъсирбахш ва камзарар истеҳсол карда шаванд.

Доир ба доруҳои гуногун ва тарзи таъсири онҳо дар асарҳои гузаштагон маълумотҳои мукамал мавҷуданд. Асарҳои «Ал-қонун фит-тиб»-и Ибни Сино, «Китоб-ус-сайдана»-и Абурайҳони Берунӣ, «Ҳидоят-ул-мутааллимин фит-тиб»-и Аҳвайнии Бухорӣ, «Ал-абния ва ҳақоик-ул-адвия»-и Муваффақиддини Ҳиравӣ ва чандин асарҳои дигар доир ба манбаъҳои доругӣ ва таркиби доруҳои содаю мураккаб, таъсири онҳо ба организми инсон маълумоти фаровон медиҳанд.

Тибби муосир доруҳое омода месозад, ки ба ҳамаи узвҳои инсон ва бемориҳои гуногун таъсир мерасонад. Вобаста ба ҳамин доруҳо ба гурӯҳҳо ҷудо карда мешаванд, аз ҷумла, доруҳое, ки ба системаи асаби марказӣ таъсир мерасонад, доруҳое, ки ба системаи руҳӣ таъсир мерасонанд, доруҳои системаи дилу рағҳо, доруҳои узвҳои ҳозима, доруҳои системаи нафаскашӣ ва ғайра. Доир ба ин бахш мутахассиси ин соҳа профессор С. Ҷ. Исуфов маълумоти муфасссал пешниҳод кардааст.

Доруҳои дардбар – моддаҳое, ки бо мақсади фурӯ нишондани дард истифода мешаванд. Аз миёни онҳо **аналгетикҳо** маъқеи муҳим доранд. **Аналгетикҳои наркозӣ** ва **ғайринаркозӣ** мавҷуданд. Ба **аналгетикҳои наркозӣ** **морфин, промедол, фентанил** ва ғ. мансубанд. Онҳо ҳисси дард, аз ҷумла, дарди шадидро бартараф месозанд. Дар натиҷаи таъриқи ҷандинкаратаи миқдори муайяни **аналгетикҳои наркозӣ** таъсири дардбарӣ суст гашта, мумкин аст мутеият пайдо шавад. Аз ҳамин сабаб **аналгетикҳои наркозӣ** зери назорати ҷиддӣ қарор доранд. Ба **аналгетикҳои ғайринаркозӣ** **доруҳои синтетикии гуногун – амидопирин, аналгин, парасетамол** ва ғ. дохил мешаванд. Таъсири онҳо нисбат ба **аналгетикҳои наркозӣ** суст буда, асосан дар ҳолати илтиҳоби узву бофтаҳои гуногун пайдошуда самарабахш мебошанд. Ин навъи доруҳо низ мунтазам ва бе таъйиноти табиб истифода бурдан оқибатҳои нохуб дорад.

Доруҳои балғамовар – моддаҳое мебошанд, ки ҳангоми сурфа ҷудошавии балғамро осон мегардонанд. Ин навъи доруҳо фаъолияти бронхҳои шушро метезонанд. Дар натиҷа ҳангоми сурфа балғам зуд ҷудо мешавад. Таъсири доруҳои балғамрон бевосита ва бавосита аст.

Гурӯҳи аввал бевосита ба луобпардаи найчаҳо таъсир мерасонад. Масалан, ***гидрокарбонати натрий, баъзе равғанҳои эфир (масалан, анис), йодиди натрий ва гайра ба ҷудошавии балғам*** мусоидат менамоянд. Баъзе аз ин доруҳо танҳо барои **ингялети** тавсия шудааст. Ин доруҳо дар забони матбуот бо ҳамин номҳояшон истифода мегарданд.

Истифодаи доруҳои **балғамронии** таъсиршон ба воситаи нӯги асабҳои меъдари ангехта, ба фаъолияти бештари бронхҳо мусоидат менамоянд. Ба ин гурӯҳ доруҳои набототӣ мансубанд. Ин навъи доруҳо танҳо баъди истеъмол таъсир мерасонанд. Вояи зиёди онҳо ба пайдоиши оризаҳои гуногун сабаб мешаванд. Доруҳои балғамоварро танҳо бо тавсияи табибон истеъмол кардан мумкин аст.

Доруҳои табшикан – моддаҳое мебошанд, ки ҳангоми табларза ба пастшавии ҳарорати бадан мусоидат менамоянд. Ҳарорати бадан дар ҳолати

табларза ва дар натиҷаи ихтилоли таносуби гармии организм баланд мешавад. Бинобар ин ба сифати доруҳои табшикан давоҳое истифода мешаванд, ки ихроҷи гамиро афзун менамоянд. Инҳо доруҳои синтезӣ, яъне аналгетикҳои ғайринаркозӣ мебошанд, аз ҷумла, **аналгин, амидопирин, перасетамол** ва ғ. Ҳаминро бояд зикр намуд, ки аз давоҳои халқӣ асал ва тамашк низ воситаҳои табшикан ҳисобида мешаванд.

Доруҳои табшикан ангиизиши марказҳои танзими ҳарорати мағзи сарро тағйир медиҳанд. Дар натиҷа рағҳои пӯст васеъ гардида, бинобар гармидиҳии зиёд ҳарорати бадан паст мефарояд. Вале дар чунин ҳолат ин гуна доруҳо сабаби беморию бартараф накарда, баъзан (масалан, ҳангоми бемориҳои сироятӣ) мумкин аст шифоёбии бемор ба таъхир афтад. Зеро дар чунин ҳолат баланд шудани ҳарорати бадан ин аксуламали муҳофизатии организм мебошад. Аз ҳамин сабаб ҳангоми бемориҳои сироятӣ бе таъйиноти табиб истеъмол намудани доруҳои табшикан ташхис ва табобати беморию душвор мегардонад.

Доруҳои таскинбахш – моддаҳое мебошанд, ки ба фаъолияти олии асаб таъсири оромбахш мерасонанд. Яқоя бо баъзе доруҳои дигар (антидепрессантҳо, психостимуляторҳо ва ғ.) гурӯҳи доруҳои руҳгироро ташкил медиҳанд. Ба омӯзиши ҳосият ва дарёфти доруҳои нави рӯҳгиро (психотропӣ) қисми махсуси фармакология – психофармакология машғул аст.

Ба доруҳои таскинбахш пайваستҳои **бром (бромидҳо), доруҳои нардсунбул** ва ғайра мансубанд. Таъсири табобатии ин навъ доруҳо асосан барои бартараф намудани асабоният, беҳтар намудани кайфият, муътадил гардонидани ҳоб мусоидат менамоянд. Онҳоро бештар ҳангоми муолиҷаи невроз истифода мебаранд.

Доруҳои **нардсунбул (валериана)** ҳангоми неврозе, ки бо ихтилоли фаъолияти силсилаи дилу рағҳо ва ғ. чараён мегирад, бештар таъсирбахш аст. Баъзеи чунин доруҳоро, масалан, ҷӯшоби онро бо тавсияи табиб дар шароити хона низ тайёр кардан мумкин аст. Бо ин мақсад ду қошукча решаи майдакардашудаи нардсунбулро бо оби хунук омехта карда, муддати 5 дақиқа

мечӯшонанд ва аз дока мегузаронанд. Инчунин аз решаи **нардсунбул** доруҳо (брикетҳо) омода карда мешаванд, ки ба даҳ ҳиссаи баробар ҷудо карда шудаанд.

Корвалол доруи омехта буда, таъсири **оромбахш, рагвасеъкунанда ва ташаннучзудо (спазмолитикӣ)** мерасонад. Он ҳангоми невроз, ки бо ташаннуҷи рағҳо, дилзанӣ ва ихтилоли системаи дилу рағҳо ҷараён мегирад, истифода карда мешавад.

Валокардин ва милокардин аз ҷиҳати таркиб, таъсир ва истеъмол ба корвалол шабоҳат доранд. Ҳамаи ин доруҳо танҳо бо таъйиноти духтурон истеъмол кардан зарур аст. **Феназепам, сибазон, тазепам** ва ғайра ҳосияти таскинбахш, оромкунанда доранд. Чунин доруҳо фақат бо таъйиноти табибон бо мақсади муолиҷаи невроз, гипертония ва бемориҳои дигари мансуб ба ихтилоли фаъолияти олии асаб истифода мешаванд.

Доруҳои хобовар давоҳое мебошанд, ки дар инсон ҳолати ба ҳоби табиӣ наздик, ҳоби амиқ ва бардавомро ба вуҷуд меоранд. Меъёри ками доруҳои хобовар таскинбахш мебошанд. Онҳо ба қисматҳои гуногуни асаби марказӣ таъсири боздоранда расонида, хобро ба вуҷуд меоранд.

Доруҳои фишоршикан – доруҳое мебошанд, ки боиси васеъшавии рағҳо гашта, тонуси онҳоро суст ва фишори хунро паст менамоянд. Бо мақсади паст намудани фишори шараёнӣ доруҳое низ истифода мешаванд, ки шиддати кашиши дилро суст мегардонанд, дар натиҷа хун ба шоҳрағ (аорта) кам равон шуда, фишори шараён паст мешавад (масалан, лизиноприл, атенолол ва ғ.). Инчунин ба сифати доруҳои фишоршикан воситаҳои пешоброн низ истифода мешаванд. Онҳо ба ихроҷи намак аз организм мусоидат намуда, тонуси шараёнро суст мегардонанд.

Доруҳои фишоршикан барои табобати гипертония ва гипертензияи шараёнӣ истифода бурда мешаванд. Онҳо бо назардошти хусусияти таъсир, ҳолати организм ва дараҷаи беморӣ таъйин карда мешаванд. Истифодаи худсарона ва беназорати ин гуна доруҳо на танҳо ба пайдошавии зухуроти

номатлуб, балки ба хатари дигар – эҳтимоли якбора паст шудани фишори шараёнӣ (боиси рух додани коллапс) сабаб мешавад. Доруҳои фишоршиканро танҳо бо тавсия ва зери назорати духтурон истифода бурдан лозим аст. Дар забони тоҷикӣ **доруҳои табнишон, фишорнишон** низ истифода мешаванд.

Навъҳои дорувор дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати сохт калимаҳои сода, мураккаб ва ё ибораҳои тоҷикӣ ё арабиро ташкил медиҳанд: **дору, ҳаб, курс, қиём, маҳлул, марҳам** ва ғайра.

Доруҳо дар шакли **ҳаб (курс), ампула, марҳам, пилюл, капсула, хока, эмулсия, суспензия, гел, спирт, йод, ампула, аэрозол** ва ғ. истифода карда мешаванд.

Гурӯҳи дигарро калимаҳои мураккаб ташкил медиҳанд: **кулча+дору, об+ҷӯш, об+дам (-и ягон гиёҳ), эм+дору, об+дору, гиёҳ+дору, гиёҳ+чой, хок+а.**

Номгӯии бештари доруҳо аз ду ва ё зиёда калимаҳо иборатанд: **доруҳои хобовар, доруҳои қайовар, доруҳои дардбар, доруҳои табшикан, доруҳои таскинбахш, доруҳои карахткунанда, доруҳои фишоршикан (доруҳои фишорбар), доруҳои балғамовар (балғамрон), доруҳои хунбанд (хунбоздоранда), доруҳои талхарон, доруҳои пешоброн, доруҳои зидди сурфа, доруҳои зидди ихтилоҷ, доруҳои таҳриқбахши нафас, доруҳои гормонӣ** ва ғ.

Дар забони тоҷикӣ бо ҷузъи калимасозии **зидди**– номгӯии зиёди доруҳо сохта шудаанд: **доруҳои зидди+илтиҳоб+ӣ, зидди уфунат, зидди+бактерия+вӣ, зидди+занбурӯғ+ӣ, зидди+гистамин+ӣ, зидди+микроб+ӣ, зидди+депрессив+ӣ, зидди+микроб+ӣ, зидди+паразит+ӣ** ва ғайра.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки дар забони тоҷикӣ навъҳои гуногуни дорувор дар муқоиса бо истилоҳоти дигари тиббӣ аксаран бо вожа ва истилоҳоти тоҷикӣ ифода карда мешаванд, зеро дорусозӣ ва истифодаи маводи дорувор миёни халқҳои форсу тоҷик таърихи тулонӣ дорад: **доруҳои хоб+овар, доруҳои таб+нишон, доруҳои дард+бар, доруҳои қай+овар.**

Гурӯҳи дигарро номи доруворе ташкил медиҳанд, ки аз калимаҳои тоҷикӣ ва арабӣ таркиб ёфтанд: *доруҳои исҳол+овар, доруҳои таскин+бахш, доруҳои балғам+овар;*

Як гурӯҳ номи дорувор дар шакли ибора истифода шуда, аз ҷузъҳои тоҷикӣ ва калимаҳои иқтибосии байналмилалӣ таркиб ёфтаанд: *доруҳои зидди+бактерия+вӣ, доруҳои зидди+депрессив+ӣ, доруҳои зидди+вирус+ӣ, доруҳои зидди+гистамин+ӣ ва ғ.*

Хулоса, таҳлили навъҳои дорувор нишон медиҳанд, ки асоси маводи доруворро калимаҳои аслан тоҷикӣ ташкил медиҳанд, зеро дар гузашта доир ба доруҳои гуногун ва тарзи тайёр кардани онҳо аз тарафи донишмандони форсу тоҷик асарҳои зиёде таълиф гардидаанд. Бо мурури пешрафти илмҳои гуногун, аз ҷумла, рушди соҳаҳои химия ва фарматсия маводи гуногуни дорувор таҳия карда шуданд. Номи чунин доруворро аслан калимаҳои байналмилалӣ ташкил медиҳанд, ки тули асрҳои зиёд дар Аврупо дар қатори номгӯи дорувориҳо истифода мешаванд.

1.6. Номгӯи асбобу таҷҳизоти тиббӣ

Дар соҳаи тиб муосиртарин таҷҳизоти тиббӣ мавҷуданд, ки тавассути онҳо тамоми нуқсонҳои организми инсон ошкор карда шуда, иллатҳои мавҷуда ва оқибатҳои он пешгӯӣ карда мешаванд. Дармонгоҳу беморхонаҳои кишвари мо бо навтарин асбобу таҷҳизоти тиббӣ таҷҳизонида шуда, барои пешгирӣ, табобат ва барқарорсозии саломатии ҷомеа мусоидат менамоянд.

Бо мақсади ташҳиси бемориҳо аз усулҳои таҳқиқ бо асбобу таҷҳизот васеъ истифода мебаранд. Бо ёрии асбобҳои **офтальмоскоп, риноскоп, гастроскоп, бронхоскоп, колпоскопия, доплерография, томографияи компютерӣ** ва асбобу таҷҳизоти дигар ташҳис анҷом дода мешавад.

Офталмоскоп. Дар «Фарҳанги тиббӣ» ин истилоҳ чунин тарҷума шудааст: «офтальмоскоп – (оинаи) чашмбин, асбоб барои тафтиш намудани сатҳи дохилии чашм» [131, 153].

Тавассути офталмоскоп қарӣ чашм (шабакия, асаби босира, рагпарда ва ғ.) таҳқиқ карда мешавад. Офталмоскоп муқаррарӣ ва барқӣ мешавад. Ҳангоми истифодаи навъи муқаррарӣ (оинавӣ) рӯшноӣ лозим аст. Навъи барқӣ манбаи рӯшноии худро дорад. Асбоби мазкурро ба чашм наздик меоранд, дар ин маврид тасвири бевоситаи қарӣ чашм аён мегардад. Дар баъзе мавридҳо пеш аз офталмоскопия гавҳараки чашм тавассути дору васеъ карда мешавад. Ин навъи таҳқиқ **офталмоскопия** номида мешавад [262, 380-381].

Офталмоскоп ҳангоми муоинаи бемориҳои чашм асбоби асосӣ ба ҳисоб меравад. Бо ёрии он сатҳи дохилии чашм тафтиш карда мешавад. Онро **чашмбин, оинаи чашмбин** меноманд. Аксаран бо истилоҳи иқтибосӣ истифода мешавад.

Лапароскоп. Тавассути ин асбоби замонавӣ ҷарроҳии муосир – лапароскопия гузаронида мешавад. Дар ин маврид узвҳои дарун, яъне бемориҳои узвҳои ҷавфи шикам аз сӯроҳии хурд ҷарроҳӣ карда мешаванд. Доираи амалиёти ҷарроҳӣ, ки тавассути **лапароскоп** иҷро карда мешавад, хеле васеъ аст, яъне ҷарроҳҳои **ғадуди зери меъда, рӯдаи ғафс, рӯдаи рост** ва ғайраро амалӣ кардан мумкин аст. Афзалияти амалиётҳои ҷарроҳӣ бо истифодаи ин асбоб аз ҳамин иборат аст, ки бемор зуд аз беморхона рухсатӣ мешавад, эҳсоси дард ба вучуд намеояд, ҷойи ҷарроҳӣ ноаён аст [262, 482].

Дар забони тоҷикӣ истилоҳҳои **лапароскоп, лапароскопия, лапароскопист, ҷарроҳии лапароскопӣ** қорбаст мешаванд, ки асоси онҳоро истилоҳи иқтибосӣ ё ҷузъҳои тоҷикию иқтибосӣ ташкил медиҳанд.

Стетоскоп калимаи юнонӣ буда, дар шакли асл истифода мешавад. Он асбобест барои гӯш кардани садои задани дил, садои узвҳои нафаскашӣ (шушҳо), гардиши хун ва ғайра. Соли 1816 асосгузори усули аускултатсия,

духтури франсавӣ Р. Лаэннек онро ихтироъ кардааст. Дар амалияи тибби ҳозира стетоскопро бо фонендоскоп якҷоя истифода мебаранд.

Дар баҳши тиб аксари истилоҳоти ифодакунандаи номи асбобу таҷҳизот бе тарҷума корбаст мешаванд ва дар забони матбуот низ номгӯи истилоҳоти ифодагари асбобу таҷҳизоти тиббӣ бештар бо калимаҳои байналмилалӣ корбаст мешаванд, аз қабили *колпоскоп, лапароскоп, таҷҳизоти томографияи компютерӣ, офталмоскоп* ва ғайра.

1.7. Номгӯи истилоҳоти фарматсевтӣ

Мавқеи истифодаи гиёҳҳои шифобахш дар забони матбуот хеле назаррас аст. Растаниҳои шифобахшро мардум аз замонҳои қадим барои пешгирии бемориҳо, табobati иллатҳои организм истифода мебаранд. Дар маҳалҳои гуногуни Тоҷикистон гиёҳхоро бо номҳои гуногун истифода мебаранд. Дар тибби муосир низ ин баҳши илми тиб – гиёҳдармонӣ ё ба ибораи дигар фитотерапия ҳамаҷуза истифода мешавад ва гиёҳҳо бештар таркиби доруҳои гуногунро ташкил медиҳанд. Фитофармакология омода намудани доруҳо бо истифодаи гиёҳу растаниҳои шифобахшро дар бар мегирад.

Тавре дар боло зикр гардид, аввалин сарчашмаҳои ҳаттӣ доир ба воситаҳои табobati, пешгирӣ ва муолиҷаи бемориҳо дар қадимтарин осори ҳаттӣ – «Авесто» зикр шудаанд. Лозим ба ёдоварист, ки кишвари мо аз растаниҳои шифобахш бениҳоят бой аст ва ин гиёҳҳо дар тиб фаровон истифода мешаванд, дар забони матбуот низ ҳангоми пешниҳоди маводи гуногуни тиббӣ корбаст мешаванд.

Пудина – ҳулба, ҳулбӯ растании бисёрсола аст. Равғани эфир, ментол ва барги пудинаро дар тиб, атриёт ва қаннодӣ истифода мебаранд. Дар ЭМТ доир ба ин гиёҳи хурӯй маълумоти муфасссал оварда шудааст. Тавре зикр мегардад, хусусиятҳои доругии пудина ҳанӯз ба Цолинус, Закариёи Розӣ, Ибни Сино, Абӯрайҳони Берунӣ ва дигарон маълум буд. Ибни Сино бо оби пудина

бемориҳои меъда, гӯш ва зардпарвинро табобат мекард. Дар фитотерапия ва тибби халқӣ бо пудина ғалаёни хун, атеросклероз, иллати гурдаю чигар, меъдаву рӯдаро табобат мекунанд. Навъи дигари ин растанӣ пудинаи боғӣ, хулбӯи обӣ – гиёҳи бисёрсолаи хушбӯӣ мебошад. Тоҷикон наъноро аз қадимулайём бо таомҳои гуногун истеъмол менамоянд.

Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» доир ба ин гиёҳ чунин маълумот оварда шудааст: «пудина / пудана – гиёҳи давоии хушбӯӣ маъруф» [223, 368]. Инчунин аз осори Ибни Сино мисол оварда, зикр шудааст, ки агар онро бо анҷир бихӯранд, ба истиско шифо бахшад, агар пудинаро биошоманд ё зимод (марҳам, яъне даво, ки бар пӯст гузоранд, ки он дар «Ҳазинаи тибби қадим»- с. 164 зикр шудааст) кунанд, аз газидани чунбандағони зиёнкор судманд бошад. Аз осори Ҳаким Майсарӣ низ бо истифодаи вожаи пудина байт оварда шудааст:

Бухори пудина бо **шиҳу** шамшод,

Ҳама берун барад аз гӯши вай бод. [223, 369].

(М.Ш.: шиҳ – гиёҳест, ки ба давоҳо ба кор меравад). Номҳои ин гиёҳ дар забони тоҷикӣ дар маҳалҳои гуногун бо номҳои **пудина, хулбӯ, хулба** маъмул буда, дар забони матбуот бо калимаи пудина ифода меёбад: *Дар таркиби пудинаи хушнакҳат равғанҳои эфир, кислотаҳои органикӣ, флавоноидҳо, каротин, глюкоза, витамини С, намакҳои минералӣ мавҷуданд (Ё. т., 19-25.04.2016). Як қошуқча гули бобунаро бо 2-3 барги пудина дар як истакон оби ҷӯш андохта, 15-20 дақиқа дам диҳед. Сипас аз доқа гузаронида, рӯзе 3-4 маротиба пеш аз ғизо истеъмол кунед.*

Дар мисоли дигар аз пудина калимаи мураккаб сохта шудааст: *Агар шаҳси офтобзада қай кунад, ба ӯ доруи «Регидрон»- ро дар об ҳал карда нӯшонед. Ҳангоми дилбеҳузурӣ нӯшидани пудиначой кумак мерасонад (Д., 00.06. 2020). Дар забони тоҷикӣ дар ҳамин қолаб калимаҳои мураккаб сохта мешаванд: **пудиначой, лимӯчой, гиёҳчой, марминҷончой, бобуначой** ва ғ.*

Сипанд – ин гиёҳ бо номҳои испанд, сипанд, ҳазориспанд маъмул мебошад. Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» доир ба ин гиёҳ чунин маълумот

оварда, зикр шудааст: «сипанд – гиёҳи маъруф аст, бо чӯшобаи он табларза, ва дигар бемориҳоро муолиҷа мекунамд, шохчаҳои онро дар хонае, ки кӯдаки навзод аст ё дар ҷойҳои серодам дуд меандозанд» [223, 416]. Дар забони русӣ **гармола** меноманд, ки ба варианти лотинии он наздик аст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» он ба ду маънӣ омадааст: «сипанд 1. тухми гиёҳи ёбоние (рута), ки сиёҳранг ва хушбӯӣ буда, барои дафъи уфунат, захми чашм ва ғ. дуд карда мешавад, ҳазориспанд; 2. номи кӯҳе дар Систон. (Абулқосим Фирдавсӣ дар осори худ ба кӯҳи Сипанд ишора кардааст)» [235, 242].

Сипанд гиёҳи хеле қадим ва воситаи табобатӣ буда, дар тибби халқӣ фаровон истифода мешавад. Дар осори Фирдавсӣ, Туғрал, Румӣ, Низомӣ бо истифодаи номи ин гиёҳ байтҳо оварда шудаанд.

Дар китоби «Канзи шифо»-и Ҳомидҷон Зоҳидов ин гиёҳ бо номи испанд оварда шуда, хосиятҳои шифобахши он зикр карда шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки истеъмоли испанд узвҳои даруни сина ва шушро аз рутубатҳо пок мегардонад, моддаҳои ғафсгаштаро таҳлил медиҳад, кӯфта хӯрдани он барои иллатҳои саръ, фолич, фаромӯшхотирӣ ва дигар бемориҳои мағзи сар ва асабҳо даво мебошад [32, 220].

Дар луғати «Фарҳанги беназир» доир ба ин гиёҳ чунин маълумот оварда шудааст: «Испанд (сипанд, ҳазориспанд, ҳармал). Испанд дар забонҳои қадим (авастой) **спента**, **свент** дар забонҳои паҳлавӣ шакли **спандро** дошт. Бесабаб нест, ки калимаи **спента** ба шакли калимаи қадимаи имрӯзаи сафеда, ки он вақтҳо спета хонда мешуд, хеле монандӣ дорад. **Спента** гуфта бомдод, чашми рӯзро меномиданд. Ин калима ба шакли сапеда ё худ сафед то ҳоло истифода бурда мешавад. Бинобар он аз эҳтимол дур нест, ки калимаи спента аз спета ба вучуд омада, аввалҳо ифодаи ҷамъи чизҳои равшану сафед буд. Свент бошад, ба мазмуни «муқаддас» истифода бурда мешавад. Ба монанди ин дар забони қадимаи эронӣ низ спента маънои «муқаддас»- ро дошт» [224, 160]. Аз рӯи ақидаҳои динии он замонҳо ҳар чизе, ки нерӯи зиштро дафъ мекард, бояд спента, спанда, сипанда, испанд, яъне сафед ё муқаддас номида мешуд. Ҳамин

тавр сабаби испанд, ҳазориспанд, сипанд ном гирифтани гиёҳи мазкур аст. Ҳармал номи арабии испанд буда, дар шакли ҳармала номи илмии он пазируфта шудааст. Испанд ашёи хоми доруӣ ба ҳисоб меравад» [224, 160].

Номи ин гиёҳ дар забони матбуот бо калимаҳои **сипанд**, **испанд** ифода карда мешавад: *Дар тибби мардумӣ дамкарда ва обҷӯши баргу поя ва гули испанд барои муолиҷаи неврастания, саръ (эпилепсия), оташак, (сифлис), касалиҳои узвҳои ҳозима, ҳаммоми он ҳангоми дарди рон, тарбод, хоришак, касалиҳои нӯст, рехтани мӯи сар нофеъ аст (Д., 00. 06. 2020).*

Сабр – ин растании бисёрсолаи хонагӣ буда, сероб аст, манфиати зиёди табобатӣ дорад. Онро сабир, сабур, алоэ низ меноманд. Сабр ҳамчун гиёҳи доругӣ аз замонҳои қадим маълум аст. Сабрро арабҳо рамзи сабру тоқат меҳисобиданд, зеро он муддати дароз пажмурда намешавад. Шифобахшии шарбати талхи сабр дар асарҳои Закариёи Розӣ, Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино ва дигарон қайд шудааст. Ибни Сино зикр кардааст, ки «сабур» иллати дилу чигар, меъда ва зардпарвинро барҳам медиҳад, давои дарди банду бугум ва исҳоловар аст. Дар «Энсиклопедияи советии тоҷик» доир ба ин растании доругӣ маълумоти муфасссал ва аз эҷодиёти Шоҳин мисол оварда шудааст:

Шифо бичӯй ба роҳи талхӣ зи талхии сабр,

Ки сабри талх басо дардмандро доруст [245, 470].

Тавре дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» қайд шудааст, «агар сабрро гузошта банданд, решҳои тарро мекушонад, носурҳои амиқро ба ҳам часпонида шифо мебахшад, захмҳои беҳнашавандаро даво мешавад» [244, 116].

Ин растанӣ дар китоби «Канзи шифо» бо номи сабир ёдовар шудааст. Қайд карда шудааст, ки ин растанӣ барои бисёр бемориҳо давои бемисл ба ҳисоб меравад. Сабр гирехҳои чигарро мекушояд, моддаҳоро аз ҷойҳои чуқури бадан мекашад, меъда ва рағҳоро аз римҳо пок месозад, балғамро ихроҷ менамояд ва агар инро гузошта банданд, решҳои тарро бидуни дард хушк мегардонад, носурро бартарарф намуда, захмҳои беҳнашавандаро сиҳат мекунад [32, 349-350].

Номи ин гиёҳ дар забони матбуот бештар бо калимаи **сабр** ифода ёфта, **алоэ** низ гоҳо дар қавс ҳамчун шарҳи калима оварда мешавад. Мисол: *Субҳгоҳон се қатра шарбати тару тозаи сабр (алоэ)-ро дар як қошукча об омехта, дили бенаҳор бинӯшед. Баъди ду моҳи ин гуна табобат фишори хун муътадил мешавад. (Д., 00.06-07.2015). Агар ба ин равған чанд қатра шарбати сабр (алоэ) ҳамроҳ кунед, манфиаташ бештар мешавад. (Д., 00. 06.2020).*

Сиёҳдона – як навъ гиёҳест яқсола, ки одатан донан онро ба рӯйи нон мепоянд. Сиёҳдонро барои хушбӯю хуштаъм кардани ҳар гуна нон ва маснуоти қаннодӣ истифода мебаранд. Хосияти табобатии сиёҳдонро Абурайҳон Берунӣ ва Ибни Сино низ зикр кардаанд. Ибни Сино аз сиёҳдона марҳам тайёр мекард. Инчунин бо сиёҳдона **дарди қуҳани сар, дарди чаши, дандон, санги гурдаву пешобдон** ва бемориҳои дигарро табобат мекард.

Сиёҳдона дар китоби «Ҳақоик-ул-адвия» ё «Гиёҳнома»-и Абумансури Муваффақ бо номҳои сиёҳдона ва шуниз зикр шудааст. Таъкид ба он меравад, ки он барои иллати пӯст ва захмҳо даво буда, зукомеро, ки аз сардӣ бошад, неқ бувад [254, 103].

Ҳ. Зоҳидов бошад, дар китоби «Қанзи шифо» доир ба сиёҳдона маълумот дода, як қатор хосиятҳои шифобахши сиёҳдонро зикр кардааст. Аз ҷумла, қайд менамояд, ки «сиёҳдона бемориҳои сипурз, зардпарвин, захми меъда, санги гурдаро шифо мебахшад ва барои захрҳо тарёқ мебошад. Аз сиёҳдона равған низ тайёр мекунанд, ки барои иллатҳои фолич, дарди бугумҳо, гирехи асабҳо давои бемисл мебошад» [32, 343].

Сиёҳдона вожаи мураккаби тоҷикӣ буда, дар забони матбуот низ дар ҳамин қолаб истифода мегардад: **Сиёҳдона** дар баробари бемориҳои пӯст, инчунин ба бемориҳои меъда, дилу рағҳо, бемориҳои чаши ва роҳҳои нафас – диққи нафас, илтиҳоби бронхҳо, барои беҳтар кардани фаъолияти ҷигар ва гурда ... манфиатбахш мебошад. (Т., 23.04.2015). **Сиёҳдонро** на танҳо дар кишварҳои Осиё, балки дар Африка ва халқиятҳои дигари ҷаҳон васеъ истифода мебаранд (Т., 23.04.2015).

Райҳон – ин гиёҳи яксолаи доругӣ ва хушбӯӣ буда, хусусияти давоии он аз давраҳои хеле қадим маълум аст. Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» райҳон ҳамчун гиёҳи давоии маъруф сипарғам оварда шуда, доир ба райҳони довудӣ ва райҳони сулаймонӣ маълумот аз осори Ибни Сино оварда шудааст. Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» ин гиёҳ бо номҳои **райҳон, испарғам, исфарак, шоҳиспарғам** зикр шудааст. Тавре қайд шудааст, «точикон навъҳои гуногуни райҳон (наъноӣ, санавбарӣ, саътарӣ, сулаймонӣ, тархунӣ, фаронҷмушк, шоҳиспарғам ва ғайра)-ро чун гиёҳи ороишӣ, хушбӯӣ ва сабзабот аз қадимулайём кишт мекунанд. Ҳоло махсусан навъҳои садарайҳон (резабарги сабз ва сершоҳ), сиёҳрайҳон (калонбарги бунафши сиёҳтоб), говрайҳон (дарозпояи калонбарг), гӯшмуш (баргаш ба гӯши муш монанд) маъмуланд» [244, 38].

Дар тибби Юнони Қадим райҳонро барои табобати бемориҳои гуногун ва ҳамчун позаҳр тавсия медоданд. Абуалӣ ибни Сино баргу пояи райҳон ва афшураи онро барои рафъи хафакон, никрис, заъфи узвҳои нафас, иллати пешобдон, реши равон, тақвияти дил ва ғ. тавсия мекард. Ибни Сино инчунин аз райҳон дар гулоб ва сирко марҳам тайёр карда, ба омос мебаст. Табибони халқӣ шарбат, шозчаҳои навруста ва чӯшоби баргу пояи райҳонро чун омили рафъи илтиҳоб, баҳамоварандаи чароҳат, давои сурфа ва пешоброн тавсия медиҳанд. Дар тибби илмӣ райҳон ҳамчун воситаи таскинбахш ҳангоми заъфи асабҳо, сустии фаъолияти нафаскашӣ, ихтилоли гардиши хун ва заифии ҷисм истифода мешавад.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки райҳон яке аз гиёҳҳои маъмул ва давоӣ буда, миёни мардуми мо аз қадим бо номҳои гуногун истифода мешавад. Доир ба ин далел дар сарчашмаҳои гуногун маълумотҳо зикр шудаанд. Аз ҷумла, хотирнишон бояд қард, ки райҳон бо номҳои испарғам ва ғ. мавриди истифода қарор дошт: испарғам, испарағм, аспарағм – райҳон, нозбӯ. [234, 495]; испарғам // аспарағм – ба маънии райҳон ва нозбӯ бошад.

Ва тухми **испарғаму** хурфа бояд,

Ва лахте тухми абҳал ҳам бишояд. Майсарӣ [223, 195].

Дар китоби «Канзи шифо» низ доир ба манфиати ин гиёҳ маълумот оварда шуда, аз ҷумла, ишора меравад, ки райҳон растании бӯстони маъмул буда, варамҳои ҳамаи узвҳоро таҳлил медиҳад, сустӣ ва заъфи меъдари шифо мебахшад, дамкӯтаҳӣ ва сурфаро бартараф менамояд [32, 444].

Муаллифи «Фарҳанги беназир» доир ба райҳони резабарг (садарайҳон) чунин қайд кардааст: «решаи луғавии калимаи райҳон ва калимаи рӯҳ як аст. Маънии он ба қудрат тавоно омаданаш ҳам мумкин мебошад. Аммо ин чунин маънӣ надорад ки исми гиёҳи хушбӯйро, ки ба тоҷикию форсӣ аспарғам меноманд, ҳамчун қудратманд тавоно бифаҳмем. Маънии калимаи райҳон хушбӯӣ мебошад. Бӯӣи хуш ҳатман муқаввӣи рӯҳ аст. Барои ҳамин ҳам умуман рустанӣҳои хушбӯӣро ба арабӣ райҳон ё раёҳин мегӯянд. Резабарг ишора ба баргҳои хурди рустанӣ мебошад. Ашёи хом – баргҳои он мебошад» [224, 176].

Бесабаб нест, ки дар саҳифаҳои матбуот доир ба хусусиятҳои шифобахши ин гиёҳи машҳур маълумотҳо ва тавсияҳои табибон оварда мешаванд. Дар забони матбуот барои ифодаи он калимаи **райҳон** бештар ба назар мерасад, дар баъзе мавридҳо калимаи русии **базиллик** дар қавс оварда мешавад: *Барои тайёр намудани ҷӯшоба аз гиёҳҳои лимӯгиёҳ (мелисса), райҳон ва бобуна 2 қошуқӣ гирифта, хуб омехта менамояд (Ё.т., 8-11.02.2013). Помидорро бо кабудиҳо, райҳон, қаламфури ширин ва боимҷон якҷоя истеъмол кардан беҳтар аст (Д., 00. 06.2020).*

Бобуна – гиёҳи маъмули доругӣ мебошад ва яқсола аст. Доир ба ин гиёҳ дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» бо номҳои «бобуна, бобунач, бобунаи бӯё, гули бобуна» маълумот оварда шудааст [244, 264]. Бино ба ақидаи Абуалӣ ибни Сино бобуна мағзи сарро тақвият мебахшад, барои сардарди бетаб муфид аст, зардпарвинро рафъ менамояд, пешоб ва сангро меронад. Табибони халқӣ чойи гули бобунаро барои муолиҷаи бемориҳои аъзои ҳозима, гурда, роҳҳои талха, асабдард ва чун воситаи зидди рагкашӣ, таскинбахш, зидди илтиҳоб, арақовар, пешоброн ва исҳолавар тавсия медиҳанд. Ҷӯшоби гули бобунаро дар алоҳидагӣ

ва дар омехтагӣ бо гиёҳҳои дигар чун воситаи зидди ташаннуҷ, таскинбахш, ҳамчунин барои тарбандӣ, ғарғара кардани гулӯ ба кор мебаранд.

Профессор Ю. Нуралиев дар китоби «Гиёҳнома»-и А. Муваффақ ин гиёҳро бо номҳои бобунач, бобуна зикр кардааст: «дардхоро сокин кунад ва омосҳои саҳт бикӯшояд ва судад низ ва мағзро қавӣ кунад ва ҳамаи андомҳои асабониро ва табро, ки аз уфунати савдо бувад ё аз уфунати балғам бувад, бибарад... Ва низ равғанаш гарм аст ва хушки бозътидол. Саҳтхоро нарм кунад ва бодҳо, ки андар андомҳо истода бувад, бибарад» [254, 57].

Аз бобуна равған ҳам тайёр мекунанд ва он дар тибби халқӣ фаровон истифода мешавад. Ин гиёҳ дар маводи тиббии забони матбуот бо номи **бобуна** истифода шуда, гоҳо номи русии **ромашка** дар қавс ҷой дода мешавад:

*Чойи бобунаро барои муолиҷаи илтиҳоб (варам, газак)-и пардаи луобии меъда ва рӯдаи дувоздаҳангушта, халадарди меъдаву рӯда, бемориҳои ҷигар, талха ... обҷӯши онро барои ғарғара кардани даҳону гулӯ, шустани захмҳои фасоддор истифода мебаранд (Т., 13.06.2018). Дар тибби халқӣ барои муолиҷаи гармича аз қиём (настой)-и баргҳои тамашк (малина), **бобуна (ромашка)** ва чойи сабз истифода менамоянд. (Ё.т., 5-11.04.2016).*

Барги зуф – гиёҳи шифобахши бисёрсола буда, дар боғу киштзор, канори ҷӯй ва чашмасорон месабзад. Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» доир ба ин гиёҳи давоӣ маълумоти муфасссал оварда шудааст. Номҳои дигари он – асфагул, забони барра, зуф, филгӯш ва ғайра зикр шудааст. Аз ҷумла, қайд шудааст, ки «дар тибби мардумии Чин 3 ҳазор сол қабл баргу тухми барги зуфро барои табобати беморон кор мефармуданд» [244, 185]. Бино ба маълумоти Ибни Сино вараҷа ва дарди гӯшро (агар шираи барги онро ба гӯш ҷаконанд) баргараф менамояд. Ё инчунин бо барги зуф ҳар гуна варам, захму ҷароҳат, нуқсонҳои ҷигар, гурда, узвҳои нафас, реши рӯда ва ғайраро табобат мекард. Дар маъхазҳои қадимаи тиббӣ доир ба хосиятҳои шифобахши он маълумотҳои зиёде мавҷуданд. Дар тибби халқӣ барги тару тозаи зуфро чун воситаи хунбанд (ҳангоми ҷароҳатҳо) истифода мебаранд. Дар амалияи тибби муосир шираи

барги зуфро дар мавриди бемориҳои меъдаю рӯда ва бемориҳои захмӣ истифода мебаранд.

Дар асари «Ҳақоиқ-ул-адвия»-и Абӯмансури Муваффақ ин гиёҳ бо номҳои **лисонулҳамал, барги зуф, чарғул** ёдовар шуда, зикр гардидааст, ки «Лисонулҳамал сард аст ва хушк андар дараҷаи дуввум. Дарди гӯш, ки аз гармӣ бувад, бинишонад. Ва реши рӯдагонӣ бибарад ва сӯхтаро нек бувад ва омосҳои гарм ва хунро, ки аз бар барафтанад ва исҳоли сафро кунад ва носур ва дигар решҳои зиштро беҳ кунад». Инчунин зикр шудааст, ки ин гиёҳ хуни буни дандон бозгирад ва барои судади чигар ва кулия манфиатнок аст [254, 147].

Дар китоби «Канзи шифо»-и Ҳ. Зоҳидов ин гиёҳ бо номи **зуф** оварда шуда, доир ба хусусиятҳои шифобахши он маълумот пешниҳод шудааст. Аз ҷумла, қайд карда шудааст, ки «милки сустгаштаи дандонро мустаҳкам менамояд ва хунравиро аз он бозмедорад. Доруҳои чашм дар оби ин гиёҳ соида мешаванд ва ҳудаш низ ба давоҳои чашм дохил карда мешавад» [32, 429].

Абӯмансури Муваффақ **зуфро** барои муолиҷаи дарди гӯш, реши рӯда, сӯхта, омос ва решаи онро барои рафъи ихтилоҷ ... фармудааст: *Барги зуфро баъди дарав кардан ё чидан дар ҷои соя ва ё болохонаҳои гарми шамолрас меҳушконанд (Д., 00. 09. 2020). Хунравии бинӣ, хун партофтан, захмҳо ва варамҳои шифоёбияшон душвор (варамҳои хавфнок)-ро Абуалӣ ибни Сино бо қиёми гиёҳи барги зуф (подорожник) муолиҷа намудааст (Ё.т., 21-27.12.2021). Абуалӣ ибни Сино аз барги зуф барои муолиҷаи захмҳои шифоёбияшон душвор ва хавфнок, варамҳо ба сифати малҳам истифода намудааст.*

Кашниз – гиёҳи маъмул буда, онро дар шакли тару тоза бо таом истифода мебаранд. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бо номҳои **гашниз, кашниз** зикр гардида, **алафи хушбӯи хӯрданӣ, кашнич** маънидод шудааст [234, 260]. Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» хусусиятҳои давоии ин гиёҳ муфасссал шарҳ дода шудааст: «Дар таркиби сабзаи он витаминҳои С, А, В-1, В-2 ва рутин мавҷуданд. Дар тибби қадим кашниз ба сифати сабзавот ва растании шифобахш ба таври васеъ истифода бурда мешуд»[244,ю376].

Бино ба ақидаи Ибни Сино кашнизи мизочи гарму хушк дорад. Ширази он набзи тез, париши рағҳои чашмро таскин мебахшад, хунравии бинӣ ва хунпартоиро бозмедорад, ҳангоми сарчархӣ ёрӣ мерасонад. Инчунин ӯ омехтаи кашнизи, сирко, равғани садбарг, асал, мавизро барои муолиҷаи сағлес ва сӯхтани тавсия медиҳад. Дар тибби мардумии тоҷик кашнизи ғизои иштиҳоовар ва беҳсозандаи ҳазми хӯрок ба ҳисоб меравад. Онро ҳангоми хунравии милки дандон, барои муолиҷаи камхунӣ ва ғалаёни хун, баъзан чун давои таскинбахш тавсия медиҳанд. Дар тибби муосир истеъмоли кашнизи ба сифати давои талхарон ва парҳезӣ, ки ҳазми хӯрокро беҳтар мегардонад, тавсия шудааст. Равғани эфири кашнизи хусусияти талхаронӣ ва зиддиуфунатӣ дорад, ҷароҳатҳоро шифо мебахшад.

Ҳ. Зоҳидов дар китоби «Канзи шифо» зикр намудааст, ки ин растании машҳур аст ва онро дар боғҳо ва ҳавлиҳо ҳамчун зироат мешинонанд. Муаллиф андешаҳои Букрот, Ҷолинус, Шайхурраис ва олимони дигарро доир ба манфиати ин гиёҳ зикр намуда, қайд менамояд, ки оби онро дар чашм ҷаконанд, намегузорад, ки дар чашм обила пайдо шавад ё сурхакон барояд. Кашнизи нимкӯфта ба дандон ва милкҳои он бимоланд, онҳоро мустаҳкам мекунад ва аз милки дандон рафтани хунро манъ менамояд. Оби кашнизи дар даҳан гардонанд, дард ва ҷӯшишҳои (пуктани) гуногуни даруни даҳанро дур мекунад [32, 526].

Дар ВАО ин истилоҳ серистеъмол мебошад: *Кашнизи дар таом меандозанд, тару тоза истифода мебаранд. Аз тухми **кашнизи** равғани эфир мегиранд. **Ғураи кашнизи** дар нонпазӣ, саноати консерв ва гайра аҳамияти калон дорад (Ш., 12.06.2018). Касоне, ки иштиҳоҳо гум кардаанд, бояд ба **кашнизи (гашнич)** таваҷҷуҳ намоянд. **Кашнизи** инчунин ба хуб ҳал шудани ғизои серравғану вазнин мусоидат мекунад (Д., 00. 09. 2020).*

Дар забони матбуот вожаҳои **кашнизи** ва **гашнизи** истифода шуда, тарҷумаи русии он – кинза дар баъзе ҳолатҳо дар қавс оварда мешавад.

Шибит – гиёҳи маъмул буда, бо хушбӯиаш машҳур аст. Онро ҳангоми хӯрдани хӯрок ва ороиши дастархон васеъ истифода мебаранд. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» шибит чун гиёҳи хушбӯӣ зикр шудааст [234, 582].

Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» зикр шудааст, ки он гиёҳи яксолаи давоӣ аст, таомро хуштам, хушбӯӣ, серғизо ва хушҳазм мегардонад. Дар тибби қадим шибит ба сифати давои таскинбахш, бодрон, пешоброн, қайовар, зидди илтиҳоб маъмул буд. Ибни Сино бо рағфани шибит дарди асаб, бо ширааш дарди гӯш ва бо хокистараш захму чароҳатро даво мебахшид. Табибони халқӣ чӯшоби шибитро ҳангоми ночурии кори узвҳои ҳозима, ҳафакон ва ғайра тавсия медиҳанд. Дар тибби муосир нақеъи баргу пояи шибитро барои рағъи ғалаёни хун (гипертонияи дараҷаи 1 ва 2) кор мефармоянд [244, 358].

Дар китоби «Канзи шифо» номи ин гиёҳ дар шакли **шибит, укроп** қайд шудааст. Зикр шудааст, ки агар тари онро кӯфта, ба варамҳо гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад, ҳамаи гирехҳои дар узвҳои бадан пайдошударо мекушояд, ғизоро ҳазм мекунад, инчунин барои дамкӯтоҳӣ давои хубест [32, 531].

Ин истилоҳ дар забони матбуот серистеъмол аст: *Касоне, ки аз фишори баланди хун шиква доранд, бояд ба шибит дил банданд. Хосияти пешобронии ин кабудӣ баландшавии фишори хунро пешгирӣ мекунад (Д., 00. 09. 2020); Дар намуди тару тозаи шибит қисми зиёди витаминҳои С, каротин буда, аз он маводи дорухӯш барои бемориҳои роҳҳои пешоббарор ва несткунандаи дард истифода мебаранд. (Т., 28.04.2018).*

Дар забони матбуот бо калимаи **шибит** ифода ёфта, аксар вақт тарҷумаи русии он – укроп дар қавс оварда мешавад.

Чаъфарӣ – гиёҳи маъмули монанд ба карафс ва кашниз аст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» он ба чанд маъно омадааст: 1. номи як гиёҳи хӯрданӣ, ки монанди шибит аст ва онро ба хӯрок меандозанд; 2. номи гули зарди хушбӯе; 3. мансуб ба Чаъфар, ки кимиёгари машҳури араб буд; динори чаъфарӣ – тиллои холис [235, 777].

Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» зикр шудааст, ки хусусиятҳои давоии ҷаъфарӣ ба Ҷолинус, Закариёи Розӣ, Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино ва дигарон маълум буд. Ҷолинус тухми ҷаъфариро барои табобати обхӯра (истиско) ва иллати ҷигар тавсия додааст. Абумансури Муваффақ онро давои санги гурда ва пешобдон, обхӯра ва табларза ҳисобидааст. Ибни Сино бо ҷаъфарӣ сурфа, зиқи нафас, иллатҳои ҷигар, сипурз, масона ва гурдаро табобат мекард. Тухми онро бо мумиё барои дармони сипурз истифода мебард. Дар тибби халқӣ баргу поя ва тухми ҷаъфарӣ ба сифати воситаи иштиҳоовар ва бодрон истифода мешавад. Дар тибби муосир доруҳоеро, ки аз баргу поя ва тухми ҷаъфарӣ тайёр мекунамд, барои табобати илтиҳоби масона, санги гурда, иллати ҷигар, узвҳои ҳозима ва чун воситаи пешоброн истифода мебаранд [244, 326]: *Истеъмоли як бандча ҷаъфарӣ талаботи шабонарузи инсонро ба витамини С қонеъ мекунад. Илова бар ин ҷаъфарӣ фитонсид – антибиотикҳои табиӣ дорад, ки аксар микробҳои зараррасонро маҳв месозанд (Д., 00. 09. 2020). Дар забони матбуот бештар тарҷумаи русии он – петрушка дар қавс оварда мешавад: Ҷаъфари (петрушка)-и тару тозаро (1 кг) бо решааш тоза шуставу майда реза карда, ба он як кг асал ва як литр об илова намоед (Т., 11.04.2018).*

Меҳргӣ – ин гиёҳро **мардумгӣ**, **одамгӣ** низ меноманд. Дар забони матбуот дар баробари вожаи тоҷикӣ номи русии он – женшен низ истифода мешавад. Дар «Энсиклопедияи мухтасари тиб» доир ба ин гиёҳи бисёрсола маълумот оварда шудааст: «Ҳосияти шифобахшии решаи мардумгӣ 2700 сол то мелод маълум буд. Онро қариб дар тамоми маъхазҳои қадимаи тиб ҳамчун давои тамоми бемориҳо қаламдод кардаанд. То асри 19 решаи мардумгӣ аз тилло дида 18 маротиба қиматтар буд. Ба Тоҷикистон мардумгӣро аз Хитой меоваранд» [244, 45].

Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» ин гиёҳ бо номҳои мардумгӣ, мардумгӣ зикр гардида, он чунин шарҳ ёфтааст: «гиёҳест шабех ба одамӣ ва он сарозер ва нигунсор мебошад, чунонки решаи он бо манзалаи мӯйи сари ӯст, меҳргӣ,

одамгиёҳ» [223, 271]. Дар тиб решаи **мардумгиёхро** чун воситаи тақвиятбахшанда ҳангоми ҳастагии ҷисмонӣ руҳӣ, заифии организм баъди бемории вазнин, иллати рағу дил, заъфи ғадудҳои ҷинсӣ, бемориҳои асабу рӯҳӣ, диабет, сил ва ғайра истифода мебаранд.

Дар «Фарҳанги беназир» доир ба ин гиёҳ маълумоти бештаре оварда шудааст: «меҳргӣёҳ (мардумгиёҳ, одамгиёҳ, сатранг, астаранг, абрухуссанам) ном гирифтани рустаниро ба ривояти халқҳои ҳиндуориёӣ алоқаманд медонанд. Мувофиқи ривоятҳо мардумгиёҳ ё сатранг гули фариштаи ишқ – Кама аст. Дар «Ведо» Кама фариштаи ишқ аст ва ӯ аз ҳафт гул рангинкамон сохта тавассути он гуле ба сӯи замин ва мардум партоб кард то ин ки мардум ба ҳамдигар ошиқ бишаванд ва ҳамдигарро дӯст бидоранд. Алҳол низ мардум мӯътақиданд ки беҳи ин гиёхро бо худ гардонанд ҳама ба эшон меҳрубон ва нармағуфтор мешаванд» [224, 169].

Дар луғати мазкур инчунин зикр шудааст, ки мувофиқи ривояти дигар фариштаи ишқ – Кама хостааст дар дили ҳудои ҷанг ва ҳашм ҳисси муҳаббат бедор бикунад. Дар он лаҳза ҷашми Ҳудои ҷанг ва ҳашм Шево ба Кама афтод ва аз оташи ҳашму ғзаби ӯ пайкари Кама ба ҳокистари сӯзон табдил ёфта, ба замин рехт. Модархудои замин ҳокистари фариштаи ишқро пазируфт ва аз замин рустании меҳргӣёҳи ишқ дар шабеҳи одам сар ба фазо кашид. Аз ин ҷо ин рустанӣ **астаранг, истаранг, сатранг, меҳргӣёҳ, одамгиёҳ, мардумгиёҳ** ном гирифтаст. Ашӯи ҳоми доругӣ решаи меҳргӣёҳ маҳсуб меёбад: *Касоне, ки фишори пасти хун (гипотония) доранд, ҷойи шифобахш аз настанан (хулул, хуч) бо иловаи 5 қатра қиёми заррингиёҳ (родиола розовая), мардумгиёҳ (женьшень) ... ёрӣ мерасонад. (Ё.т, 5-11.02.2013) Гиёҳшиносон решаи мардумгиёҳ (женьшень), сирпиёз ва решаи губайроро ҳамчун воситаи дастрас ва муфид барои мустаҳкам намудани хотира тавсия медиҳанд (Т., 11.04.2018).*

Дар «Луғати тоҷикӣ-русӣ» [М.В.Раҳимӣ, Л.В.Успенская. Москва, 1954] ин гиёҳ – меҳргӣёҳ, дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ бо номи одамгиёҳ оварда шудааст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин оварда шудааст: мардумгиё (х)

– меҳргиеҳ; жень – шень. Зикр шудааст, ки аз рӯи ақидаҳои афсонавӣ, касе ки ин гиеҳро ҳамроҳи худ дорад, гӯё меҳру муҳаббати дигаронро ба худ ҷалб мекардааст [234, 642]. Дар мавриди дигар меҳргиеҳ низ оварда шудааст.

Тавре мебинем, ин гиеҳи маъмул дар луғатҳои гуногун бо номҳои *мардумгиеҳ*, *одамгиеҳ* ва *меҳргиеҳ* шарҳ дода шудааст, вале дар забони матбуот бо номҳои *мардумгиеҳ* ё *одамгиеҳ* истифода шуда, гоҳо калимаи иқтибосӣ низ дар қавс чун шарҳи номи растанӣ меояд.

Хуч – навъе аз буттаҳои хордор мебошад, манфиати зиёди доругӣ дорад. Онро хуч, настаран, хулул низ меноманд.

Хучро чун воситаи тақвиятбахш, зидди илтиҳоб ва чун давои хунбанд истифода мебаранд. Хусусиятҳои табобатии меваи хуч ба табибон аз даврони қадим маълум буд. Бино ба маълумоти Ибни Сино гул ва меваи хуч хунро тоза ва тунук мекунад. Инчунин ӯ меваи хучро чун воситаи балғамовар тавсия додааст. Табибони халқии тоҷик низ ҷӯшоби меваи хучро чун воситаи тақвиятбахш, талхарон ва ғайра истифода мебаранд. Аз меваи хуч чой дам карда, онро бо асал омехта, ҳангоми зуком ва ғалаёни хун менӯшанд. Бо ҷӯшоби шохчаҳои хуч исҳоли хунинро дармон мекунанд. Меваи хуч ба мубодилаи карбогидратҳо ва ғайраҳои мағзи устухон таъсири муфид расонида, дар мавриди захми меъда, шикастагии устухонҳо, камхунӣ, харобии организм истифода мешавад.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ин растанӣ бо номи **настаран** шарҳ дода шудааст. «Фарҳанги тибби ниёгон» онро чунин шарҳ медиҳад: «настаран – рустании маъруфи давоӣ, барги паршакл ва гули сафед дошта, дар талу теппаҳо мерӯяд» [223, 315]. Номҳои дигари ин растанӣ – насрин, настарангул низ оварда шудааст. Ҳамин чиз ҷолиби диққат аст, ки дар луғати зикршуда байде аз осори Хусрави Деҳлавӣ оварда шудааст, ки маънои ҳақиқии растаниро ифода менамояд:

Настаран аз шох даруфтад нагун,
Хушк шавад дар чигари лола хун.

Хучро дар маҳалҳои гуногуни Тоҷикистон бо вожаҳои гуногун ном мебаранд: **хуч**, **хулул (хулул)**, **настаран**, **хоргул** ва ғайра. Хуч аз қадим дар тибби халқӣ ва дорутайёркунии истифода мешавад ва ин маънӣ дар забони матбуот шарҳ ёфтааст: *Дар таркиби меваи хуч витамини С нисбат ба сабзавот якчанд маротиба, нисбат ба қот (смородина) 10 ва нисбат ба лимӯ 100 баробар зиёдтар аст. Аз донаҳои хуч равған ҳосил мекунад, ки аз ҷиҳати табобатӣ ба равғани ангат қариб баробар буда, дар тибб васеъ истифода мешавад (М. х., 7. 04. 2021). Ҳамчунин нӯшидани чойи настаран (хулул, хуч) низ муфид аст (М.х., 6. 11. 2007). Барои пешгирии баландшавии фишори хун 2 қошуқ меваи хушкӣ қоти сиёҳ (смородина)-ро ҳамроҳи меваи хулули малларанг (шиповник) дар термос андохта, ба болағиш 1,5 истикон оби ҷӯш резед (Д., 00. 06-07.2015). Настаран ё худ хуч дар бисёр ноҳияҳои Тоҷикистон, асосан дар бешаю дашт, соҳилҳои дарёю кӯл ва лаби чашмасор мерӯяд... Дар тибби муосир настаранро чун доруи поливитаминӣ ҳангоми нарасидани витаминҳои гуногун, лозарӣ ва камхунӣ тавсия медиҳанд (В.С., 10.10.2015).*

Дар забони матбуот истилоҳи **хуч** хеле серистеъмол аст, дар баъзе мавридҳо вожаи **настаран** низ қорбаст мешавад. Азбаски дар маҳалҳои кишварамон онро бо номҳои гуногун истифода мебаранд, дар забони матбуот номҳои дигар низ дар қавс оварда мешаванд. Бо назардошти он ки дар забони гуфтугӯӣ ин растанӣ бо чандин вожаҳо истифода мегардад, дар забони матбуот аксар вақт номҳои гуногуни он дар қавс оварда мешаванд. Ба андешаи мо вожаи **хуч** чун истилоҳ қабул гардад, беҳтар мебуд, зеро истифодаи муродифҳои гуногун барои ифодаи як истилоҳ барои мушаххас баён намудани матлаб монеъ мешаванд. Дар сарчашмаҳои қадима, аз ҷумла, «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ва «Фарҳанги тибби ниёгон» ин растанӣ бо номи **настаран** низ шарҳ дода шудааст. Вожаи **хуч/хӯч** дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба маънии якум – тоҷи хурӯс, ба маънии дувум ифодакунандаи порчаи сурх аст, ки бар сари найза мебаранд [235, 512].

Аз таҳлили маводи ин бахш – истилоҳоти фарматсевтӣ, яъне номи гулу гиёҳ ва растаниҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар саҳифаҳои матбуот номи гиёҳҳо бо муродифҳои гуногун истифода гардида, аз ҳамин сабаб варианти русии он аксар вақт дар қавс оварда мешавад, то ки ба ҳама фаҳмо бошад. Зеро номи ин гуна истилоҳот дар маҳалҳои гуногуни кишвар бо муродифҳои зиёде истифода мешаванд. Номи истилоҳоти ин бахшро аксар вожаҳо ва истилоҳоти тоҷикӣ ташкил медиҳанд.

1.8. Номгӯии муассисаҳои тиббию табобатӣ

Дар ин фасл он истилоҳоте мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода мешаванд, ки ҳамчун истилоҳ муассисаҳои тиббиро ифода мекунанд. Ин нави вожаҳо дар асоси маводи рӯзномаву маҷаллаҳо мавриди таҳлил қарор хоҳанд гирифт.

Муассисаҳои тиббӣ маконе мебошанд, ки он ҷо ниёзмандон бо машваратҳои тиббӣ ва навъҳои гуногуни ташхису табобат ва ё истироҳат фаро гирифта мешаванд. Солҳои пешин муассисаҳои табобатӣ камшумор буданд, ҳоло бошад, вобаста ба фаъолияти серсоҳаи тандурустӣ миқдори чунин муассисаҳо хеле зиёд гаштаанд. Муассисаҳои тандурустӣ дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ бо чунин номҳо ифода карда мешаванд: *беморхона – бемористон, беморхонаи клиникӣ, дармонгоҳ, маркази саломатии шахрӣ (деҳот), бунгоҳи тиббӣ, Маркази ташхису табобатӣ, озмоишгоҳ, беморхонаи низомӣ, беморхонаи бемориҳои сироятӣ, истироҳатгоҳ – озоишгоҳ, ташхисгоҳ, таҳлилгоҳ, муолиҷагоҳ, табобатхона, хосписхонаҳо* ва ғ. *Духтурхона, касалхона* гуфтугӯӣ буда, дар забони мардум қорбаст мешаванд.

Беморхона вожаи хеле қадимаи забони тоҷикӣ аст, бо номҳои бемористон, шифохона низ истифода мешаванд. Дар гузашта бемористонҳои машҳуре буданд, ки дар онҳо табибони машҳур ба табobati беморон ва

пажуҳишҳои илмӣ машғул буданд. Беморхона муассисае мебошад, ки барои бистаригардонии беморон пешбинӣ шуда, ба аҳолии ёрии гуногуни тиббӣ ва махсус мерасонад. Беморхонаҳо гуногун мешаванд: беморхонаи бемориҳои сироятӣ, руҳӣ, сил, пӯст ва ғайра: *Дар Беморхонаи Ибни Сино тамоми бемориҳои вобаста ба муҳраву омоси ҳароммағз дар олитарин шароит ва бо ҷалби беҳтарин мутахассисони хориҷӣ дар муддати кӯтоҳ, бо сифати баланду натиҷаи қаноатбахш гузаронида мешавад (О-гон, 18.02.2015). Зикр бояд намуд, ки ин маърака ба чорабиниҳои васеътаре такон дод, ки гузаронидани амалиёти махсус дар Беморхонаи ҷумҳуриявии бемориҳои сили Мачитон ... доир намудани вохӯриҳо бо донишҷӯёну толибилмони кишварро дар бар мегирад. (М.х., 13.04.2016).*

Дар ФЗТ калимаи **бемористон** чунин шарҳ ёфтааст: «бемористон – ҷое, ки беморонро хобонда нигоҳубин ва даво мекунад, касалхона, беморхона, дорушшифо» [234, 173]. Ин ба он далолат мекунад, ки вожаҳои бемористон ва беморхона дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода доранд. Дар забони матбуот вожаи беморхона нисбат ба бемористон серистеъмол мебошад.

Забони матбуот, ки инъикосгари забони меъёрӣ мебошад, дар он бештар истилоҳи **беморхона** истифода гардидааст.

Дармонгоҳ – ин калима пештар бо калимаи русии **поликлиника** мавриди истифода қарор дошт, баъди ба мақоми давлатӣ соҳиб гардидани забони тоҷикӣ дар баробари калимаҳои дигари забон тарҷумаи тоҷикии он серистеъмол гардид. Дармонгоҳ муассисаи тиббӣ мебошад, ки бо пешгирӣ ва табобати бемориҳо машғул буда, ба аҳолии ёрии амбулаторию дармонгоҳӣ, машваратҳои амбулаторӣ мерасонад. Он бештар дар заминаи беморхонаҳо амал мекунад. Ҳоло қисми зиёди дармонгоҳҳо ба Маркази саломатии шаҳрӣ (деҳот) табдил дода шудаанд, вале дар назди беморхонаҳо дармонгоҳ фаъолият менамояд: *Ба бемориҳои пӯст гирифта шудам. Чанд муддат дар дармонгоҳи бемориҳои пӯсти шаҳрӣ табобат гирифтаам (Ф-ж, 5.06.2008). Дар маркази таиҳисӣ-табобатии «Дармонгоҳи Хучанд» намудҳои зиёди таиҳис, муолиҷа ва*

хизматрасониҳои тиббӣ-санитарӣ пешбинӣ гардидаанд (П. ш., 31.03.2020). Ў асосан дар **дармонгоҳи хусусии** шаҳри Техрон ба муоина ва дармони беморон машғул аст (Ф-ж, 23.12.2020).

Маркази саломатӣ дар ЭМТ ба таври васеъ шарҳ дода шудааст, яъне он муассисаи таъбиботию профилактикӣ мебошад, бо амалӣ намудани тадбирҳои пешгирӣ ва диспансерӣ машғул аст. Ҷузъи муҳимми фаъолияти Маркази саломатӣ маҳалли назорати духтур аст, яъне ниёзмандонро муоина карда, беморони ба муоинаи диспансерӣ муҳтоҷро муайян карда, тадбирҳои профилактикӣ ба роҳ мемонад. Дар ҷумҳурии мо Марказҳои саломатии шаҳрӣ, ноҳиявӣ, деҳот ва ғайра амал менамоянд: *Дарвоқеъ, саҳни биноҳои **маркази саломатӣ** ва беморхонаҳои шаҳри Душанбе дар он рӯз тӯйхонаро мемонд. Чунин саҳнаро дар назди бинои **Маркази саломатии шаҳрии №14**, ки дар шаҳраки Зарафшон воқеъ аст, низ наззора кардан мумкин буд (Ф-ж, 18.03.2015); Ў дар **Маркази саломатии «Сарикиштии Поён»-и Ҷамоати деҳоти Сарикиштии** ноҳияи Рӯдакӣ ба ҳайси ҳамшираи шафқат фаъолият менамояд (Б. Т., 00. 08. 2020).*

Бунгоҳи тиббӣ – як навъ нуқтаи тиббӣ буда, одатан дар деҳаҳо амал менамояд ва тобеи Маркази саломатии деҳот мебошад. Солҳои қаблӣ он нуқтаи тиббӣ, нуқтаи тиббӣ ном дошта, барои ифодаи ибораи русии **медпункт** истифода мегардид. Ҳоло бошад, нуқтаҳои тиббии дар деҳаҳои дурдаст қарордошта бунгоҳи тиббӣ номгузорӣ шудаанд.

Бунгоҳ дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дорад: бунгоҳ / бунгаҳ – 1. хона, манзил,...; 2. бошишгоҳи бодиянишинон ва кӯчманчиён, урдугоҳи лашкар [234, 212]. Вожаи **бунгоҳ** дар сарчашмаи дигар чунин маънидод шудааст: бунгоҳ/бунгаҳ – 1. кҳн. анбор, маҳзан; 2. муассиса ё марказе, ки барои иҷрои ягон хизмат махсус гардонида шудааст: бунгоҳи тиббӣ [236, 254]. Ин вожа дар забони тоҷикӣ калимаи қадима бошад ҳам, имрӯз маънои нав пайдо кардааст.

Тавре мебинем, бунгоҳ солҳои охир ивази маъно кардааст. Имрӯз бунгоҳи тиббӣ истилоҳотро ифода менамояд. Бунгоҳи тиббӣ – муассисаи хурди табобатӣ дар мавзӯҳои дурдаст ба ҳисоб меравад, ки солҳои охир мавриди истифода қарор гирифт: *Биноҳои маъмурӣ, мактабу бунгоҳҳои саломатӣ дар собиқ маркази ноҳия – деҳаи Мадрушкат ва деҳоти дигар бо таъсири барфу борон тадриҷан валангор шуданд* (Б. Т., 00. 10. 2019).

Аз баррасии маводи гирдомада маълум гардид, ки **бунгоҳи тиббӣ** ва **бунгоҳи саломатӣ** дар забони матбуот баробар корбаст мегардад, аммо **бунгоҳи тиббӣ** нисбат ба **бунгоҳи саломатӣ** серистеъмол аст. **Бунгоҳи тиббӣ** хоси услуби китобист.

Шифохона – Дар ФЗТ « шифохона –беморхона, дорухона» [235, 592], дар ФТН « шифохона – беморхона, табобатхона; дорухона» [223, 582] зикр шудааст. Калимаи **шифохона** хеле камистеъмол аст. Дар забони гуфтугӯӣ синоними он касалхона низ истифода мешавад.

Дар забони матбуот вожаи мураккаби шифохона ба кор бурда шудааст: *Тавре мушоҳида кардем, дар Муассисаи давлатии «Шифохонаи шаҳрии парастории ҳамшираҳои шафқат»-и шаҳри Душанбе ҳуҷраҳои хизматрасонии ёрии паллиативӣ бо таҷҳизоти зарурии замонавӣ муҷаҳҳаз буда, нигоҳубини беморон дар сатҳи хеле хуб ба роҳ монда шудааст* (М. х., 31. 03. 2021). *Назар ба суҳанони Бозорбой Алиев, сарпизишки Шифохонаи марказии ноҳияи Ҷаббор Расулов, дар соли сипаришуда ду нафар занон бинобар бемориҳои гайригениталӣ, яъне гайризанона доштанишон фавтидаанд* (Б.Т., 00. 05. 2014).

Хосписхонаҳои давлатӣ. Хоспис (hospise) калимаи англисӣ аст ва дар забони тоҷикӣ ин истилоҳ **наввожа** буда, дар баъзе маводи тиббии рӯзномаҳо ба назар мерасад. Ин калима дар луғатҳои забони тоҷикӣ сабт нашудааст. Дар фарҳанги «Англо-русский словарь» бо чунин маъниҳо шарҳ дода шудааст: 1. гостиница (особ. монастырская); 2. приют богадельня; 3.ист. странноприимный дом [253, 354].

Хосписхона маконе мебошад, ки он ҷо ба беморони вазнини табобатнашаванда ба таври ройгон ёрии паллиативӣ (ин навъи табобат дар боло шарҳ дода шудааст) ва равонӣ расонида мешавад. Тавре мебинем, бо калимаи иқтибосии хоспис, ки тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид шудааст, бо усули калимасозӣ калимаи мураккаб сохта шудааст: хоспис+хона исми макон мебошад. Ин истилоҳи тиббӣ дар забони матбуот ҳоло камистеъмол аст: *Тавре зикр шуд, дар кишвар хосписхонаҳои давлатӣ, яъне марказҳои махсус барои нигоҳубини бемороне, ки ба кумаки паллиативӣ ниёз доранд, кофӣ нестанд (М.х., 31.03.2021).*

Хулоса, дар забони матбуоти муосири тоҷик ҳангоми ифодаи номи ихтисосҳои тиббӣ, номи бемориҳо, аломатҳои клиникӣ, роҳҳои пешгирии бемориҳо меёриҳои забони адабӣ пурра риоя карда мешаванд.

Дар чараёни ифодаи масъалаҳои гуногуни тиббӣ дар забони матбуот роҳу воситаҳои классикии калимасозӣ ва истилоҳсозӣ риоя карда мешаванд ва ин барои ғановатмандии таркиби луғавии забони тоҷикӣ мусоидат менамояд. Ҳангоми таҳия ва нашри маводи тиббии мансуби ин бахш кӯшиши бештари бо калимаҳои аслан тоҷикӣ ифода кардани матлаб ба назар мерасад.

Дар натиҷаи таҳлили маводи тиббии марбути истилоҳоти ифодагари номи ихтисосу бемориҳо, равандҳои беморӣ ва роҳҳои табобат ва пешгирии бемориҳо дар забони ВАО мавҷудияти синонимия бештар аст.

БОБИ II

ХУСУСИЯТҲОИ ЭТИМОЛОГИИ ИСТИЛОҲОТИ ТИББӢ

2.1. Истилоҳоти тиббии аслӣ (точикӣ)

Истилоҳоти тоҷикӣ дар бахши тиб мавқеи муҳим дорад. Таҳлилу таҳқиқи истилоҳоти илмӣ забони тоҷикӣ аз тарафи як қатор донишмандону муҳаққиқон тули солҳо мавриди пажӯҳиш қарор дода шудаанд. Забоншиносону истилоҳшиносон М. Қосимова, М. Шукуров, Д. Саймиддинов, С. Назарзода, П. Нуоров ва ҷанде дигарон паҳлуҳои гуногуни истилоҳоти забони тоҷикиро таҳқиқ кардаанд. Муҳаққиқони дигар М.Ҳ. Султон, А.И. Юсуфов, Ш. Ҳайтова, Қ. Тураҳасанов, Т.А. Назаров ва дигарон паҳлуҳои гуногуни истилоҳоти тиббии забони тоҷикиро мавриди баррасӣ қарор додаанд. Онҳо бар ин ақидаанд, ки забони тоҷикӣ дар гузашта забони пурқудрати илмӣ буд, имрӯз ҳам метавонад ифодагари истилоҳоти илмӣ тоҷикӣ, бахусус ифодагари истилоҳоти тиббӣ бошад. Дар «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ, «Донишнома»-и Ҳаким Майсарӣ, «Заҳираи Хоразмшоҳӣ»-и Исмоили Ҷурҷонӣ ва асарҳои дигар истилоҳоти асли тоҷикиро дучор омадан мумкин аст, ки имрӯз низ метавонанд барои ифодаи мафҳумҳои илмӣ созгор бошанд.

Истилоҳоти тиббии тоҷикиро чунин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Номи бемориҳо – **сӯхтагӣ, сурхча, сурхакон, хоришак, обида, озах, дарди сар, фишорбаландӣ, афсурдарӯхӣ, сармозада, гулӯдард;**
2. Аломатҳои беморӣ ва ҳолатҳои ғайритабии инсон – **хунравӣ, беҳушӣ, дилбеҳузурӣ, беҳолӣ, сӯзиши чашмон, ғалаёни хун, обравии чашмон, сурхшавии пӯст, варами пилкҳо, дилзанӣ, дамиши шикам;**
3. Воситаҳои пешгирӣ ва табобати бемориҳо – **пархез, гиёҳшифой, сӯзандармонӣ, обутобдихӣ, бистаригардонӣ, шуллуқшифой, обшифой;**

4. Истилоҳоти дорушиносӣ, яъне номгӯи гиёҳу растаниҳо, ғизоҳо ва анвои гуногун – пудина, шибит, чаъфарӣ, сиёҳдона, хуч, зардолу, зардҷӯба, тамашк, зира, мардумгиёҳ (одамгиёҳ – женьшень), зарринбех (заррингиёҳ – золотой корень ё родиола розовая) ва ғ.

Истилоҳоти ин бахш аз ҷиҳати сохт ба гурӯҳҳои зерин чудо мешавад, онҳо дар бобҳои минбаъда мавриди таҳқиқ қарор хоҳанд гирифт:

а) истилоҳоти сода: **обила, озах, дил, фишор, дард, шарбат, ранҷ, хун, бемор, дору, дармон, духтур, эҳсос, парастор;**

б) истилоҳоти сохта: **сӯзиш, дамиш, ларзиш, полоиш, сурхча, сурхакон, сӯхтагӣ, хоришак, бемористон, гардиш, хока, лоғарӣ, пурсиш, бодомак, ангезиш, барфак, донача, афшӯра, бехатар, нофорам, беҳушӣ, фармоиш;**

в) истилоҳоти мураккаб: **сардари, гулӯдари, дандондари, дорухона, беморхона, сармозада, дамкӯтоҳӣ, афсурдарухӣ, нафастангӣ, балғамрон, захролудшавӣ, пешобсорӣ, бодгирифта, беморбинӣ, гӯшвазнинӣ, доругузари, кулчадору, хунгузари, гиёҳдору, эмдору (ваксина), софкори, доначасорӣ;**

г) ибораистилоҳот: **дармони дард, эҳсоси ногувор, равшани чашмон, варами пилкҳо, сурхшавии пӯсти рӯй, бемории дил, ташнагии зиёд, бемории қанд, газаки шуш, доруҳои қанднишон, доруҳои дардбар, доруҳои фишоршикан, нишонаҳои камхунӣ, ғизои гуворо, хучраи беморон, хучраи доругузари (дармонӣ), гавҳараки чашм, хамираи дандоншӯй, хӯроки парҳезӣ.**

Мавқеи истифода ва баъзе хусусиятҳои истилоҳоти тиббии забони тоҷикиро, ки имрӯз дар забони матбуот истифода мешаванд, аз назар мегузаронем.

Дармон – дар забони тоҷикӣ маънои дору додан ва тадбирро дорад. Дар ФЗТ чунин шарҳ дода шудааст: **дору, додан; маҷ. чора илҷ, тадбир [234, 332].** Калимаҳои додан, дармон ва дору додан чун синонимҳои ҷуфт истифода

мешаванд. Ибораи **дармон шудан** маънои *даво ёфтан, сиҳат шудан* ва ибораи аз **дармон гузаштан** маънои *имконияти даво надоштанро* дорад. Дар забони тоҷикӣ инчунин калимаҳои **дармоннопазир** (*бедаво, бедармон, муолиҷанашаванда*) ва **дармонпазир** (*давошаванда, муолиҷашаванда*) сохта шудаанд, ки дар соҳаи тиб бештар истифода мешаванд. Имкониятҳои калимасозии вожаи дармон хеле зиёд аст, аз қабili **дармонпазир, дармоннопазир, гиёҳдармонӣ, давою дармон, дармони дард, дармонгар, дармонгоҳ, дармонхоҳ, дармоншинос**. Вале дар забони имрӯзаи матбуот он чандон серистеъмол нест. Масалан, истилоҳи русӣ-аврупоии **терапевт** дар луғатҳо дармоншинос тарҷума шуда бошад ҳам, он бештар бо истилоҳи байналмилалӣ корбаст мешавад. Дармон ба маънои дору, даво буда, дар маҷмӯъ чора, илоч, тадбирро ифода менамояд [234, 332].

Дар забони матбуот бештар баробари муродифҳои табобат ва муолиҷа истифода мешавад. Ин калима дар забони тоҷикӣ ба маънои маҷозӣ низ меояд, ки байти мазкур аз осори Муиззӣ ба ин далолат менамояд:

Магар бод аст ишқи ӯ, ки ҳам дард асту ҳам дармон,

Киро як рӯз дард афзуд, дигар рӯз дармон шуд [234, 332].

Дар забони матбуот ин вожаи тиббӣ танҳо ба маънии аслии худ, яъне дармон, табобат ва муолиҷа корбаст мешавад: *Дар сурате, ки шумо ба навъи музмини ин беморӣ гирифтор гаштаед, пизишки шумо мумкин аст барои дармон аз равияҳои зер истифода кунад ... (О-гон, 13. 05. 2015).*

Дар забони матбуот калимаҳои **табобат, муолиҷа** серистеъмол буда, калимаи **даво** низ корбаст мешавад, вале **дармон** нисбатан камтар ба назар мерасад.

Дармонгоҳ – калимаи қадимаи тоҷикӣ буда, аз калимаи дармон, яъне муолиҷа, табобат ва пасванди -гоҳ исми макон сохта шудааст. Калимаи дармон дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дорад. Бо истифодаи ин вожа, тавре дар боло зикр шудааст, калимаю истилоҳоти зиёди тиббӣ сохта шудаанд: **дармонпазир, дармоннопазир, дармонбахш, дармони дард**. Пештар ин

муассисаи тиббӣ бо номи **поликлиника** корбаст мегардид ва дар он ҷо қабул ва муоинаи беморон ба роҳ монда шуда, онҳо бо табобати консервативӣ (амбулаторӣ) фаро гирифта мешуданд. Минбаъд вожаи поликлиника ба дармонгоҳ иваз карда шуд, ки калимаи тоҷикӣ ва истилоҳи созгор мебошад.

Дар забони матбуот истилоҳи **дармонгоҳ** серистеъмол аст: *Муовини аввали раҳбар – сартабиби «Осоишгоҳи Баҳористон»-и шаҳри Гулистон Гулнора Ғафурова рӯзҳои шанбе дар дармонгоҳи деҳоти Холматови ноҳияи Бобоҷон Ғафуров навбатдорӣ мекардааст (Б. Т., 00. 08. 2020).*

Бемор – маънои гирифтори беморӣ, касал, мари́з, ранҷурро дорад. Маънои дигари ин калима бемори касе будан, яъне киноя аз ошики касе будан аст. Ҳилолӣ фармудааст:

Эй табиби дили **бемор**, бигӯ, баҳри худо,

К-он чигархаста, ки бемори ту бошад, чӣ кунад? [234, 172].

Дар забони матбуот он ба маънои асосии худ, яъне бемор мавриди истифода қарор дошта, дар баробари он калимаи иқтибосии мари́з низ корбаст мешавад. Вожаи **мари́з** камистеъмол буда, аслан калимаи **бемор** дар забони матбуот мавқеи мустаҳкам пайдо кардааст: *Мутахассисони соҳа бар ин назаранд, ки дар баъзе ҳолатҳо танҳо ёрии паллиативӣ метавонад **сифати зиндагии беморро** беҳтар кунад (М. х., 31. 03. 2021). Ваксинаи зидди Гепатити Б яке аз роҳҳои муфид ва муносиби пешгирӣ аз гирифторӣ ба ин беморӣ мебошад (Н-ҳ, 22.04.2015).*

Беморӣ маънои нотобӣ, ранҷуриро дорад ва дар ФЗТ бо маъноҳои «касали, ранҷурӣ, нотобӣ» ифода ёфтааст. Беморӣ дар адабиёти классикӣ ва муосир серистеъмол аст:

Ба дорую дармон ҷаҳон гашт рост,

Ки **беморию** марг касро нақост. Абулқосим Фирдавсӣ [234, 173].

Ин далел аз он шаҳодат медиҳад, ки вожаи **беморӣ** дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дорад. Дар ФТН вожаи беморӣ чунин шарҳ ёфтааст: «дар истилоҳи тиб бино ба таърифи Ибни Сино ҳолати ғайритабии тани

инсон, ки ба мучиби он дар андомгон халал ворид бигардад; касалӣ, ранҷурӣ, нотобӣ» [223, 71].

Вожаву истилоҳоти зиёди тиббӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар забони матбуот дар баъзе мавридҳо вожаи маризӣ истифода шавад ҳам, аслан калимаи тоҷикии **беморӣ** мавқеи устувор дорад: *Пизишкон ҳушдор додаанд, ҳар рӯз камаш 10 нафар бар асари бемории лахтагии хун (банд шудани ҷараёни хун) ҷони худро аз даст медиҳанд (М., 02. 04. 2014). Ҳамасола иммунизатсия ҳаёти миллионҳо нафарро дар ҷаҳон аз бемориҳои сироятӣ наҷот дода, онҳоро аз фавт ва маъюбшавии якумра наҷот медиҳад (Ҷ. Т., 13. 01. 2022).*

Озмоиш – истилоҳоти тоҷикии тиббӣ буда, дар ФЗТ яке аз маъноҳои он чунин аст: «озмоиш – санҷиш, имтиҳон, таҷриба. Озмоиш ба маънии дуҷумла машқ, варзишро ифода менамояд» [234, 904]. Дар ин фарҳанг аз осори Шохин, Фирдавсӣ, Манучехрӣ ва дигарон мисолҳои назмию насрӣ оварда шудаанд, ки ин аз собиқаи тулонӣ доштани калимаи озмоиш дар забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳад. Дар баҳши тиб тавассути он калимаю ибораҳои **озмудан, озмуда, озмоишгар, давоҳои озмудашуда, давоҳои озмоишӣ** ва ғайра истифода мешаванд.

Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» калимаи озмоиш маъноҳои «санҷиш, таҷриба»-ро дошта, калимаи озмудашуда маънои «аз санҷиш гузашта»-ро дорад [223, 340]. Ин калимаи қадимаи тоҷикӣ дар забони матбуот серистеъмол аст: *Барои он ки донем гурдаи мо дар кадом сатҳ фаъолият дорад, бояд хун ва пешоби худро мавриди озмоиш қарор бидиҳем (Д., 00. 06-07.2015).*

Беморхона муассисаи тиббӣ мебошад, ки дар он ҷо беморон бистарӣ гардида, онҳо бо табобати ҳаматарафа фаро гирифта мешаванд. Дар «Фарҳанги тибби ниёгон» он чунин маънидод шудааст: **беморхона – дорушифо, касалхона, бемористон, мористон** [223, 71]. Вожаи **мористон** дар назми классикӣ чун шакли кӯтоҳшудаи бемористон истифода шудааст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи бемористон оварда ва чунин шарҳ ёфтааст:

«чое, ки беморонро хобонда, нигоҳубин ва даво мекунанд, касалхона, беморхона, дорушшифо» [234, 172].

Бемористон номидани ин муассисаи тиббӣ бесабаб нест, зеро дар гузашта дар ҳудуди Мовароуннаҳру Хуросон бемористонҳое мавҷуд буданд, ки онҳо ҳақимону табибони ҳозиқ ғайриқасалхона доштанд ва беморонро шифо мебахшиданд.

Дар забони тоҷикӣ муродифи он вожаи **беморхона** низ серистеъмол аст ва вожаю ибораҳои «**беморхона, бемористон, беморхонаи вабӣ, беморхонаи низомӣ, беморхонаи сироятӣ**» низ мавриди истифода қарор доранд: *Раъно Абдуллоева – муовини сардӯхтури беморхонаи Панҷакент дар суҳбат бо мо иброз намуд, чунин иқдом дар ноҳияи Панҷакент ҳам гузаронида шуд (Ф-ж, 18.03. 2015). Дар беморхона дастгоҳҳои зарурии ҷарроҳӣ, рентгени рақамӣ, дастгоҳи ташиҳис ултрасадо ва сабти барқӣи дил фароҳам оварда шудаанд, ки қаблан табибон ба чунин таҷҳизоти замонавӣ ниёзи беиштар доштанд (П.ш., 29.12. 2023).*

Лозим ба ёдоварист, ки дар луғатҳои калимаҳои «қасалхона, қасалӣ» зикр шуда бошанд ҳам, устод Садриддин Айний барои ифодаи ҳолати инсон ва ин муассисаи тиббӣ калимаҳои «беморӣ, беморхона ва бемористон»-ро қарбаст намудааст.

Парҳез. Парҳез яке аз навъҳои пешгирӣ ва табобати беморӣ ба ҳисоб меравад. Ин истилоҳ дар ЭСМТ ба маънои «тарзи ҳаёт, рӯзи ғизо, яъне раҳсион ва рӯзи ғизо ба бемор тавсияшаванда» шарҳ дода шудааст. [245, 350] шарҳ ёфтааст. Бемороне, ки гирифтори иллати меъдаю рӯда, системаи дилу рағҳо ва ё мубталои бемориҳои сироятӣ мебошанд, дар шифохонаҳо ва ё ба таври амбулаторӣ бо таъйинот ва назорати табибон бо роҳи риояи парҳез муолиҷа қарда мешаванд. Ин вожа дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, тавассути он калимаю ибораҳои *парҳезӣ, парҳезишиносӣ (диетология), парҳезишинос (диетолог), ҳӯрокҳои парҳезӣ, ошхонаи парҳезӣ, риояи парҳез, ғизои тақсимишудаи парҳезӣ* ва ғайра сохта шудаанд.

Дар ФЗТ он ба чунин маъноҳо омадааст: 1. худдорӣ кардан аз баъзе хӯрокҳо, меваҳо ва ғ.; 2. худдорӣ кардан аз коре, дурӣ, канорагирӣ[235, 42]. Мисолҳои зиёди осори гузаштагон аз серистеъмол будани ин калима шаҳодат медиҳанд:

Гуфт дарвеш, ин ҳама ҳаққ асту лек,
Ҳар кӣ бемор аст, гӯ, **парҳез** нек. (Румӣ).
Ғизои кам шифоангез бошад,
Бале, асли даво **парҳез** бошад. Ҳилолӣ [235, 42].

Лозим ба ёдоварист, ки аксари калимаҳои решагии забони тоҷикӣ дар ягон баҳши илм истилоҳ бошанд ҳам, берун аз он хусусияти умумистеъмолӣ пайдо намуда, тобишҳои гуногуни маъноӣ пайдо кардаанд. Парҳез низ аз ҳамин қабил вожаҳо мебошад. Он ба маънии дуом парҳезгорӣ, канораҷӯӣ аз чизеро ифода менамояд.

Дар забони тоҷикӣ боз калимаҳои парҳезгор, парҳезгорӣ, парҳезидан, парҳезона, парҳез шикастан, тарки парҳез кардан (худдорӣ накардан) сохта шудаанд. Ҳамин чиз ҷолиби диққат аст, ки парҳезона дар ФЗТ чунин маънидод шудааст: «таоме, ки ба беморон медиҳанд; хӯроке, ки табиб ба бемор фармудааст» [355 43]. Вожаи **парҳезона** метавонад дар баҳши тиб чун истилоҳи созгори тиббӣ истифода шавад.

Ин хӯроки парҳезӣ вақти бемории сили шуш, устухон, гиреҳҳои лимфа ва бугумҳо тавсия мешавад (Ё. т., 8-14.01.2020).

Вожаи **дору** дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба маънии якум чунин шарҳ ёфтааст: «дору – он чи барои таскини дард, рафъи ҷароҳат ва дафъи беморӣ истеъмол мекунанд; даво, дармон» [234, 391]. Вожаи мазкур дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дорад, дар осори Абулқосим Фирдавсӣ, Ҳаким Майсарӣ, Шамсиддин Шохин, Ҷалолиддини Румӣ, Низомии Ганҷавӣ ва дигарон фаровон истифода шудаанд. Чанд мисоли назмӣ далели ин мебошад:

Ба **дорую дармон** ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро нақост. Фирдавсӣ [234, 391].

Ё мисоли дигар:

Ҳар он **дору**, ки маъруф аст, бешак,

Ҳама бингорамаш пеши ту як-як. Майсарӣ [223, 156].

Вожаи **дору** дар забони муосири тоҷик низ хеле серистеъмол буда, навъҳои гуногуни дорувор мавҷуданд, аз қабилӣ ***доруҳои табнишон, доруҳои таскинбаши, доруҳои хунбоздоранда, доруҳои дардбар, доруҳои балғамовар*** ва ғайра. Дар мисоли зерин синоними доруи табнишон истифода шудааст: Агар бемор таб кунад, бояд **доруҳои пасткунандаи табро** истеъмол намояд (Даво, №6. 2011).

Фишор. Дар забони тоҷикӣ калимаи фишор маънии тазъик, зӯр ва вазнининиро дорад, ки аз чизе нисбат ба чизе воқеъ мешавад. Дар ин хусус дар ФЗТ ишора шудааст. Фишор асоси замони ҳозираи феъл мебошад. Дар ин фарҳанг маъноҳои фишор додан, фишор кардан, тазъик намудан, пахш кардан низ оварда шудааст [235, 437]. Дар забони тоҷикӣ фишор ба маънои маҷозӣ низ меояд, яъне миёни мардум ибораи фишори зиндагӣ хеле маъмул аст, ки мушкилоти рӯзгорро ифода менамояд.

Вожаи **фишор** дар соҳаи тиб истилоҳоти илмӣ мебошад, ки бо истифодаи ин калима ибораҳои зиёде сохта шудаанд: ***фишори хун, фишори дохили чашм, фишорбаландӣ, фишори шараёнӣ, фишори венагӣ, фишорсанҷӣ, фишорсанҷ*** ва ғайра.

Фишори дохили чашм – фишоре, ки моеъи дохили ғӯзаи чашмро муътадил нигоҳ медорад. Фишори муътадили дохили чашм барои дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доштани микросиркулятсия ва мубодилаи моддаҳо дар бофтаҳои чашм зарур аст. Баланд шудани фишор мумкин аст солҳои тӯлонӣ ноаён бошад. Дар натиҷа инсон гирифтори глаукома (фишорбаландии чашм) мешавад. Аломатҳои глаукома вазнинӣ дар чашм, хастагӣ, сардари ва ғ. мебошанд.

Фишори хун. Фишори хун дар рағҳои хунгард ҳаракати хунро таъмин намуда, ба ин восита чараёни мубодилаи моддаҳоро дар бофтаҳои организм ба амал меорад. Аз рӯи меъёр баландии фишори хун ба ҳислатҳои шахс, тарзи

ҳаёт, касбу кор вобаста аст. **Фишори артерия** мувофиқи синну сол тағйир меёбад, яъне ҳангоми кори ҷисмонии бошиддат ва ҳаяҷони рӯхӣ он баланд мешавад. Новобаста ба паст ё баланд шудани фишори хун дар организм механизми мураккабе мавҷуд аст, ки онро танзим ва баъди ба охир расидани омилҳои гуногун муътадил мегардонад. Дар баъзе мавридҳо механизми танзим ҳалал меёбад, ки ин боиси тағйир ёфтани фишори хун мешавад. Паст шудани фишори хун дар ҳолати захролудӣ, бемориҳои сироятӣ, бемориҳои дилу рағҳо ва ғ. рух медиҳад. Дар натиҷаи ҳалалёбии фаъолияти ғадудҳои эндокринӣ, ғалаёни хун, бемориҳои гурда фишори хун баланд мешавад [ЭМТ, ҷ.5, 111]: *Дар рӯзҳои ҷараёни бӯҳрони геомагнитӣ вазъи саломати ашхосе бад мегардаду норӯҳат мешаванд ва шикоят аз дарди сару тапиши дил ва баланд шудани **фишори хун** мекунад. (Б. Т., 00. 07. 2015);*

Бунгоҳ. Дар ФЗТ бо вариантҳои бунгоҳ/бунгаҳ оварда шуда, ба ду маънӣ шарҳ дода шудааст: 1. хона, манзил, ҷойи мондани асбобу анҷом; 2. бошишгоҳи бодиянишин ва кӯчманчиён, урдугӯҳи лашкар [234, 212]. Имрӯз дар забони тоҷикӣ вожаи бунгоҳ ба сифати нуқтаи тиббӣ истифода мешавад. Бунгоҳ аз вожаи бун ва пасванди исми маконсози -гоҳ сохта шудааст. Дар забони матбуот бо калимаю ибораҳои *бунгоҳ*, *бунгоҳи тиббӣ*, *бунгоҳи саломатӣ*, *бунгоҳҳои назоратӣ* ва ғ-ро дучор омадан мумкин аст. Дар замони имрӯза бо сабаби афзоиши бемориҳои гуногуни сироятӣ истифодаи ин калима зиёд шудааст: *Бо дастгирии имом-хатиби масҷиди ҷомеи ноҳияи Мӯъминобод домумло Фаҳриддин Муродов дар деҳаи Лиҷак биноҳои китобхона ва **бунгоҳи тиббӣ** сохта ба истифода дода шуданд (С.б., 12.11.2008). Сокинони деҳаҳои Лолазор–1 ва Лолазор–2-и ноҳияи Ваҳш мегӯянд, ки «деҳаи мо ҳанӯз бунгоҳи тиббӣ надорад. Дар деҳаи Лолазор–1 аз ноилҷӣ вагонеро ҳамчун **бунгоҳи тиббӣ** истифода мекунад» (Т., №21, 2022).*

Бемордор – ин калима дар ФТН чунин маънидод шудааст: «касе, ки ба бемор нигоҳубин мекунад, парастори бемор» [223, 70]. Устод Айнӣ дар асари «Ёддоштҳо» барои ифодаи он калимаю ибораҳои «бемордор, бемордори

таҷрибақор, бемордори инсонпарвар»-ро қорбағ намудааст, ки хеле ҷолиби диққат аст.

Қисми зиёди вожаҳои ин фасл калимаҳои қадимианд ва таърихи тулоии пайдоиш доранд: *парҳез, оромӣ, осоиш, хун, дармон, озмоиш, гардиш, ангишиш, сӯзиш, беморхона, бемористон, пизишк, рагзанӣ, ҳичомадармонӣ* ва ғайра.

Баъди ба мақоми давлатӣ соҳиб гаштани забони тоҷикӣ ва махсусан дар замони соҳибистиклолии кишвар эҳёи вожаҳои қадимаи тиббӣ ба назар мерасад: *пизишк, эҳёгар, дармонгоҳ, бунгоҳ, саратонишинос, озмоишгоҳ, воя, озмоишгар, парҳезишинос, силишинос.*

Бояд зикр намуд, ки як гурӯҳи ин гуна истилоҳот вожаҳои мебошанд, ки дар забони тоҷикӣ аз қадим мавҷуд буда, гурӯҳи дигар солҳои охир сохта шудаанд: *таҳлилгар, ташхисгоҳ, таҳлилгоҳ, санҷишгоҳ, озмоишгар, муоинагар, муолиҷагоҳ.*

Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ дар забон хеле фаровон буда, дар доираи системаи истилоҳоти илмӣ як қабати хеле муҳимро ташкил медиҳад, аз ҷумла, *софқорӣ қардан, полонидан, парҳез, пизишк, дармонпазир, беморбон, бемордор, сурхча, сурхакон, вараҷа, табларза, солимӣ* ва ғайра.

2.2. Истилоҳоти иқтибосӣ

Як қисмати муҳими лексикаи забони тоҷикиро калимаҳои иқтибосӣ ташкил медиҳанд. Воридшавии калимаҳои иқтибосӣ ба забони тоҷикӣ ба робитаҳои гуногуни иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии халқи тоҷик бо халқиятҳои дигар вобастагӣ дорад. Вазъияти ба забони тоҷикӣ воридшавии калимаҳои иқтибосӣ дар ҳама давраи замонҳо ба таври гуногун сурат гирифтааст. Дар ибтидо ба забони тоҷикӣ аз забонҳои юнонӣ, латинӣ ва ҳиндӣ ба миқдори бениҳоят кам бошад ҳам, калимаҳо ворид шудаанд. Баъдтар дар давраи хилофати араб бо зуҳури дини мубини ислом ва ҷорӣ гардидани дини ислом

дар Осиёи Миёна воридшавии босуръати калимаҳои арабӣ ба забони мо ба мушоҳида мерасад. Дар давраи истилои муғулҳо низ воридшавии калимаҳои зиёди туркӣ-узбекӣ ба забони мо дучанд гардид.

Дар ибтидои асри XX бошад, баъди ба Россия ҳамроҳ шудани Осиёи Миёна калимаҳои русӣ ва тавассути ин забон воридшавии калимаҳои русӣ-аврупоӣ ба забони мо суръат гирифт. Инчунин иқтибоси истилоҳоти русӣ ва аврупоӣ дар забони тоҷикӣ хеле маъмул гашт. Имрӯз дар забони тоҷикӣ калимаҳои иқтибосии арабӣ, русӣ-аврупоӣ ва туркӣ-узбекӣ мавҷуданд.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки бо сабаби пешрафти илму техника дар охири асри XX ва аввали асри XXI дар баҳши илм тамоюли истифодаи фаровони истилоҳоти аврупоӣ мушоҳида карда мешавад. Истилоҳоти байналмилалӣ дар забони тоҷикӣ бештар бо номи калимаҳои русӣ-аврупоӣ қорбаст мешавад. Ин гуна истилоҳотро вожаҳои ташкил медиҳанд, ки аз забонҳои лотинӣ, юнонӣ, англисӣ, немисӣ, франсавӣ ва ғ забонҳои дигари аврупоӣ тавассути забони русӣ ба забони мо ворид шудаанд ва аксаран бе тарҷума истифода мешаванд. Натиҷаи ҳамин аст, ки дар забони тоҷикӣ махсусан навгонҳои баҳши тиб аксар вақт бо калимаҳои байналмилалӣ ифода карда мешаванд, зеро соҳаи тиб худ хусусияти умумичаҳонӣ дошта, забони махсуси худро дорад.

2.2.1. Истилоҳоти тиббии иқтибосии арабӣ дар забони матбуот

Ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гаштани калимаҳои арабӣ ба таври зӯрӣ сурат гирифтааст, зеро бо ташкили хилофати араб дар кишварҳои Осиёи Миёна ва ҷоришавии дини ислом забони арабӣ дар ин сарзамин ҳамчун забони давлатӣ ва забони илму маърифат нуфуз пайдо намуд. Академик Б. Ғафуров доир ба ин масъала чунин зикр кардааст: «Арабҳо дар тамоми шаҳру деҳаҳои бузурги Осиёи Миёна қувваҳои ҳарбии худро гузошта, бо пуштибонии онҳо аҳолии маҳаллиро зери итоат нигоҳ медоштанд ва молиёт ҷамъоварӣ

мекарданд... Ачнабиён кишвари забткардаи худро ғорат ва аҳолии онро ба қабули дини нав маҷбур карда, маданият ва урфу одатҳои мардуми ба зери итоат даровардашонро таъкиб менамуданд». [21, 355].

Муҳаққиқ Т.Бердиева дар робита ба масъалаи калимаҳои иқтибосии арабӣ дар забони матбуот таҳқиқоти ҷолиб ва арзишмандеро анҷом додааст. Ӯ дар монографияаш «Назарияи иқтибос» доир ба сабабу омилҳо, роҳҳо, ҳелҳои иқтибос ва дар бораи нуфуз пайдо кардани забони арабӣ суҳан ронда, чунин қайд кардааст: «Ҳангоми исломонии Мовароуннаҳру Хуросон чун мавзёҳои дигар сарлашкарони араб дар шаҳру деҳаҳои гуногун қисмҳои ҳарбии худро боқӣ мемонданд. Он маҳалҳо ҳоло ҳам бо номи арабхона, маҳаллаи арабҳо вуҷуд доранд. Мақсад аз он мутеъ нигоҳ доштани аҳли он мавзё ва хирочу андозгирӣ будааст. Аз тарафи дигар, муҳочиркунии арабҳо ба кишварҳои истилошуда ба паҳншавии забони гуфтугӯии арабӣ хеле мусоидат кардааст» [16, 21].

Муҳаққиқ инчунин зикр намудааст, ки омилҳои дигари интишори забони арабӣ ин инкишофи фарҳанги арабизабони аҷамэҷод ва тарғибу ташвиқи он асарҳо буд. Қобили зикр аст, ки дар инкишофи фарҳанги араб саҳми аҷамзодагон хеле бузург аст ва аҷамзодагон илмҳои бузурги арабро асос гузоштаанд. Онҳо доир ба забоншиносии араб ва лексикографияи араб асарҳои арзишманд таълиф намудаанд.

Т. Бердиева инчунин қайд менамояд: «Б. Ғафуров исбот кардааст, ки арабҳо ҳангоми исломонии аҳолии Эронӣ Осӣи Миёна осори хаттии қадим ва алифбоҳои паҳлавӣ, суғдӣ, хоразмӣ, бохтариро нест карданду алифбои арабиро ҷорӣ намуданд. Асарҳои ба алифбои ғайриарабӣ эҷодшуда бераҳмона несту нобуд гаштанд» [16, 21].

Устод Садриддин Айний низ доир ба истифодаи калимаҳои арабӣ дар забони матбуот изҳори андеша намуда, чунин менависад: «Ман шахсан ба кор фармудани баъзе суҳанҳои арабӣ, ки имрӯз дар забони форсу тоҷикӣ ҳазм шудааст, муқобил нестам. Ва инчунин кор фармудани истилоҳҳои илмӣ

арабиро, ки аз имрӯза форсӣ ё тоҷикӣ ба ҷои онҳо сухани қобиле ёфт намешавад, лозим медонам. Лекин на ба он дараҷа, ки аз забони форсӣ танҳо адот боқӣ монад ё баъзе суханҳои дар форсӣ ҳазм шудаи арабиро ба қоидаи араб ҷамъ карда, хонандагонро ба кофтукови луғат ва сарфу наҳви арабӣ маҷбур кунанд» [26, 77-78].

Дар соҳаи тиб ва забони матбуоти тоҷик низ истилоҳоти арабӣ кам нестанд. Забоншинос Т. Бердиева доир ба басомади иқтибосҳои арабии забони тоҷикӣ дар асоси маводи матбуоти солҳои 20-30 таҳқиқот анҷом дода, чунин навиштааст, ки иқтибосоти арабӣ дар лексикаи матбуоти тоҷик аз 28 то 45 %-ро ташкил медиҳад [16, 12]. Муаллиф нуфузи калимаҳои арабиро дар забони матбуоти солҳои 20-уми асри XX қайд намуда, ибраз медорад, ки калимаҳои арабӣ барои ҷуғрофия мухтасар ва мушаххас баён кардани истилоҳоти илмӣ имкон медиҳанд.

Мо ба ин андешаи муҳаққиқ розӣ шуда наметавонем. Истифодаи вожаҳои арабӣ ин даврони ҳанӯз ҳукмронии онҳо буд. Забони тоҷикӣ таркиби бойи луғавӣ ва имконияти зиёди калимасозӣ дорад, ки истифодаи онҳо дар истилоҳоти илмӣ муҳим ва саривақтист.

Забоншинос Ҳ. Мачидов низ доир ба хусусиятҳои лингвистӣ ва ғайрилингвистии иқтибосоти арабӣ бо номи «Калимаҳои иқтибосии арабӣ дар забони тоҷикӣ» таҳқиқот анҷом додааст.

Муҳаққиқи забони матбуот, профессор Б. Камолиддинов оид ба истифодаи бемавқеи калимаҳои арабӣ дар забони тоҷикӣ борҳо андешаронӣ намуда, зикр менамояд, ки дар маводи забони матбуоти имрӯза калимаҳои иқтибосии арабие ба назар мерасанд, ки ба осон фаҳмидани мундариҷаи ҷумла монеъ мешаванд. Муҳаққиқ инчунин қайд менамояд: «Аксарият хонандагони рӯзнома маънои калимаҳои муваҳхид, аҳдоф, ақшор, тадовул, мазоҳиб, ироа намудан ва амсоли инҳоро ба осонӣ намефаҳманд. Бинобар ин нигоранда бояд ҳангоми интихоби калима ва мавқеи кор фармудани он ҳамеша талаботи услуби публицистика ва эҳтиёҷоти хонандагони сершумори гуногунсинну

гуногунсавияро дар назар дошта, ба шитобкорию сахлангорӣ роҳ надихад» [39, 24].

Дар забони тоҷикӣ калимаҳои иқтибосии арабӣ хеле зиёданд. Ҳатто қисме аз онҳо чунон умумиистеъмол гаштаанд, ки аз калимаҳои тоҷикии забонамон фарқ кардани онҳо душвор аст. Аз миёни калимаҳои иқтибосӣ миқдори аз ҳама зиёдро калимаҳои арабӣ ташкил медиҳанд. Дар баҳши тиб низ ин қабил калимаю ибораҳо барои мушаххас баён намудани матлаб имкон медиҳанд.

Инчунин, пас аз қабули Қонуни забон бо мақсади тоза намудани забон аз калимаҳои русӣ-аврупоӣ қисми зиёди истилоҳоти ин гурӯҳро калимаҳои арабӣ ишғол намуданд: грипп – зуком, иммунитет – масуният, астма – зикуннафас.

Истилоҳоти арабии забони тоҷикӣ аз ҷиҳати сохт чунин гурӯҳҳоро ташкил медиҳанд:

1. Истилоҳоте, ки аз як реша иборатанд – набз, балғам, зуком, ташхис, сироят, таҳлил, миҷоз, тиб, табиб, муолиҷ;

2. Истилоҳоте, ки бо воситаҳои калимасозии тоҷикӣ сохта шудаанд – беназмӣ, сироятӣ, таҳлилӣ, табобатӣ, таҳлилгоҳ, таъчилӣ, муолиҷагоҳ, ташхисгоҳ, ташхисгар, ташреҳгар, таҳлилгар;

3. Истилоҳоти мураккабсохт – балғамрон, балғампартоӣ, зикуннафас, зотулҷанб, балғамовар, ташхисгузорӣ, табобатпазир, тадбирирандешӣ, сироятпазир;

4. Ибораистилоҳот – балғами хушк, воситаҳои таъриқӣ, даҳолати таъчилӣ, набзи бемор, зукоми мавсимӣ, ташхиси беморӣ, балғами намнок, ёрии тиббӣ, бемориҳои илтиҳобӣ ва ғ.

Қудратмандии забони тоҷикӣ дар он зоҳир мегардад, ки тавассути воситаҳои калимасозии он ва калимаҳои арабӣ як гурӯҳ истилоҳоти тиббӣ сохта шудаанд. Истилоҳоте, ки аз вожаҳои арабӣ ва тоҷикӣ, ё бо ёрии вандҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудаанд, вожаи тоҷикӣ ҳисоб мешаванд. Ҳоло шарҳи баъзе аз калимаҳои арабиرو ҷои донишем.

Табобат калимаи арабӣ аст. Ин калима дар забони мо қаблан маъмул буд. Дар забони тоҷикӣ муродифҳои гуногуни он **муолиҷа, дармон, даво** низ истифода мешаванд. Калимаҳои **табобат, муолиҷа, даво** калимаҳои арабӣ буда, ҳам дар осори гузаштагонанон ва ҳам дар забони муосири тоҷик хеле серистеъмол мебошанд. Муродифи тоҷикии ин калимаҳо **дармон** аст ва нисбат ба муродифҳои дар боло зикршуда нисбатан камистеъмол мебошад. Бо истифодаи истилоҳоти табобат, муолиҷа ва даво калимаҳои зиёде сохта шудаанд: табобатӣ, табобатнопазир, табобати беморӣ, табобати интенсивӣ, табобати шиддатнок, худтабобаткунӣ; **муолиҷа – муолиҷагар, табиби муолиҷ, муолиҷавӣ, муолиҷагоҳ, табиби муолиҷакунанда; даво – давогар, давоӣ, давоҳо** ва ғайра. Бо вожаи **дармон** низ калимаҳои зиёде сохта мешаванд, аз ҷумла, **дармонгар, дармонӣ, дармонбахш, давою дармон**. Вале ин вожа дар забони тоҷикӣ дар чараёни ифодаи масъалаҳои тиббӣ чандон серистеъмол нест, зеро дар ин самт калимаҳои арабӣ нуфуз доранд.

Аз миёни ҳамаи ин муродифҳо дар забони матбуот калимаҳои **табобат** ва **муолиҷа** нисбатан серистеъмол мебошанд ва дар баробари онҳо вожаи **худтабобаткунӣ** низ истифода мешавад: *Ин беморию табибоне, ки беморию ҷинсию муолиҷа мекунад, пайдо кардаанд (Т., №21. 2022); Табибон тавсия медиҳанд, ки дар ин ҳолат онҳо ба худтабобаткунӣ машғул нашаванд (Ҷ. Т., 15. 12.2022).*

Табиб мутахассиси соҳаи тиб, муолиҷакунанда аст. Ин калимаи арабӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дорад. Осори гузаштагонанон мо аз он шаҳодат медиҳад, ки ин калимаи арабӣ хеле серистеъмол буд. Дар забони тоҷикӣ муддати муайяне бештар калимаи духтур истифода мегардид. Ҳоло бошад, истилоҳи табиб серистеъмол аст: *Сил беморию табобатишаванда буда, ирсӣ нест ва дар ҳолати сари вақт ба табиб муроҷиат кардан кафолати пурра шифо ёфтани бемор дода мешавад. (М.х., 21.02.2019).*

Мариз – муродифи калимаи бемор аст. Ин калима маъноҳои «бемор, ранҷур, бетоб»-ро ифода намуда, дар осори гузашта зиёд ба назар мерасад.

Калимаи **мариз** дар забони тоҷикӣ бо вожаҳои **бемор**, **касал** истифода мешавад. Вале вожаҳои **касал**, **касали**, **касалхона** бештар дар забони гуфтугӯи истифода гардида, дар забони матбуот низ гоҳ-гоҳ дучор меоянд. Асосан дар забони тоҷикӣ калимаи **бемор** серистеъмол аст. Солҳои охир дар забони матбуот як қатор калимаҳои арабӣ хеле зиёд қорбаст мешаванд, аз ҷумла, **бемор – мариз, беморон – маризон, бемориҳо – амроз, захм – рех, рим – фасод, беморӣ – мараз**.

Амроз ҷамъи мараз аст ва дар забони тоҷикӣ фаровон қорбаст мешавад: *табиби амрози занона, табиби амрози кӯдакон, табиби амрози бемориҳои дарунӣ* ва ғ. Дар забони матбуот калимаҳои **бемор**, **бемориҳо** фаровон истифода мешаванд: *Убайдулло Файёзӣ ба дардҳои талхадон, гурда, амрози мухталифи шушу ҷигар, бугумдарад, варами пардаи луобии ду тарафи бинӣ (гайморит), озах ... доруи дармон таҳия мекунад. (Ф-ж, 5.06.2008).*

Калимаи **мариз** дар матбуот чандон серистеъмол нест ва мавқеи мустақкам пайдо накардааст.

Мараз – синоними беморӣ аст. Дар ФЗТ чунин шарҳ ёфтааст: «мараз – беморӣ, касали, ранҷурӣ, нохушӣ». Аз «Ахлоқи Ҷалолӣ», эҷодиёти Саъдӣ, Аҳмади Дониш мисолҳо оварда шудаанд: Агар ҳар маразе қобили илҷ набудӣ, илми тиб ботил будӣ. «Ахлоқи Ҷалолӣ».

Ҳар чӣ **мараз** қавитар аст, муолиҷа қавитар бояд. Аҳмади Дониш.

Насиҳат, ки холи бувад аз ғараз,

Чу доруи талх асту дафъи **мараз**. Саъдӣ [234, 639].

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки тули асрҳои зиёд калимаҳои арабӣ ба ҷойи калимаҳои тоҷикӣ қор фармуда мешаванд. Истиқлолияти давлатӣ баҳри рушди нумуи забони тоҷикӣ шароити мусоид фароҳам овард. Дар ин давра бар ивази калимаҳои зиёди иқтибосӣ вожаҳои аслии забони тоҷикӣ аз нав эҳё қарда шуданд. Вале чунин ҷараёне низ сурат гирифт, ки забони мо аз калимаҳои зиёди русӣ-аврупоӣ тоза қарда шуда, ба ҷойи онҳо истифодаи бемаврид ва барзиёди калимаҳои арабӣ оғоз ёфт. Инчунин бо таъсири забонҳои форсӣ ва

дарӣ ба забони мо калимаю ибораҳои зиёд ворид шуданд. Баъзе калимаҳои арабӣ бошад, дар осори классикӣ ва адабиёти бадеии имрӯза маъмул буда, дар услуби публитсистӣ истифода намешуданд.

Масуният – маҷмуи аксуламалест, ки ба муҳофизати организм аз ангеаҳои сироят ва ҷисми бегона нигаронида шудааст. Ба чунин моддаҳо бактерияҳо ва захри онҳо, вирусҳо ва ғайра мансубанд. «Фарҳанги тиббӣ» иммунитетро чунин шарҳ додааст: «иммунитет, масуният, хасонат – ноҳассосӣ, маноат, муофият ба касалиҳои гузаранда, барангезандаҳои онҳо ё ягон ҷисми бегона (сафеданок) ноҳассос будани бадан» [230, 25].

Истилоҳи масуният дар «ВТ» ба чунин маъно омадааст: «ноҳассосӣ, ба бемориҳои гузаранда ва ангезандаи онҳо ноҳассос будани андомгон» [221, 601]. Дар ФЗТ вожаи масуният ба назар намерасад, вале калимаи арабии масун ба маънии «маҳфуз, ниғахдорӣ кардашуда; дар амон гирифташуда, эмин кардашуда» [234, 652] оварда шудааст.

Дар забони матбуот бештар **масуният** мавқеи мустаҳкам пайдо кардааст. Дар баъзе мавридҳо варианти байналмилалӣ ин истилоҳ – **иммунитет** низ дар қавс оварда мешавад: *Албатта, дар баробари баланд бардоштани масунияти бадан ва риояи қоидаҳои беҳдошт аҳолиро зарур аст, ки рӯҳияи худро солим нигоҳ доранд (Б.Т., 00. 08.2020); Парҳезииноси рус Олга Деккер чунин ақида дорад, ки баъзе маҳсулот барои тақвияти масуният (иммунитет) ва мубориза бар зидди коронавирус мусоидат мекунанд (Д., 00. 12. 2020).*

Азият. Чунончи, калимаи азият ҳам дар осори гузаштагон ва ҳам дар забони имрӯза мавриди истифода қарор дорад Азият кашидан маънои озор دیدан, ранҷ кашиданро дорад. Калимаи азият ҳангоми ифодаи масъалаҳои тиббӣ дар матбуоти даврӣ низ ба ҳамин маъно қорбаст шудааст ва хеле серистеъмол аст. Дар забони тоҷикӣ муродифи он калимаи арабии озор низ истифода мешавад. Дар ФЗТ ба маънии дувум «ранҷ, азоб, шиканча, азийят, дард» аст [234, 906]. Дар забони тоҷикӣ муродифи калимаи **азият** вожаи ранҷ

буда, он чунин маънихоро ифода менамояд: «1.мехнат, заҳмат, кор, амал; 2.азоб, машаққат, алам, озор; 3.беморӣ, касалӣ, дард»[235, 121].

Дар забони матбуот калимаи арабии **азият** серистеъмол аст: *Ба гуфтаи табиб, асосан онҳое, ки ба гурӯҳи риск (хатар) шомиланд, яъне гирифтборони бемориҳои диабети қанд, ишемияи дил ва одамони масунияти баданашон сушт бештар аз ин намуди маризии нав **азият** касиданд (Б.Т., 00. 08.2020). Дар мисоли зерин калимаи арабии **азият** ва вожаи тоҷикии ранҷ дар шакли муродифоти ҷуфт истифода шудаанд: Кумаки паллиативӣ ёри фаъолона ва ҳамаҷонибаест, ки ба беморони дар марҳилаи ниҳой қарордошта бо мақсади коҳиш додани **ранҷу азияти беморон** расонида мешавад (М. х., 31. 03. 2021).*

Чунон ки дар боло зикр карда шуд, имрӯзҳо калимаҳои арабӣ бештар ба ҷойи калимаҳои русӣ-аврупоӣ кор фармуда мешаванд. Пештар номи бемории грипп ҳам дар воситаҳои таълимии тиббӣ ва ҳам дар забони матбуот хеле серистеъмол буд. Ҳоло бошад, ҷойи онро калимаи арабии зуком иваз кардааст. Ба ҷойи истилоҳи байналмилалӣ депрессия калимаи арабии афсурдаҳолӣ истифода мешавад, дар ҳолате ки номи тоҷикии ин беморӣ – **ғамбеморӣ ва ғамбода** мавҷуд буда, дар ин хусус дар луғатҳо маълумот оварда шудаанд.

Марҳам маънои дору ва даворо дорад. Дар ФЗТ чунин шарҳ дода шудааст: марҳам – дорое, ки ҷароҳати хомро пазонда, рим ва фасоди онро мекашад ва озуру сӯзишашро сабук мекунад [234, 646]. Ин истилоҳи иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ хеле серистеъмол аст, бузургони мо Саъдӣ, Ҷомӣ ва шоирону нависандагони дигар онро фаровон истифода бурдаанд. Ин калима дар забони тоҷикӣ тобиши маъноӣ пайдо кардааст ва ба маънои марҳами дил низ истифода мешавад. Лозим ба ёдоварист, ки марҳам дар забони матбуоти имрӯза, рекламаи маводи дорувор аксар вақт дар шакли нодуруст – малҳам ба кор меравад: *Табиб аз гулу гиёҳ **малҳаме** (марҳаме) тайёр кардааст, ки он дар Конгресси 1-уми байналхалқии гиёҳпизишкон ва табибони халқӣ беҳтарин даво доништа шудааст. Ин дору «Балзами Файёзӣ» ном дорад ва ба бисёр дардҳо даво аст. (Ф-ж, №23, 5.06.2008).*

Калимае, ки дар забони тоҷикӣ собиқаи зиёда аз ҳазорсола дорад, набояд дар шакли ғалат истифода шавад. Калимаи **малҳам** хоси забони гуфтугӯӣ буда, ба маънои маҷозӣ истифода мешавад, аз ҷумла, фарзандро малҳами ҷон мегӯянд.

Фасод ин калимаи иқтибоси арабӣ буда, дар тиб серистеъмол аст. Дар ФЗТ фасод ба маънои яқум чунин маънидод шудааст: ***табоҳӣ, вайронӣ, бетартибӣ, зишткорӣ, бадахлоқӣ.*** Яке аз маъноҳои дигари он чунин аст: *«вайронишавӣ ва аз ҳолати эътидол баромадани мизоч, фосидшавии хун, қувваи ҳозима»* ва ғайра.

Фасоди хун чу тавон кард кам зи хӯрдани шахд,

Яке бигӯй, ки нештар чаро хӯрад оқил? Хусрави Деҳлавӣ [235, 425].

Синоними ин калима дар забони тоҷикӣ **рим** буда, вале нисбат ба **фасод** камистеъмол аст. Тавассути он калимаҳои **римнок, римхона** сохта шудаанд. Вале мисолҳо шаҳодат медиҳанд, ки калимаи **рим** дар осори гузаштагонанмон мавриди истифода қарор дошт ва маънои он чирки чароҳат аст: Аз дастҳои вай дар зимистон хун ва **рим** равон гашта. «Равзат-ус-сафо» [235, 138].

Вожаи **фасод** дар забони тоҷикӣ ба маънои **коррупсия, ришваситонӣ** низ истифода мешавад. Инчунин **фасод** тобиши маъноӣ низ пайдо кардааст, ба маънои ҷомеаи **фасодзада** ва ё **фасоди тан** низ қорбаст мешавад. Ин бори дигар нишон медиҳад, ки дар забони тоҷикӣ то ҳол калимаҳои арабӣ нуфуз доранд.

Иллат. Калимаи арабии **иллат** дар забони тоҷикӣ, бахусус дар бахши тиб серистеъмол аст. Дар баробари калимаи арабии **иллат** муродифи русӣ-аврупоии он **патология** низ истифода мешавад. Дар луғати арабӣ-русӣ чунин маънидод шудааст: 1. Беморӣ, касалӣ, нотобӣ, дард; 2. Нуқсон, айб; 3. Сабаб, боис; 4. Далел, бурҳон, баҳона [260, 473].

Дар ФЗТ бошад, калимаи **иллат** чунин шарҳ ёфтааст: 1. Сабаб, боис, вачҳ; 2. Беморӣ, касалӣ, дард; 3. Нуқсон, айб [234, 473]. Дар бахши тиб ин калима аслан маънои **беморию** ифода менамояд. Бо истилоҳи **патология** инчунин тағйироти дардноки узвҳо (патологияи ҷигар, системаи асаб ва ғ.),

иллатҳои умумии синнусолии организм ва ғайраро ифода менамоянд. Тавассути ин калима дар забони тоҷикӣ калимаҳои **иллатнок, иллатгин** сохта шуда, дар соҳаи тиб низ истифода мешаванд: *Бисёр бемороне, ки ба марказ муҳоҷият мекунад, на танҳо гирифтори сил ҳастанд, ... балки ба **иллати меъда** ё гурда гирифтор ҳастанд (М. н., 3. 07. 2019).*

Ташхис – калимаи арабӣ аст ва дар ФЗТ чунин маънидод шудааст: «1. Муайян кардан, фарқ гузоштан; 2. Муайян кардани дард ва беморӣ. Ҳақими ҳозиқ бар қамӯии ҳол вуқӯф ёфта, ташҳиси мараз кард. «Анвори Сухайлӣ [235, 346]. Дар «Фарҳанги тиббӣ ниёгон» «шинохтани дард, муайян намудани қасалӣ» [223, 452] маънидод шудааст.

Ташхис ҳулосаи муҳтасари тиббӣ оид ба табиати беморӣ ва аҳволи бемор мебошад. Бо ёрии роҳи воситаҳои гуногуни таҳқиқ ва пурсиши ҳуди бемор (анамнез), нишонаҳои дард, натиҷаҳои муоина аз тарафи табибон ташхис гузошта мешавад. Ташҳиси аниқу дақиқ на танҳо барои интиҳоби усули муолиҷа, дараҷаи қобилияти қорӣ, балки барои пешгирии бемориҳо низ зарур аст.

Калимаи арабии **ташхис** дар забони тоҷикӣ аз қадим серистеъмол аст ва дар осори гузаштагон ба таври фаровон қорбасти мегардид. Ин вожа то солҳои охир бо калимаи байналмилалӣ диагноз ба қор бурда мешуд. Минбаъд калимаи ташхис серистеъмол гардида, ҳоло дар бахши тиб калимаю ибораҳои **ташҳис, ташҳисгоҳ, ташҳисгар, ташҳиси пешакӣ, ташҳиси ниҳой, ташҳисгузорӣ, Маркази тиббии ташҳисӣ, Маркази ташҳисӣ – табобатӣ** ва ғ. истифода мешаванд: *Барои дурусти гузоштани **ташҳис** духтури ултрасадо ҳатман бояд оид ба анатомия ва топографияи узвҳо тасаввуроти пурра дошта бошад (В. С., 02. 01. 2020); Нигоҳубини ҳамаҷонибаи беморон, тартиби гуногуни гузаронидани **ташҳис** ва речаи табобатӣ – ҳама бар дуҷи нозуқи ҳамишираи тиб мебошад (Б. Т., 00. 08. 2020).*

Сироят. Сироят ба организм ворид шудани микроб ё вирусҳои бемориангез буда, онҳо минбаъд афзоиш меёбанд ва ба ҳолати муътадили

организм таъсири манфӣ мерасонанд. Сироят шадид ва музмин, оддӣ ва мураккаб мешавад. Манбаи сироят шахси бемор ё ҳомили он мебошад. Ангезандаҳои сироят ба таври гуногун паҳн мешаванд, масалан, ҳангоми атса задан, сурфа ва ё гуфтугӯ кардан, ангезандаҳои дигар – ҳашаротҳо ба ҳисоб мераванд. Сироят калимаи арабӣ буда, чунин маънӣ дорад: «гузаштани чизе ба чизи дигар; таъсир кардан»[235, 247].

Дар забони тоҷикӣ тавассути калимасозӣ бо ин калимаи арабӣ истилоҳоти зиёди сохтаву мураккаб ва ибористилоҳҳо сохта шудаанд: **сироятнокӣ, сироятёбӣ, гизои сироятёфта, манбаи сироят, сироятёфтагон, ҳомилони сироят, бемориҳои сироятӣ**. Дар забони матбуот вожаи сироят хеле серистеъмол аст: **Манбаи сироят** барои кӯдакон, одаман, бемори калонсоли бо кӯдак дар алоқамандии наздик қарордошта мебошад (М. н., 3. 07. 2019); **Танҳо** дар симоҳои аввали соли равон дар ҷумҳурӣ 25 нафар **кӯдаки сироятёфта** ба қайд гирифта шудааст, ки аз модарони мубталои ВНМО ба дунё омадаанд (М. х., 24. 06. 2015).

Истилоҳи арабиасли тиббиро аз ҷиҳати сохтор чунин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Истилоҳоте, ки аз як калима (реша) иборатанд: **табиб, табобат, мариз, таиҳис, таиҳреҳ, сироят, азият, иллат, фасод** ва ғ.;

2. Истилоҳоте, ки аз калима ва воситаҳои морфологӣ иборатанд: **таиҳреҳгар, сироятӣ, таиҳисӣ, таҳлилгар, таиҳисгоҳ, таҳлилгоҳ, муолиҷагоҳ, иллатнок, табобатӣ, фасоднок**.

3. Истилоҳоте, ки аз ду ва ё се ҷузъ иборатанд. Ин қабил вожаву истилоҳот тавассути усули калимасозии забони тоҷикӣ аз вожаҳои арабӣ+тоҷикӣ сохта шуда, таркиби луғавии забонро ғанӣ гардониданд: **уфунат+зудо+ӣ, сироят+назир+ӣ, иллат+шинос+ӣ, табобат+но+назир, иллат+нок+шав+ӣ, сироят+ёфта+гон**.

4. Далели ҷолиби диққат ҳамин аст, ки дар бисёр ҳолатҳо калимаҳои арабӣ дар якҷоягӣ бо вожаҳои аслан тоҷикӣ калимаҳои мураккаб месозанд.

5. Истилоҳоте, ки дар қолаби ибораҳои изофии тоҷикӣ сохта шуда, ҳар ду ҷузъи онҳо арабӣ ва ё аз ҷузъҳои арабию тоҷикӣ таркиб ёфтаанд: а) пурра аз калимаҳои арабӣ иборатанд: *воситаҳои давоӣ, маркази табобатӣ, маризиҳои сироятӣ, амалиёти таъҷилӣ, таиҳиси қатъӣ, муоинаи мариз; б) аз калимаҳои арабӣ ва тоҷикӣ иборатанд: маркази тавонбахшӣ, воситаҳои поксозӣ, тазриқи дохиливаридӣ, табобати камхунӣ, воситаҳои гандзудой, маркази хун, бӯҳрони беморӣ, таҳқиқи озмоишгоҳӣ, набзи бемор, табиби оилавӣ, воситаҳои безараргардонӣ, муоинаи бемор.*

6. Хусусияти дигари калимаҳои арабӣ аз ҳамин иборат аст, ки онҳо ба воситаи пасванди -ҳо шакли чамъ гирифтаанд: *асабҳо, ғизоҳо, аломатҳо, таъомҳо.*

Аз таҳлили маводи тиббии забони матбуот ба чунин хулосае омадан мумкин аст, ки калимаҳои арабӣ дар ифодаи калимаю ибораҳо ва ташаккули истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ мавқеи назаррасе доранд. Аслан калимаҳои арабӣ ба забони мо баъди ҷорӣ намудани дини ислом ворид гашта, минбаъд то давраи муайяне мавқеи мустаҳкам пайдо намуданд. Вале баъди ба Россия ҳамроҳ шудани Осиёи Миёна ва нуфуз пайдо кардани забони русӣ дар ин қаламрав тадриҷан калимаҳои арабӣ ба калимаҳои русӣ-аврупоӣ иваз карда шуданд.

Имрӯз дар ифодаи истилоҳоти илмӣ, бахусус истилоҳоти тиббӣ калимаҳои русӣ-аврупоӣ афзалият дошта бошанд ҳам, новобаста ба ҳамин калимаҳои иқтибосии арабӣ кам нестанд. Истилоҳоти илмӣ арабӣ аз калимаҳои ҷудогона ва ё ибораҳо таркиб ёфта, дар мавриди дигар бо истифодаи унсурҳои морфологӣ калимаю ибораҳои нав месозад. Масалан, ***таиҳисгоҳ, муолиҷагоҳ, таҳлилгоҳ*** калимаҳои арабие, ки тавассути пасванди қадимаи тоҷикии -гоҳ калимаи нав сохтаанд. Ибораҳои Маркази ташҳисӣ-табобатӣ, Маркази тиббӣ-ташҳисӣ, Маркази таълимӣ-илмӣ пурра аз калимаҳои арабӣ иборатанд. Гурӯҳи дигари ибораҳо аз калимаҳои арабӣ ва тоҷикӣ иборатанд: ***Маркази саратонииносӣ, Маркази тавонбахшӣ, бемориҳои сироятӣ,***

таҳлили хун, табиби оилавӣ, муоинаи бемор, табобати камхунӣ, набзи бемор ва ғ.

Дар забони тоҷикӣ дар баъзе мавридҳо калимаҳои арабӣ бо мақсади даст кашидан аз такрори калима ҳамчун муродифи калимаҳои тоҷикӣ корбаст мешаванд: *бемор – мариш, беморӣ – маришӣ, бемориҳо – амроз, пизишк – табиб, дармонӣ – табобатӣ, захм – ҷароҳат* ва ғ.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки калимаҳои арабӣ барои мушаххас ифода намудани номи бемориҳо, аломатҳои беморӣ, роҳҳои табобат, номи ихтисосҳо ва масъалаҳои дигари тиббӣ зиёд корбаст мегарданд, қисме аз онҳо дар забони тоҷикӣ ба қатори калимаҳои маъмули забон ворид шудаанд. Вале дар забони тоҷикӣ баъзе ҳолатҳои низ дучор меоянд, ки калимаҳои маъмули тоҷикиро як сӯ гузошта, ба ҷойи онҳо истифодаи бемавқеи калимаҳои арабӣ сурат мегиранд.

Дар асари «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» забоншинос Б. Камолиддинов доир ба истифодаи калимаҳои душворфаҳми забони арабӣ дар забони матбуот сухан ронда, чунин ибрози андеша намудааст, ки «нигоранда бояд ҳангоми интихоби калима ва мавқеи кор фармудани он ҳамеша талаботи услуби забони публицистика ва эҳтиёҷоти хонандагони гуногунсинну гуногунсавияро дар назар дошта, ба шитобкорию сахлангорӣ роҳ надиҳад» [39, 34].

Муҳаққиқ Р. Ваҳобзода доир ба истифодаи зиёди калимаҳои арабӣ дар забони тоҷикӣ чунин қайд кардааст: «Агарчи низоми иштиқоқи калимасозии арабӣ бисёр пурмаҳсул менамояд, он боиси боз ҳам бештар шудани шумори бидуни ин ҳам аз ҳад зиёди калимаҳои арабӣ дар забони тоҷикӣ мегардад». [17, 206]. Мавсуф инчунин ибраз медорад, ки имрӯз бисёр зарур аст, ки имконияти фаровон ва бениҳояти калимасозии асили тоҷикӣ-форсӣ ба камоли тавон эҳё гардад, он гоҳ мебинем, ки забони мо комилан ин имконро дорад, ки тамоми падидаҳои ҷаҳони муосирро дар паймонаи худ ҷой бидиҳад. Муҳаққиқ чунин пешниҳод менамояд:

Хулоса, беҳтар менамояд ин ду кор ҳамзамон анҷом дода шавад:

1. Ба воситаҳои барномаи омӯзиши забон фаро гирифтани қоидаҳои калимасозӣ (иштиқоқ), ки дар сохтани калимаҳои иқтибосии арабӣ ба кор рафта ва барои шинохти маънову моҳияти онҳо зарурист.

2. Ҳамзамон, ғаъол кардани сохтори калимасозии тоҷикӣ бар асоси решаҳои тоҷикӣ ва худдорӣ аз қолабҳои иқтибосӣ дар ин кор [17, 206].

2.2.2. Истилоҳоти иқтибосии русӣ-аврупоӣ

Муҳаққиқони соҳа Б. Ниёзмӯҳаммадов, Қ. Тоҳирова, Д. Тоҷиев, Н. Маъсумӣ, Я.И. Калонтаров, Н. Шарофов, Ҳ. Мачидов ва дигарон ба забони тоҷикӣ ворид шудани калимаҳои русӣ-аврупоиро мавриди баррасӣ қарор додаанд. Муҳаққиқ Қ. Тоҳирова доир ба ин масъала андешаронӣ намуда, доираи истифодаи аксари калимаҳои иқтибосии русиро дар соҳаи иҷтимоӣ-маишӣ мебинад [97, 27].

Муҳаққиқ Н. Шарофов истилоҳоти русию байналмилалиро аз ҷиҳати баромад ба се гурӯҳ тақсим кардааст:

1. Калимаҳои аслан русӣ, ки ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ роҳ ёфтаанд;

2. Калимасозие, ки ба забони русӣ дохил шуда, ба қонунҳои калимасозии ин забон мутобиқ гашта, баъдан ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд;

3. Вожаҳое, ки хусусияти байналмилалӣ дошта, бе тағйироти фонетикӣ ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд [117, 62].

Калимаҳои иқтибосии русию аврупоӣ дар натиҷаи робитаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии миёни миллатҳои тоҷик ва русу аврупоӣ ба таркиби луғавии забон ворид гардидаанд ва аксар вақт барои ифодаи мафҳумҳои истилоҳӣ тайёр ба ҳисоб мераванд.

Муҳаққиқ А.И. Юсупов доир ба мавқеи истилоҳоти иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ чунин андешаронӣ намудааст: «Гурӯҳи бештари муҳаққиқон бар ин ақидаанд, ки вожаҳои иқтибосӣ дар нигоришоти илмӣ назар ба осори бадеӣ

зиёдтар истифода шудаву мавқеи муҳимтарро касб мекунанд ва ба пиндори эшон сабаби ин ҳолат дар хусусияти байналмилалӣ доштан, яъне якмаъно, муъҷаз ва аз маъноҳои иловагӣ орӣ будани вожаҳои иқтибосӣ нухуфтааст. Аз сӯйи дигар, калимаҳои иқтибосӣ истилоҳи тайёранд, ҳол он ки барои истилоҳ шудани вожаҳои аслий фурсати муайян лозим аст» [126, 120].

Чанде аз истилоҳоти тиббии русӣ-аврупоӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтанд, ки дар забони матбуот мавқеи устувор пайдо кардаанд.

Донор. Ин истилоҳ калимаи латинӣ буда, маънояш «туҳфа мекунам» аст. Донор шахсе мебошад, ки бо ихтиёри худ хунашро барои гузаронидан ба беморон ва маҷруҳон, инчунин барои маводи тиббӣ медиҳад. Донорӣ барои наҷот додани ҳаёт ва ҳифзи саломатии беморон равона шудааст. Хунгирӣ аз донорҳо ва консервонии хун дар стансияҳои хунгузаронӣ амалӣ карда мешавад. Стансияҳо беморхона ва муассисаҳои дигари табобатиро бо хун таъмин менамоянд. Ҳамасола дар корхона ва ё муассисаҳо бо иштироки стансияҳои махсуси сайёр Рӯзи донорҳо ташкил карда мешавад.

Донорҳо қабл аз хунсупорӣ аз муоинаи тиббӣ мегузаранд. Шахсоне, ки гирифтори бемориҳои сироятӣ мебошанд ва ё ин гуна бемориҳоро паси сар намудаанд, донор шуда наметавонанд. Хуни афроди дорои бемориҳои илтиҳобӣ ва аллергия низ барои донорӣ номувофиқ аст. Хунсупорӣ барои саломатии худӣ донор низ муфид аст.

Дар ҷумҳурии мо хунсупорӣ расман аз соли 1935 ибтидо мегирад. То солҳои наздик Стансияи хунгузаронӣ фаъолият дошт. Ҳоло дар кишвари мо Маркази ҷумҳуриявӣ илмӣ хун (с.2010) амал менамояд. Бо рушди босуръати илми тиб ғайр аз донори хун донори узвҳо низ пайдо шудааст.

Тавассути истилоҳи тиббии донор бо истифодаи унсурҳои калимасоз калимаю ибораҳо сохта шудаанд: *донорҳо, донорӣ, донори ихтиёрӣ, донори хешутаборӣ, хуни донорӣ, рӯзи донорҳо, донори узв* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ вожаи байналмилалӣ донор бе тарҷума истифода шуда, он миёни мардум низ умумиистеъмол гаштааст: *Духтурони бунгоҳҳои*

*санитарию эпидемиологӣ саломатии кормандони муассисаҳои хӯроки умумӣ, таъмини об, **донорҳо** ва шахсони бо коркади хун алоқамандро назорат мекунад (В. С., 20. 03. 2020).*

Эпидемия – калимаи юнонӣ буда, маънояш воғирӣ, густариши вусъатноки бемории сироятӣ, ки дараҷаи он аз эътидоли муқаррарии паҳн шудани беморӣ дар маҳалли муайян хеле баланд аст. Агар барои паҳн гаштан шароит муосид бошад, эпидемия метавонад ба маҳалҳои дигар низ гузарад. Набудани воситаҳои хуби мюгузаронӣ, зичӣ ва муҳочирати аҳоли, вазъияти ғайрисанитари (ифлоси)-и маҳал, манзил ва алаҳхусус омилҳои иҷтимоӣ, ба монанди ҷанг, офати табиӣ ва гуруснагӣ ба паҳн гаштани эпидемия мусоидат мекунад. Аз ин хусус дар ЭМТ маълумоти бештаре оварда шудааст [244, 434].

Дар «Фарҳанги тиббӣ» эпидемия ба чунин маънӣ омадааст: «эпидемия, воғирӣ, ҳамагирӣ, паҳншавии муттасили бемории сироятӣ дар ягон кишвар, мамлакат» [232, 445].

Эпидемия истилоҳи байналмилалӣ буда, дар забони матбуот ва умуман дар забони тоҷикӣ бе тарҷума мавриди истифода қарор дорад: *Барои нешгирии он аз мутасаддиёни соҳаи тиб зиракиву ҳушёрӣ лозим аст, яъне сари вақт ҳангоми **эпидемия** дар фурудгоҳҳову истгоҳҳои роҳи оҳан бунгоҳҳои махсуси тиббӣ кушода, меҳмонону мусофирон аз назорати тиббӣ бояд гузаранд (М.х., 16.01.2019).*

Тавассути ин вожа ибораҳо сохта шудаанд: **чораҳои зиддиэпидемӣ, бемориҳои эпидемиявӣ** ва ғайра.

Пандемия – эпидемияе, ки аҳолии мамлакат, ҷанд кишвар ё қитъаро фаро мегирад. Густариши пандемиявӣ бештар ба бемориҳои хос аст, тавассути ҳаво интиқол меёбанд. Инро эпидемияи фарогир низ меноманд.

Истилоҳи мазкур дар сарчашмаҳо чунин маънидод шудааст: «пандемия, ҳамагирӣ – эпидемияи ҷаҳонӣ (ҷаҳонгир), вабои ом, воғирии касалии гузаранда, ки як ё якҷанд мамлакатро фаро мегирад, ҳар беморие, ки умумият пайдо кунад ва халқи мамлакатро саросар гирифта созад» [231, 167].

Пандемия – эпидемияе мебошад, ки аҳолии мамлакат, чанд кишвар ё китъаро фаро мегирад. Густариши пандемиявӣ бештар ба бемориҳои сироятӣ хос аст, ки ба тавассути ҳаво ва қатраҳои интиқол ёфта, давраи ниҳониашон одатан кӯтоҳ мебошад (мас. зуком). Инро эпидемияи фарогир низ меноманд.

ЭСМТ ин истилохро чунин шарҳ додааст: «пандемия – (калимаи юнонӣ, маънояш умумихалқӣ) – дараҷаи шиддатнокии чараёни эпидемиявӣ, ки бо паҳншавии оммавии бемории сироятӣ хусусиятнок аст ва он аҳолии мамлакат, якчанд кишвар ё китъаро фаро мегирад» [262, 289].

Пандемия дар забони матбуот низ бе тарҷума истифода мешавад ва тавассути ин истилоҳ калима ва ибораҳои зиёде сохта мешаванд: *Ҳоло пандемияи КОВИД–19 дар 65 кишвари дунё, ба шумули Русия, Амрико ва Аврупо сабти ном шудааст (Ҷ. Т., 15. 12. 2022).*

Вирус – калимаи латинӣ аст, маънояш захр мебошад, ки ангебандаҳои хурдтарини бемориҳои сироятӣ одам, ҳайвонот, растанӣ ва бактерияҳо мебошад. Вирусҳо танҳо дар дохили ҳуҷайраҳои зинда сукунат дошта, дар ҳуҷайраҳои ғавтида қобилияти зиндагӣ надоранд. Бемориҳои сироятӣ вирусӣ зиёданд, ба монанди нағзак, полиомиелит, грипп ва ғайра. Вирусҳо чун тамоми мавҷудоти зинда зери таъсири шароити муҳит тағйир ёфта, ба он мутобикат пайдо меkunанд.

Дар забони тоҷикӣ вожаи байналмилалӣ вирус ба таркиби луғавии забон дохил шуда, бе тарҷума истифода мешавад ва дар луғатҳо чунин маънидод шудаанд: «вирус – бактерияҳои хурдтарин, ... ки дорои сафеда ва кислотаҳои нуклеат аст» [221, 262]; «вирус – микробҳои хурдтарини тавлидкунандаи бемориҳои гузаранда: вирусӣ, вируси зуком ва ғ.» [236, 287]. Тавассути истилоҳи вирус калимаю ибораҳои зиёде сохта шудаанд: *вирусӣ, вирусҳо, бемориҳои вирусӣ, омили вирус, заррачаҳои вирус, таҳқиқи вирусҳо, афзоиши вирусҳо, вирусшиносӣ, вирусшинос, ҳомилони вирус, пешгирии бемориҳои вирусӣ, маҳсулоти вирусдор, вируси норасоии масунияти одам.*

Дар забони матбуот калимаи вирус бе тарҷума истифода гардида, дар катори калимаҳои дигари русӣ-аврупоӣ мавқеи мустаҳкам пайдо кардааст: *Дар Британияи Кабир ҳатто сарвазир Борис Ҷонсон аз мубталои ин **вирус** шудани худ хабар додааст (М. х., 1. 04. 2020).*

Витамин – калимаи лотинӣ буда, ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил шудааст, маънояш «ҳаёт» аст. Витаминҳо моддаҳои мебошанд, ки ба омилҳои муҳимми ғизои ҳайвонот ва одам мансубанд. Кашфи витамин бо номи олими рус Н.И.Лунин алоқаманд аст. Ў соли 1880 дар натиҷаи таҷрибаҳои муайян намуд, ки ҳӯрок омили асосии мавҷудияти инсон мебошад. То ин вақт чунин мешумориданд, ки барои фаъолияти муътадили организм миқдори муайяни сафеда, равған, намакҳои минералӣ ва об кифоя аст. Истилоҳи витаминро бошад, соли 1912 олими поляк К.Функ пешниҳод намуд.

Дар тули асрҳо шахсони дар сафарҳои дурудароз қарордошта, ки аз истеъмоли сабзавоту меваҳои тару тоза маҳрум буданд, аз бемории синга азият мекашиданд. Дар экспедитсияҳои баҳрнавардӣ аз бемории синга қисми зиёди аъзоёни экипаж мефавтиданд.

Витаминҳо ба организм асосан тавассути ҳӯрок дохил мешаванд. Аҳамияти биологии витаминҳо аз ҳамин иборат аст, ки онҳо мубодилаи моддаҳои танзим менамоянд. Норасоии витаминҳо дар организм ба ихтилоли мубодилаи моддаҳои сабаб гардида, коҳишёбии қобилияти корӣ ва паст шудани муқовимати муҳофизатиро ба вучуд меорад. Дар натиҷа дар организм норасоии витаминҳо ё камвитаминӣ пайдо мешавад. Ҳангоми дар организм тамоми мавҷуд набудани витаминҳо инсон ба бемории авитаминоз гирифта мешавад. Бо ин мақсад витаминшифой (витаминотерапия) гузаронида мешавад. Вале истеъмоли барзиёди витаминҳо гипervитаминозро ба вучуд меорад.

Дар забони тоҷикӣ бо истифодаи вожаи витамин калимаҳои ибораҳои зиёде сохта шудаанд: **витаминҳо, витаминнокӣ, витаминдор, витаминшифой, камвитаминӣ, ғизоҳои витаминдор, антивитаминҳо, поливитаминҳо, бемории гипervитаминоз** ва ғайра. Вожаи витамин истилоҳи байналмилалӣ

буда, дар забони матбуоти тоҷик бе тарҷума ба таври фаровон қорбаст мешавад: *Афлесун, мандарин ва лимӯ аз **витамини С** бой ҳастанд, ки он дар навбати худ аминокислотаҳои дар сафедаҳои ҳайвонот бударо ба ҳормони хушҳолӣ (серотонин) табдил медиҳад* (Д., 00. 06. 2020). *Ҷойи сафеда, антибиотикҳо, карбогидратҳо, **витамину** микроэлементҳои асалро ягон комплекси **витаминоҳои сунъӣ** гирифта наметавонад* (Д., 00. 12. 2020).

Матбуот инъикосгари тамоми навгонии ҳаёт мебошад. Ҳоҳ дар бахши илм, ҳоҳ дар соҳаи маориф ва ё варзиш чӣ воқеаи наво, ки руҳ медиҳад, сараввал дар саҳифаҳои ВАО инъикос карда мешаванд. Дар аксар ҳолатҳо ҳангоми ифодаи воқеаву ҳодисаҳои ҷаҳон калимаҳои иқтибосӣ ба қор бурда мешаванд. Пас аз чанд муддат аз таркиби луғавии забони тоҷикӣ калимаҳои созгор интихоб карда мешаванд ва ё калимаи наво сохта мешавад. Дар мавриди пайдо накардани калимаҳо барои ифодаи мафҳумҳои наво илмӣ-техникӣ калимаҳои иқтибосӣ, яъне байналмилалӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Илми тиб яке аз соҳаҳои мебошад, ки ба андешаи мутахассисон дар даҳсолаҳои охир ба таври қайҳонӣ рушд намудааст. Пайдоиши бемориҳои гуногун, аломатҳои бемориҳо, ҷараёни беморӣ, тарзу усулҳои таҳхису табобат, таҳқиқот ва таҷҳизоти муосири тиббӣ, пайдоиши муассисаҳо ва ихтисосҳои наво тиббӣ боиси арзи вуҷуд намудани истилоҳоти гуногун гардиданд.

Дар натиҷаи пешрафти бахши тиб ин гуна калимаҳо ибораҳо тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гаштаанд. Ягон забони дунё бе калимаҳои иқтибосӣ арзи вуҷуд карда наметавонад. Мувофиқи қарори СММ дар ҷаҳон чанд забони қорӣ муқаррар карда шудааст, ки забонҳои пурқудрати илмӣ ҳисобида мешаванд. Дар гузашта агар забони арабӣ забони пурқудрати илмӣ ба ҳисоб мерафт ва ба ин забон асарҳои арзишманди илмӣ таълиф карда мешуданд ва ба ҳамин сабаб калимаҳои зиёди арабӣ дар забони мо нуфуз доштанд, ҳоло бошад дар бахши илм калимаҳои русӣ-аврупоӣ афзалият доранд. Ба ин гурӯҳ калимаҳои лотинӣ, юнонӣ, англисӣ ва қисман калимаҳои олмонӣ франсавӣ дохил мешаванд. Асоси илми тибро калимаҳои лотинӣ ва юнонӣ таҳкил

медиҳанд Дар тамоми ҷаҳон забони лотинӣ забони табибон, биологҳо ва химикҳо ба ҳисоб меравад. Забони лотинӣ забони мурда аст, бо ин забон мардумон ҳарф намезананд, вале асоси илми тибро маҳз истилоҳоти ҳамин забон ташкил медиҳад.

2.2.3. Истилоҳоти иқтибосии туркӣ-узбекӣ

Истилоҳоти туркӣ-узбекӣ дар таркиби истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ чандон мавқеи назаррасе надорад. Ҳодисаи мазкур ба он вобаста аст, ки таъсир ва нуфузи забони узбекӣ дар асрҳои миёна ба забони адабиёти классикии тоҷик начандон зиёд ба назар мерасад. Ин масъала дар таҳқиқоти забоншинос Н. Маъсумӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Забоншинос ба забони тоҷикӣ роҳ ёфтани калимаҳои туркӣ-узбекиро бо падидаҳои ҳамсарҳадӣ, хешутаборӣ, муомилаи ду халқ – тоҷику узбек алоқаманд медонад [55, 92].

Вожаи туркии **эм** бо феъли ёвари **кардан** ва пасванди муштараквазифаи **-ӣ** омада, истилоҳоти тиббии эмкунӣ сохтааст. Истилоҳоти мазкур махсусан дар давраи хурӯҷи бемории коронавирус аз серистеъмолтарин вожаҳо ба ҳисоб мерафт.

Чуноне ки маълум аст, вожаи **эм** калимаи туркӣ-узбекӣ буда, аввал дар забони гуфтугӯӣ ва баъдтар дар забони адабӣ низ мавриди истифода қарор гирифт ва то ҳол истифода мешавад. Дар «Луғати тоҷикӣ-русӣ» **эм** кардан – прививать оспу тарчума шудааст [256, 465]. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» [1985] вожаи эмкунӣ оварда нашудааст. Дар сарчашмаи дигар эмкунӣ бо ишораи калимаи лаҳҷавӣ чунин шарҳ дода шудааст: «эмкунӣ – исми амал аз **эм** кардан» [238, 701]. Азбаски солҳои охир ин калимаи гуфтугӯӣ дар забони тоҷикӣ серистеъмол гардидааст, вожаи **эмкунӣ** ба луғати мазкур ворид карда шудааст.

Аз вожаи туркии **эм** тавассути воситаҳои воҷасозии забони тоҷикӣ истилоҳи тиббии эмкунӣ, ки аз се ҷузъ: **эм+кун+ӣ** таркиб ёфтааст, сохта шудааст.

Новобаста аз он ки муҳаққиқон на як бору ду бор доир ба истифодаи бемавқеи ин калима изҳори андеша кардаву таъкид намудаанд, ки эмкунӣ тоҷикӣ нест ва истилоҳ ҳам шуда наметавонад, дар забони матбуот он серистеъмол мебошад.

Забоншинос Д. Саймиддинов навиштааст: «Дар ҳар маврид дар сурати истифодаи ин вожа дар миёни мардум ба маънои туркӣ-узбекии он, ки ба истилоҳи илми муосир иртибот надорад ва ба тибби мардумӣ бар меҳӯрад, дар тибби муосир бо далелҳои вижагии маъно наметавонад барои як истилоҳи илми муосир ба қор бурда шавад» [92, 165].

Эмкунӣ – ин калима дар забони тоҷикӣ муодили калимаи русии прививка ва муодили калимаи байналмилалӣ ваксинатсия буда, дар забони матбуот зиёд қорбаст мешавад. Дар баробари вожаи **эмкунӣ** истилоҳи **эмгузаронӣ** низ истифода мегардад: *Танҳо муваффақиятҳои баланди соҳаи тиб, эмгузарониҳои пешгирикунанда сабаби наст ва нест шудани гурӯҳҳои алоҳидаи бемориҳои хавфнок гардид (Ҷ.Т., 25. 04. 2013); Барномаи эмкунӣ бо мусоидати созмонҳои байналмилалӣ анҷом шуда, маблағи он қариб 3 млн доллар будааст (М., 15. 10. 2009). Эмгузаронии фаъоли пешгирикунанда аз ҳисоби дорувориҳои махсус, яъне вакцинаҳо таъмин мешавад (Ҷ.Т-н, №17, 25.-4.2013).*

Дар забони матбуот калимаю ибораҳои **эмдору**, **эмдоруи** зидди **хорӣ** (демонагӣ пас аз газидани саг), **ҳучраи эмгузаронӣ** (**муродифи он ҳучраи ваксинатсия**) дучор меоянд. **Эмдору** муродифи вакцина мебошад. Вожаи **моякӯбӣ** низ истеъмол мегардад: *Баъд аз ин амалҳо ҳатман ба наздиктарин муассисаи тандурустӣ барои гузаронидани эмдору муроҷиат намоянд (Т., 14. 05. 2015). Дар баъзе мавридҳо вожаи тоҷикии **моякӯбӣ** низ дучор меояд: Ў ба унвони мисол аз кишварҳои чун Чин ва Тайван ёдовар шуд, ки бо таъхиси бамавқеъ ва **моякӯбӣ** тавонистанд аз мубтало шудани шумори бештари сокинон ба ин беморӣ аз сирояти вируси он ҷилавгирӣ кунанд (М., 10. 10. 2012).*

Калимаи эмкунӣ махсусан дар давраи пандемияи коронавирус хеле серистеъмол гардид. Дар саҳифаҳои матбуот тули ду сол истилоҳҳои эмкунӣ ва ваксинатсия серистеъмолтарин калимаҳо ба ҳисоб мерафтанд.

Дар рӯзномаю маҷаллаҳои соҳавии тиббӣ бошад, манзараи дигареро дучор меоем, яъне истифодаи калимаи ваксинатсия бештар аст. Мисолҳо: Полиомиелит ё худ фалаҷи атрол низ ба ҳамин гурӯҳи бемориҳо шомил буда, роҳи ягонаи пешгирии он аз сироятёбӣ **вакцинагузаронӣ** мебошад (П.ш., 31.05.2021); **Ваксинатсияи зидди сил** танҳо ба кӯдакон гузаронида мешавад, бинобар ин вазифаи асосии мубориза бо ин беморӣ сари вақт дарёфт намудани беморон, ташхис ва табобат мебошад (А.З., №3. 2022); **Ваксинатсия** шуморо аз вирусҳои навъи А ва В муҳофизат намуда, хатари гирифтورشавӣ ба ОРВИ-ро чандин маротиба камтар месозад (В.С., 30.XI.2023).

Матбуот тарғибгари асосии калимаю мафҳумҳои нав ба шумор меравад. Дарҳақиқат калимаи туркӣ-узбекии **эм** дар қолаби сохта **эмкунӣ** тавассути матбуот паҳн гардид. Дар як муддати кӯтоҳ бо истифодаи вожаҳои **эм** ва **эмкунӣ** калимаю ибораҳои бешуморе пайдо шуданд: **эмкунӣ, эмгузаронӣ, эмкардан, эмшудагон** ва ғайра. Дар қолаби калимаи таърихии **нӯшдору** дар забони матбуот калимаҳои **эмдору, обдору, гиёхдору** истифода мешавад.

Бояд қайд намуд, ки дар баробари эмкунӣ истилоҳи байналмилалӣ ваксинатсия низ ба таври фаровон корбаст мешавад. Бо решаи калимаи вакцина ҳам дар забони гуфтугӯӣ ва ҳам дар забони адабӣ калимасозӣ сурат гирифтааст: **вакцина, ваксинатор, вакциназанӣ, вакцинагирӣ, вакцинашудагон, вакцинагирии дубора (реваксинатсия)**. Ба ибораи дигар, забон ҳамқадами замон аст, ки ин падида дар давраи пандемия бори дигар исбот гардид ва дар асоси калимаҳои иқтибосӣ **эмкунӣ** ва **ваксинатсия** даҳҳо ва зиёда аз он калимаю ибораҳо сохта шуда, ин ду истилоҳ дар забони матбуоти тоҷик мавқеи мустаҳкам пайдо намуданд. Боре ҳам калимаҳои тоҷикии **обилакӯбӣ, моякӯбӣ** дар давраи Ковид дар матбуот истифода карда нашуданд.

Моякӯбӣ дар луғат чунин маънидод шудааст: обилагузаронӣ, ба бадан тазриқ намудани бактерия ё маҳсули он мебошад [221, 668]. Дар ҳамин саҳифаи луғат вожаҳои *моядармонӣ* ва *моядору* оварда шудааст, ки метавонанд дар забони тоҷикӣ ба сифати ваксинотерапия ва ваксина истифода карда шаванд. Солҳои пешин дар забони тоҷикӣ барои тарҷумаи русии прививка вожаҳои **гулбурӣ**, **нағзакканӣ**, **обилакӯбӣ**, **моякӯбӣ** истифода мешуданд. **Нағзакканӣ** – бо мақсади пешгирии бемории **нағзак** ба бадан фиристодани моя, ки онро бори нахуст олими тоҷик Закариёи Розӣ кашф кардааст. **Гулбурӣ** – навиъ аз моякӯбӣ чиҳати чилавгирӣ аз бемориҳои сироятии вазнин мебошад.

Вожаи **кумак** дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, ба воситаи он чандин калимаю ибораҳо сохта шудаанд: *кумак кардан*, *кумак расонидан*, *кумакрасон*, *кумаккунанда*, *кумакпулӣ*.

Кумак калимаи туркӣ-узбекӣ буда, маънои ёрӣ расонидан, ёрӣ доданро дорад. Саволе ба миён меояд, ки чаро мо вожаи шинаму хушоянди тоҷикӣ ёрӣ, ёрмандӣ карданро истифода намекунем. Иқтибосот бояд дар мавриди вариант ва ё муродифи мувофиқ надоштан истифода гардад.

Чунончи: *Профессор Тейлор – Робинсон зимни таъкид бар ин нукта гуфт, ки ба ин хотир тими ӯ меҳода ба Тоҷикистон кумақҳои кишварҳои пешрафтаро ҷалб кунад, то доруи ройгон дар ихтиёри сокинони гирифтори ин беморӣ қарор дода шавад. (М., 10. 10. 2012); Бо кумаки ташиклоти байналхалқии гуманитарии «Оперейшн Мерсия» маркази микроҷарроҳии чаҳми вилояти Сугд соҳиби генератори барқистехсолкунии «Титан» гардид. (С.б., 12.11.2008).*

Бо истифодаи калимаи кумак дар соҳаи тиб истилоҳоти ихтисора низ корбаст мешавад: **КАТС – Кумаки аввалияи тиббию санитарӣ**.

Забоншиноси варзида Б. Камолиддинов низ истифодаи бемавқеи калимаи туркии кумакро дар забони тоҷикӣ қайд намуда, доир ба истифодаи калимаҳои ёрдам ва кумак андешаҳои устод Садриддин Айниро оварда, корбурди калимаи туркии **кумакро** ҷоиз нашуморидааст [41, 66]. Калимаи кумак дар забони

точикӣ унсури бегона буда, шакли дурусти он калимаҳои **ёрӣ** ва **ёрманд** мебошад. Дар бахши тиб дар мавриди дигар ибораҳои ёрии таъҷилӣ, ёрии тиббӣ, ёрии аввалияи тиббӣ истифода мешаванд. Новобаста ба ин вожаи **кумак** дар забони матбуот нисбат ба калимаи **ёрӣ**, **ёрирасонӣ** бештар истифода мешавад.

Тимоғ (тимоқ) – ин калима тарҷумаи истилоҳи русии насморк мебошад. Дар ФЗТ вожаи тимоғ зикр нашудааст. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» тимоғ/тимоқ чун вожаҳои туркии хоси забони гуфтугӯӣ зуком, назла маънидод шуда, тимоғ шудан – зуком шудан оварда шудааст [237, 353].

Дар замони Шуравӣ ин беморӣ танҳо бо истилоҳи байналмилалӣ грипп корбаст мегардиду ҳоло бошад дар забони матбуот калимаи арабии зуком серистеъмол аст. Миёни калимаҳои иқтибосии грипп ва насморк дар забони тоҷикӣ норавшанӣ ба назар мерасад. Дар «Луғати тоҷикӣ-русӣ» вожаи зуком – простуда, насморк [260, с.157] тарҷума шудааст. Дар ФЗТ вожаи зуком оварда шуда, вале тимоғ истифода нашудааст. Дар рекламаҳои маводи дорувор грипп – зуком тарҷума шуда, истилоҳи русии насморк маҳкамшавии бинӣ оварда шудааст. Дар забони матбуот бошад, вожаи зуком серистеъмол буда, дар баъзе мавридҳо тимоғ ҳамчун синоними **зуком** корбаст мешавад. Тимоғ тарҷумаи русии насморк буда, дар забони матбуот вожаи **зуком** серистеъмол аст, вале дар баъзе мавридҳо тимоғ низ чун муроди **зуком** оварда мешавад.

Хулоса, аз таҳлилу таҳқиқи маводи тиббии матбуоти муосири тоҷик ба хулосае омадан мумкин аст, ки имрӯз дар истифодаи истилоҳоти тиббӣ бештар кӯшиши истифодаи истилоҳоти тоҷикиасл ва истифодаи роҳҳои анъанавии калимасозӣ ба назар мерасад ва асарҳои пурарзиши гузаштагон дар роҳи ташаккули истилоҳоти илмӣ забони тоҷикӣ заминаи боэътимоди илмӣ ба ҳисоб мераванд. Ин ақидаро олимони маъруфи мо, аз ҷумла, М. Шукуров, М.Н. Қосимова, А.И. Юсуфов, М.Ҳ. Султон, А. Байзоев ва дигарон дар таълифоти пурарзиши худ доир ба поягузори услуби илмӣ форсии дарӣ ва истилоҳоти тиббӣ зикр намудаанд.

Тавре аз маводи илмӣ дар боло зикршуда маълум мегардад, имрӯз дар забони матбуот ҳангоми инъикоси масъалаҳои тиббӣ рӯй овардан ба анъанаҳои миллии истилоҳсозӣ, истифодаи истилоҳи тоҷикиасл мушоҳида мешавад.

Таърихи тибби форсу тоҷик барои ташаккули минбаъдаи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ асос гузошт ва дар роҳи тарҷумаи истилоҳоти илмӣ, интиҳоби калимаҳои созгор барои ифодаи мафҳумҳои тиббӣ сарчашмаи боэътимод ба ҳисоб мераванд, ки маводи ба масъалаҳои тиббӣ бахшидашудаи матбуоти муосири тоҷик аз ин хусус шаҳодат медиҳанд.

Азбаски илми тиб хусусияти байналмилалӣ дорад, дар қорбасти истилоҳоти тиббӣ дар забони ВАО истилоҳоти байналмилаӣ афзалият дошта, истифодаи калимаҳои арабӣ низ бештар мебошад. Вале дар ҳама мавридҳо бо назардошти таркиби луғавии забони тоҷикӣ кӯшиши бо калимаҳои аслан тоҷикӣ ифода намудани матлаб ба назар мерасад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки рӯзноманигорон ҳангоми таҳия ва нашри мавод барои интиҳоби калима ва мафҳумҳои тиббӣ бештар ба осори гузаштагонамон ва луғатҳои соҳавии тиббӣ рӯ меоранд.

БОБИ III

ХУСУСИЯТҲОИ СОХТОРИИ ИСТИЛОҲОТИ ТИББӢ ДАР ЗАБОНИ МАТБУОТ

Калимасозӣ яке аз роҳҳои асосии тақомули таркиби луғавии забон ба ҳисоб меравад. Омӯзиши масъалаҳои калимасозӣ аз тарафи олимону забоншиносони зиёде мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Олимони рус Г. О. Винокур, В. В. Виноградов, Е. А. Земская, Е. С. Кубрякова, В. В. Лопатин, В. П. Даниленко, Б. Н. Головин ва дигарон муҳимтарин масъалаҳои калимасозиро дар асарҳояшон мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додаанд.

Дар забоншиносии тоҷик низ дар солҳои 50-уми асри XX ва минбаъд доир ба паҳлуҳои гуногуни калимасозӣ ва истилоҳсозӣ як қатор пажӯҳишҳои пурарзиш анҷом дода шуданд: Т. Зеҳнӣ [29,], Н. Маъсумӣ [55], Ш. Ниёзӣ [70; 71; 72], М. Муҳаммадиев [63], Л. С. Пейсиков [180], Ш. Бобомуродов [216], Б. Камолиддинов [39, 41], М. Н. Қосимова [44], Ш. Рустамов [87; 89], А. Байзоев [15], М. Олимҷонов [77], С. Ф. Низомова [73; 74], А. Я. Амлоев [129] ва дигарон.

Дар забони тоҷикӣ роҳу воситаҳои калимасозӣ ва меъёрҳои он муайян гардидааст. Лозим ба ёдоварист, ки калимасозӣ дар забони тоҷикӣ таърихи тулонӣ дорад, унсурҳои калимасоз чӣ дар сохтани вожаҳо ва чӣ дар сохтани истилоҳоти илмӣ нақши муҳимме доранд. Ин андешаро як қатор муҳаққиқони тоҷик низ зикр намудаанд. Аз ҷумла, забоншинос М.Н. Қосимова дар китоби «Таърихи забони адабии тоҷик» масъалаи мазкурро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Ба андешаи ӯ калимасозӣ ва роҳу усулҳои он аз қарни IХ ва X то ба имрӯз ба ягон тағйироти назаррасе дучор нагардидааст: «Агар ҳуди истилоҳоти забоншиносӣ дар луғатҳои гуногун ва асарҳои олимони асрҳои X-IХ истифодашударо омӯзему тадқиқ намоем, мебинем ... дар давраҳои пешин

бисёр истилоҳоти муъчаз ва қобили қабул мавҷуд будааст, ки як гурӯҳи онро имрӯз ҳам метавон ҳамчун истилоҳи забоншиносӣ истифода бурд» [44, 4].

Академик М. Шукуров доир ба истилоҳнигорӣ андешаронӣ намуда, дар ин роҳ истифодаи таҷрибаи гузаштагонамонро таъкид кардааст: «Яке аз шартҳои принципи истилоҳсозӣ ин аст, ки аввал роҳҳои асосии истилоҳсозии халқӣ ва классикиро муайян кардан лозим аст. Мо бояд аввал бояд донем, ки халқи тоҷик бо кадом роҳҳо истилоҳ месохт...» [2005, 216].

Калимасозӣ ҳодисаи басо мураккаб буда, муайян намудани чараёни он ва кашф намудани қонуну қоидаҳои вай ба таҳлили дурусту шарҳи илмии таркиби калима ёрӣ мерасонад. Калимасозӣ ва таҳлили морфологии калима ба ҳам вобастагии зич доранд, ки ин ақидаро забоншинос Ш. Рустамов баён кардааст [89, 69]. Мавсуф ҳангоми таҳқиқи калимасозии исм дар забони тоҷикӣ чор роҳи асосии калимасозии исмро зикр намудааст:

1. Калимасозии морфологӣ
2. Калимасозии морфологӣ-синтаксисӣ
3. Калимасозии луғавӣ-синтаксисӣ
4. Луғавӣ-семантикӣ [89, 12-13].

Гузаштагони мо бо таълифи асарҳои пурарзиш дар офаридани истилоҳоти тиббӣ хизмати босазое кардаанд. Азбаски илми тиб таърихи тулонӣ дошт, табибӣ яке аз пешаҳои қадимтарин ба ҳисоб меравад, бисёре аз вожаҳои гуногунсохти бахши тибро дар асарҳои бадеӣ, таърихӣ ва илмӣ, инчунин луғатҳои гуногун дучор омадан мумкин аст. Аз миёни он ҳама гузаштагони эронитабор таҷрибаи Ибни Синоро дар офариниши истилоҳоти илмӣ зикр намудан бамаврид аст. Бесабаб нест, ки устод Садриддин Айний дар бораи маҳорати Ибни Сино дар интиҳоб ва офариниши истилоҳоти илмии тоҷикӣ бо номи «Шайхурраис Ибни Сино» китобе таълиф намуда, маҳорати ӯро дар истилоҳсозӣ нишон додааст, ки ин далел дар бобҳои аввала зикр шудааст.

Маводи гирдовардашударо аз рӯи сохт гурӯҳбандӣ намуда, мавриди пажӯҳиш ва таҳлил қарор додем.

3.1. Истилоҳоти сода

Истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ аз ҷиҳати сохти морфологӣ чунин гурӯҳбандӣ карда шуд: сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ.

Истилоҳоти сода: **бемор, пизишк, даво, дору, дармон, ҳаб (курс), озор, вараҷа, таб, ҳарорат, озах, парҳез, табиб, духтур, зуком, сил, марҳам, таҳлил, муоина, шикоят, набз.**

Зуком чи дар осори адабиёти классикӣ ва чи дар забони матбуот ба таври фаровон корбаст мешавад. То замони соҳибистиклолӣ калимаи байналмилалӣ грипп серистеъмол буд. Ҳоло грипп бештар дар забони гуфтугӯӣ истифода шуда, дар забони матбуот вожаи зуком истифода мешавад.

Марҳам доруе, ки онро барои ҷароҳатҳои фасоднок истифода мебаранд. Ин калима ҳам дар гузашта ва ҳам имрӯз серистеъмол буда, дар забони тоҷикӣ бо калимаи арабии марҳам калимаҳо низ сохта шудаанд: **марҳамнеҳ, марҳамсоз, марҳами озмудашуда** ва ғ.

Вожаи марҳам дар забони тоҷикӣ тобиши маъноӣ пайдо карда, дар шакли **малҳам** ба маънои **мачозӣ** низ истифода мешавад.

Қисми зиёди истилоҳоти содаи бахши тибро дар забони тоҷикӣ калимаҳои аслии тоҷикӣ ташкил медиҳанд. Истилоҳоти тиббӣ мавҷуданд, ки дар забони мо собиқаи зиёда аз ҳазорсола доранд ва то ҳол дар назария ва амалияи тиб мавриди истифода қарор доранд: **бемор, парастор, захм, озах, ҳуқна, варид, шараён, рамад, беморбон, бемористон, оташак (ҳафтипӯст)/**

Дар забони тоҷикӣ як гурӯҳ истилоҳоти тиббиро калимаҳое ташкил медиҳанд, ки солҳои тулонӣ корбаст мешаванд, ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид шудаанд, вале бидуни тарҷума истифода мешаванд: **стресс, шок, кома, сепсис, карантин, фелдшер, уролог.**

Гурӯҳи дигари истилоҳоти тиббиро калимаҳое ташкил медиҳанд, ки дар даҳсолаҳои охир ба забони тоҷикӣ ворид гашта, бе тарҷума корбаст мешаванд, зеро ифодагари наwgониҳои илмӣ мебошанд: **флеболог, андролог, маммолог,**

дефектолог, лапароскоп, эндоскопия, доплерография, ангиография, колпоскопия ва амсоли инҳо.

Баъзе аз истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот хусусияти синонимӣ пайдо кардаанд: **марҳам, фишор, бемор (бемори касе будан, яъне ошӣк шудан, ба ишӣки касе гирифтӣр шудан)**. Маъмулан ба услуби илмӣ хусусияти синонимӣ хос нест. Дар услуби публитсистӣ, ки барои оммаи васеи мардум пешниҳод гардида, содабаёнӣро талаб менамояд, истифодаи истилоҳоти мураккабу душворфаҳм ҷоиз нест. Матлаб дар ВАО бояд бо калимаю ибораҳои фаҳмо баён карда шавад, зеро ҳадафи асосии рӯзномаю маҷаллаҳо хабардор кардани аҳоли аз ҳодисаю воқеаҳои замон, ташвиқу тарғиби ғояҳои пешқадам ва маърифатнокии аҳоли доир ба масъалаҳои гуногун мебошад.

3.2. Истилоҳоти сохта

Доир ба калимасозӣ ва роҳу усулҳои он, мавқеи пешванду пасвандҳо дар забони тоҷикӣ аз тарафи олимони рус ва муҳаққиқони тоҷик пажӯҳишҳои арзишманде анҷом дода шудаанд. Забоншиносон Н.М. Шанский [205; 207], Т.А. Чхеидзе [204], Е.А. Земская [154], Пейсиков Л.С. [180; 181], В.В. Виноградов [142], Чавчавадзе [1981], Е.С. Кубрякова [167], Ш. Ниёзӣ [70], Ш. Рустамов [86], Д. Саймиддинов [90], М. Қосимова [43], С. Раҳматуллозода [79], О. Қосимов [158; 159], С. Низомова [73; 75] ва дигарон доир ба калимасозӣ асарҳо навишта, мавқеи аффиксҳоро дар калимасозӣ нишон додаанд ва аз ҷиҳати дараҷаи истеъмол онҳоро ба аффиксҳои бемаҳсул, сермаҳсул ва каммаҳсул ҷудо кардаанд.

Истилоҳшиносони тоҷик С. Назарзода, М.Ҳ. Султон, А.М. Байзоев, А.И. Юсупов, П. Нуоров низ доир ба истилоҳсозии забони тоҷикӣ, нақши пешванду пасвандҳо дар офариниши истилоҳоти илмӣ таҳқиқот гузаронида, андешаҳои судманде баён кардаанд.

Дар чараёни омӯзиши мавод ба таҳлили сохтори анъанавии забони тоҷикӣ махсус таваҷҷуҳ зоҳир мегардад, зеро миқдори онҳо дар забони тоҷикӣ зиёд мебошанд. Калимасозии истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ тавассути усулҳои пешвандӣ, пасвандӣ ва пешвандию пасвандӣ сурат мегирад. Аз ҷиҳати сохт ва дараҷаи истеъмол истилоҳоти сохтаи соҳаи тиб чунон гурӯҳбандӣ карда шуд:

а). Сохта шудани истилоҳот бо пешвандҳо. Дар сохтани истилоҳоти тиббӣ маҳсулнокии пешвандҳо гуногун аст. Аз ҳамин сабаб пешвандҳо ба ду гурӯҳ ҷудо карда шуданд:

– пешвандҳои сермахсул: но-, бе-.

– пешвандҳои каммахсул: бо-, ба-, ҳам-, сар-.

1. Сохта шудани истилоҳот бо пешванди бо-. Ин пешванд асосан ба исмҳо ҳамроҳ шуда истилоҳ месозад. Дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» пешванди **бо-** чун пешванди сифатсози сермахсул оварда шудааст. Дар истилоҳсозии илмӣ ин пешванд чандон сермахсул намебошад: **бонизом, босамар, бомаром, босифат, бошууруна, ботаҷдбир, босуръат** ва ғайра [18, 356].

2. Сохта шудани истилоҳот бо пешванди бе-. Ин пешванд чун унсуре воҷасоз барои ифодаи маънои мавҷуд набудани чизе далолат мекунад, амалу аломатҳои тиббиро ифода карда, исм ва сифат месозад. Ба воситаи он дар забони тоҷикӣ калимаҳои зиёде сохта шудаанд, аз ҷумла: **беҳирад, бепайванд, бепаноҳ, беҳунар, бечон, бесипос, беназир, беранҷ** ва ғайра.

Ин пешванд дар сохтани вожаву истилоҳоти тиббӣ низ серистеъмол буда, дар соҳаи тиб тавассути ин пешванд вожаҳои зиёде сохта шудаанд: **беҳолӣ, беҳобӣ, беҳаракатӣ, беҳиссӣ, бедард, беиштиҳой, беҳушӣ, беназмӣ, беихтиёр, бесифат, бенамак, бемазза, беҳол, беаҳтиётӣ, беҳушона, бесаброна, бебеғаразона, беозор, бенамак, бетартиб, беқарор, беравған, бесабаб, бесабр, беҳатар, беғубор, бебӯй, беустухон, бемадор, беосор, бенизом, беовоз, беранг,**

беоб, бемадорӣ, беориза, бечароҳат, ғизоҳои бесифат, бехатар, бехискуни, безарар, доруҳои бесифат ва ғ.

3. Сохта шудани истилоҳот бо пешванди ба-: Он ба исм ҳамроҳ шуда, калимаи нав, яъне сифат месозад ва ба ягон аломат доро буданро ифода мекунад: **бароҳат, батадрич, баҳуш ва ғ.**

Пешванди ба- дар забони тоҷикӣ сермахсул ҳисобида шавад ҳам, дар соҳаи тиб бемахсул аст.

4. Сохта шудани истилоҳот бо пешванди но-. Ин пешванд ба асоси калима ҳамроҳ шуда, вожа ва истилоҳе месозад, ки маънои манфиро ифода менамояд: **нороҳатӣ, носолими, ногузир, ногувор, нотамом, нопадид, нопойдор, ноҳамвор, ноозмуда, ноустуворӣ, нофорам, номутобиқатӣ, номувофиқӣ, номуътадилӣ, нооромӣ, носаҳеҳ, номурааттабӣ, номунтазам, норавшан, ноаён, ночунбон, норавшан, ноогоҳона, номушаххас, номуайян, номукаммалӣ ва ғ.**

5. Сохта шудани истилоҳот бо пешванди ҳам-. Ин пешванд яке аз аффиксҳои қадимаи тоҷикӣ буда, аз исм калимаи нав, яъне исм месозад, ки ҳамроҳиро ифода менамояд. Пешванди мазкур аз давраҳои қадим аффикси сермахсули калимасоз ба ҳисоб рафта, дар забони тоҷикӣ тавассути он калимаҳои зиёде сохта шудаанд: **ҳамроҳ, ҳамсафар, ҳамнишин, ҳаммаслак, ҳамовоз, ҳамсабақ** ва ғайра. Пешванди ҳам- дар баҳши тиб ҳамроҳӣ, робитаи тарафайнро ифода менамояд: **ҳаммонанд, ҳамгун, ҳамсон, ҳамдари, ҳамрадиф (бемориҳои ҳамрадиф).** Он дар забони тоҷикӣ аффикси сермахсул ҳисобида шавад ҳам, дар баҳши тиб чандон сермахсул нест.

б). Сохта шудани истилоҳоти тиббӣ тавассути пасвандҳо.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки дар истилоҳсозии тиббии забони тоҷикӣ нақши пасвандҳо хеле калон аст ва теъдоди пасвандҳои истилоҳсоз низ зиёданд. Барои сохтани истилоҳ усули пасвандии калимасозӣ бештар мусоидат менамояд. Тавассути пасвандҳои **-ӣ, -нок, -гар, -гоҳ** ва ғайра калимаҳои зиёде

сохта мешаванд. Воситаҳои калимасозии истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ чунин гурӯҳбандӣ карда мешаванд:

1. Пасванди -ӣ. Пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ сермахсул ба ҳисоб меравад. Муҳаққиқон М.Шукуров дар асари «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад» [123, 173], Ш. Рустамов дар асари «Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик» [86, 45] ва чандин олимони дигар нақши ин пасвандро дар калимасозӣ зикр намуда, онро аз сермахсултарин ва самараноктарин пасванди калимасоз ҳисобидаанд. Тавассути ин пасванд дар баҳши тиб низ қисми зиёди вожаҳои тиббӣ сохта шудаанд: **беморӣ, маризӣ, солимӣ, қарахтӣ, сиҳатӣ, тандурустӣ, парҳезӣ, оромӣ, дуруштӣ, чандирӣ, исфанҷӣ, беҳиссӣ, мадҳушӣ, дармонӣ, мавзӣ, тиббӣ, саломатӣ, умумӣ, муътадилӣ, ҷарроҳӣ, табобатӣ, меъёрӣ, лоғарӣ, фарбеҳӣ, нармӣ, гармӣ, сардӣ, сатҳӣ, сафедӣ, сурхӣ, зардӣ, санҷишӣ, қанорӣ, руҳсатӣ, бистарӣ, микробӣ, илтиҳобӣ, муваққатӣ, сироятӣ, саратонӣ, ғуборолудӣ (-и қабон). Ин пасванд дар сохтани истилоҳот тавассути калимаҳои байналмилалӣ низ истифода мешавад: **референсӣ, тестӣ, рентгенӣ, вирусӣ, онкологӣ, лапароскопӣ, амбулаторӣ, статсионарӣ, диспансерӣ, экологӣ, санитарӣ.****

Ба воситаи ин пасванд исм ва сифат сохта мешавад. Қабоншинос Ш. Рустамов низ яке аз суффиксҳои сермаъноӣ серистеъмол ва оморфема будани ин суффиксро қайд кардааст [86, 43]. Қабоншинос вазифаҳои пешванди -ӣ-ро дар ифодаи мақон (пастӣ, баландӣ, фароҳӣ...), қамон (пагоҳӣ, қарарӣ, қаштгоҳӣ, беғоҳӣ...), амал (шамшерзанӣ), аломату ҳосият (қирӣ, одамӣ, ҳоксорӣ), сохтани исмҳои ҳос (Рӯдақӣ, Раҳимӣ, Ансорӣ) ва ғ. овардааст [86, 45-46].

Пасванди -гӣ. Ин пасванд варианти пасванди -ӣ буда, дар забони тоҷикӣ дар сохтани исм ва сифат бештар истифода мешавад. Масалан: **озурдагӣ, ҳирагӣ, тирагӣ, афсурдагӣ, сармозадагӣ, майзадагӣ, рӯҳафтадагӣ, доругӣ, давогӣ, осудагӣ, рӯҳафтадагӣ, рангпаридагӣ, ҳомилагӣ, бактериологӣ,**

вирусологӣ, серологӣ ва ғ. Пасванди -гӣ бештар дар ифодаи истилоҳоти мураккаби тиббӣ нақши фаъол дорад.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки академик М.Шукуров истифодаи фаровони ин пасвандро дар забони тоҷикӣ зикр намудааст. Ӯ дар бораи аффикси фаъоли калимасоз будани ин пасванд сухан ронда, дар баробари ҳамин оид ба баъзе ғалатҳои истифодаи пасванди -ӣ ва вариантҳои гуногуни он -гӣ (-вӣ), истифодаи бемавқеи онҳо дар забони тоҷикӣ ва махсусан забони матбуот андешаронӣ намуда, барои бартараф намудани онҳо тавсияҳои амалӣ медиҳад: «Барои он ки ҳангоми сохтани калимаву ибораҳои нав хато накунем, намунаҳои мавҷуда, хусусан қолибҳои ҳалқиву классикиро дар назар доштан лозим аст. Ин намунаҳо барои қиёс заруранд. Қиёс – аналогия қонуни асосии забон дар калимасозиву иборабандӣ, дар муайян кардани сохтори нахви ифодаи фикр ва меъёрҳои ҳусни сухан мебошад» [123, 173].

2. Пасванди -гоҳ. Ин пасванд дар баҳши тиб дар сохтани истилоҳоти ифодакунандаи макон ва ҷойи гузаронидани амалиётҳои гуногуни тиббӣ нақши муҳим дорад. Пасванди -гоҳ дар забони тоҷикӣ хеле сермаҳсул аст. Он таърихан қалимаи мустақилмаъно будааст ва бо мурури замон ба пасванди калимасоз гузаштааст. -Гоҳ пасванди калимасоз буда, маънои маконии он дар таркиби қалима мушоҳида мешавад. Ин пасванд дар сохтани исм сермаҳсул мебошад. Аз ин хусус муҳаққиқон Ш. Рустамов, С. Низомова маълумоти мукамал овардаанд [86, 73]. Дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» низ доир ба хусусиятҳои қалимасозии пасванди -гоҳ маълумот оварда шудааст [18, 90].

Дар забони тоҷикӣ дар баҳши тиб низ пасванди -гоҳ сермаҳсул буда, бо он истилоҳоти зиёде сохта мешаванд, он маъмулан аз исмҳои гуногун исми макон месозад: **дармонгоҳ, муолиҷагоҳ, ташхисгоҳ, озмоишгоҳ, машваратгоҳ, бунгоҳ, таҳлилгоҳ, табобатгоҳ, пажӯҳишгоҳ, осоишгоҳ, дидбонгоҳ (-и беҳдоштӣ), тижигоҳ, даромадгоҳ, гузаргоҳ, резишгоҳ,**

истироҳатгоҳ, таълимгоҳ, бошишгоҳ, қароргоҳ, маҷлисгоҳ, гузаргоҳ, дамгоҳ, дастгоҳ.

Ҳамин чиз ҷолиби диққат аст, ки пасванди -гоҳ таърихан сермахсул ва самаранок буда, ба воситаи он дар забони тоҷикӣ калимаҳои сершуморе сохта шудаанд. Имрӯз низ ин пасванд мавқеи сермахсули калимасозиро аз даст намодааст ва як қисми истилоҳоти тиббии дар боло овардашуда дар луғатҳои мавҷуд нестанд ва аз он шаҳодат медиҳанд, ки калимаҳои мазкур солҳои охир сохта шудаанд: **ташхисгоҳ, таҳлилгоҳ, санҷишгоҳ, табобатгоҳ, муолиҷагоҳ, машваратгоҳ** ва ғайра. Ин калимаҳо дар луғатҳои солҳои охир низ зикр нашудаанд.

Матбуот як навъ озмоишгоҳе мебошад, ки ҳар як мафҳуми нав дар оғоз дар саҳифаҳои он инъикос ёфта, пас аз муддате умумистеъмол мегардад. Калимаҳои навсохти дар боло зикршуда низ имрӯз дар забони матбуот дар марҳилаи озмоиш қарор доранд ва мумкин аст солҳои наздик серистеъмол гардида, ин вожаҳои хушсохт дар фарҳангҳо ҷой дода шаванд.

Ташхисгоҳ маркази ташхисӣ буда, санҷишгоҳ ва таҳлилгоҳ муассисаҳое мебошанд, ки аслан маънои озмоишгоҳро доранд. Масалан: *Дар маҷмаи тандурустии «Истиқлол»-и пойтахт, ки бинои қисми аввали он пурра аз таъхисгоҳ иборат аст, соли 2016 бо дастгоҳҳои муосиртарини таъхисӣ ҷиҳозонида шуд, ки дар Осиёи Марказӣ назир надорад (Б. Тоҷ-н, 00. 12. 2019);* *Лаборантҳои таҳлилгоҳ ба нафарони дигари ҷамъомадаи пушти дар маслиҳат доданд, ки рӯзи душанбе биёянд ва онҳоро қабул карда, хуну пешобашонро таҳлил хоҳанд намуд (Ф-ж, 18.03.2015).*

Вожаҳои **табобатгоҳ** ва **муолиҷагоҳ** муроди **беморхона** ва **бемористон** буда, дар забони матбуот калимаҳои нав мебошанд. Дар забони гуфтугӯӣ вожаҳои **касалхона, табобатхона** мавҷуд аст.

Дидбонгоҳ – ин калимаи қадимаи тоҷикӣ дар забон хеле серистеъмол аст. Солҳои охир дар соҳаи тиб ибораистилоҳи **дидбонгоҳҳои назоратӣ** сохта шуд, ки он нуктаҳои махсусе мебошанд, ки дар роҳҳои асосӣ барои назорати

карантинӣ ҳангоми хурӯчи бемориҳои сироятӣ ташкил карда мешаванд. Дар ин бора устод Садриддин Айни дар асари «Ёддоштҳо» маълумоти муфасссал додааст.

3. Пасванди -гар. Пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ мансуб ба касбу кор буда, дар соҳаи тиб низ бо ин пасванд истилоҳоти зиёди ифодакунандаи ихтисосҳои гуногуни тиббӣ сохта мешаванд. Пасванди -гар дар адабиёти классикӣ таърихан маъмул буда, мавқеи калимасозии он хеле васеъ аст. Дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» ва китоби «Забони мо – ҳастии мост» низ доир ба хусусиятҳои калимасозии ин пасванд маълумот дода шудааст.

Ш. Рустамов доир ба вазифаҳои ин пасванд дар забони тоҷикӣ чунин навиштааст: «...дар таъин кардани ин ва ё он ҳиссаи нутқ танҳо ба ҳисоб гирифтани принципи калимасозии морфологӣ кофӣ нест. Чунончи, суффикси -гар асосан аз исми конкрет исми шахс месозад, вале ҳар калимае, ки бо он суффикс омадааст, исм гуфта ҳукм кардан нодуруст мебуд. Масалан, вай бо исмҳои маънӣ омада, сифат сохтааст, ки шахсро не, балки ҳислати ўро мефаҳмонад: ҳилагар, фиребгар, ситамгар, ...» [86, 13-14].

Пасванди «-гар» яке аз унсурҳои фаъоли калимасоз буда, дар сохтани воҳидҳои нави лексикӣ нақши муҳим дорад. Академик М. Шукуров аз хусуси нақши фаъол доштани ин пасванд дар калимасозии забони тоҷикӣ сухан ронда, чунин навиштааст: «Мо ақида дорем, ки дар солҳои охир то андозае фаъол шудани -гар барои афзоиши сарватҳои ганҷинаи калимаҳои сохта, барои устувор шудани пояҳои халқии забони адабии ҳозира ва меъёрҳои классикии он дорои аҳаммияти махсусест» [123, 359].

Имрӯз низ ин пасванд дар забони тоҷикӣ сермаъно, сермаҳсул ва серистеъмол буда, аз ҷумла, ба воситаи он истилоҳоти зиёди тиббӣ низ сохта мешаванд: **ташҳисгар, озмоишгар, таҳлилгар, пажӯҳишгар, масҳгар, танзимгар, муолиҷагар (духтури муолиҷ), кимиёгар, пайдогар, дармонгар,**

муоинагар, фармоишгар, ороишгар, васлгар, ташреҳгар, духтури маслиҳатгар (врач-консультант).

Вожаи **таҳлилгар** ба сифати истилоҳоти тиббӣ дар луғатҳои солҳои пешин зикр нашудааст. Дар забони тоҷикӣ он ба чунин маъниҳо истифода мешавад: таҳлилгари масоили сиёсӣ, таҳлилгари масоили иқтисодӣ. Ин калима дар соҳаи тиб истифодагари ихтисоси тиббӣ аст: табиб-таҳлилгар.

Истилоҳи **ташхисгар** низ дар забони тоҷикӣ солҳои охир бо сабаби рушди илми тиб ва истифодаи таҷҳизоти муосири тиббӣ пайдо шудааст. Ин истилоҳ номи ихтисоси тиббиро ифода менамояд, ташхисгар табибест, ки беморро тавассути таҷҳизоти ҳозиразамон муоина карда, ташхис мегузорад ва дар забони матбуот серистеъмол аст: *Муҳаббат Қобилова, ки ҳамчун **духтури ташхисгари ултрасадо** дар ин маркази саломатӣ ба мардум хизмат мерасонад, болои кат меҳобид (Ф-ж, 18.03.2015); Ин таҷриба барои мо сабақ гардид, то дарк созем, ки ҳанӯз вақти санги асоси ин ё он муассисаи тиббиро гузоштан, бояд донем, ки чӣ гуна дастгоҳҳо ба муассиса ворид мегарданд, то қаблан **мутахассисони ташхисгарро** омода созем, – иброз дошт кориноси соҳа З. Алиева (Б.Тоҷ-н, 00. 12. 2019).*

Тавре аз таҳлили мисолҳо бармеояд, пасванди -гар дар забони тоҷикӣ яке аз аффиксҳои қадима ва имрӯз ҳам сермаҳсули калимасоз буда, дар соҳаи тиб низ дар сохтани истилоҳоти илмӣ унсури фаъол ба ҳисоб меравад. М. Шукуров навиштааст, ки «азбаски -гар яке аз воситаҳои маъмули ҳалқиву классикии калимасозист, дар забони адабии имрӯза фаъол шудани он ҳеҷ ҷойи таъҷҷуб надорад. Аз ҳамин ҷост, ки калимаҳое аз қабили пайвандгар, баёнгар, равшангар, намоёнгар, таҳиягар на танҳо ба навиштаҳои бадеӣ ва илмӣ, ҳатто ба истилоҳот ва публицистикаи матбуоти ҷорӣ роҳ ёфтанд. Баъзе ин калимаҳо аз забони халқ ё адабиёти классикӣ гирифта шудаанд ва баъзе навад» [123, 352-354]. Ин бори дигар ба аффикси қадимаи забони тоҷикӣ ва сермаҳсул будани пасванди -гар далолат мекунад.

4. Пасванди -иш. Пасванди -иш яке аз қолабҳои қадимаи калимасозии забони тоҷикӣ маҳсуб меёбад. Бо пасванди мазкур вожа ва истилоҳоти зиёди тиббӣ сохта шудаанд: **озмоиш, санчиш, биноиш, кӯчиш, осоиш, фармоиш, оромиш, гардиш, дамиш, полоиш, ҷаҳиш, молиш, ороиш, парвариш, ларзиш, тапиш, печиш, сӯзиш, кӯчиш, ҷунбиш, ғунҷоиш, резиш, гудозиш, биниш, ангезиш, омезиш ва ғ.** Мисолҳои мазкур аз асоси замони ҳозира ба воситаи пасванди -иш исм сохтаанд.

Пасванди -иш дар баҳши тибб серистеъмол буда, имрӯз низ ба воситаи он вожаҳои зиёде сохта мешаванд, ки мисолҳои боло ба ин далолат менамоянд: Дар ҷое ки занбӯр неш задааст, хасташавии ҷисм, **сӯзиш**, сурхшавии пӯст ва ғ хоришро низ эҳсос кардан мумкин аст (Даво, №6. 2011).

5. Пасванди -ча. Ин пасванд дар забони тоҷикӣ барои ифодаи аломати хурдиву навозиш истифода мешавад ва дар сохтани истилоҳоти тиббӣ низ мавқеи намоён дорад. Номи лавозимоти тиббӣ, бемориҳо, узвҳои инсон ва зухуроти бемориро ифода менамояд. Он дар сохтани истилоҳоти тиббӣ мавқеи намоён дошта, дар калимасозии тиббӣ сермаҳсул аст: **варидча, найча, донача, қуттича, сурхча, гармича, мағзча, майнача, меъдача, тугмача, шишача, хубобча, аробача, обиладча, калобача ва ғ.** Мисол: Дар ин ҳолат дар қабати луобии лунҷ, забон, ком, милк зиёд шудани **доначаҳои хурди сафед** ба амал меояд (Ё.т., 30.06–6.07.2015).

6. Пасванди -ак. Пасванди -ак дар забони адабии ҳозираи тоҷик чун пасванди сермаҳсул, сермаъно ва сервазифа маънидод шудааст [234, 86]. Суффикси -ак шаклсоз ва калимасоз мебошад. Ҳамин тавр, пасванди -ак дар забони тоҷикӣ аз қадим то имрӯз дар калимасозӣ хусусияти самаранокии худро нигоҳ доштааст, дар сохтани истилоҳоти тиббӣ низ бештар истифода мешавад. Тавассути пасванди -ак дар баҳши тибб истилоҳоти зиёде сохта мешавад, он бештар исм месозад: **бодомак, қулфак, ғилофак, чангак, рикобак, лачомак, булӯрак, нағзак, камонак, баногӯшак, бандак, часпак, нармак (-и гӯш), пучак (фурункул), оташак (карбункул), ҷакак (капельница), қапак**

(пинсет), гармкунак (грелка). Мисол: Чарроҳони амрикоӣ аз косахонаи сари наврас **найзаи чангакдорро** бомуваффақият кашида бароварданд (В.С., 29.12.2012).

7. Пасванди -а. Пасванди мазкур дар сарчашмаҳои гуногуни забони адабии тоҷик ҳамчун пасванди калимасозии сермаъно ва сермаҳсул тавсиф шудааст [180; 86] ва Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [1985]. Дар забони тоҷикӣ тавассути ин пасванд калимаҳои зиёде сохта шудаанд, аз ҷумла, **даста, овоза, шукуфа, бунафша, сабза** ва ғайра. Ба воситаи пасванди -а дар баҳши тиб низ калимаҳои зиёди тиббӣ мавҷуданд, ки маъмулан калимаҳои аслан тоҷикӣ мебошанд: **сафеда, талха, девора, хока, ғурӯша, зарба, ларза, пайваста, падида, панча, овоза, ҳафта, захра, нишона, нарма** (-и сар – родничок) ва амсоли инҳо. Мисол: Занҳо бо **нишонаҳои бемории** дил, диабети қанд, норасоии гурда, ки аз ин ҳисоб фишорашон баланд аст, камхунии вазнин ба мо шикоят мекунанд (Б.Т., 00.08.2019).

8. Пасванди -нок. Ин пасванд дар тамоми сарчашмаҳо ҳамчун пасванди сифатсоз зикр шудааст. Дар «ГЗАХТ» бо истифодаи он мисолҳои зиёде оварда шудааст. Пасванди -нок дар забони тоҷикӣ сермаҳсул аст ва аз исм сифат сохтааст.

Дар калимасозии истилоҳоти тиббӣ низ фаровон истифода шуда, аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ сифат месозад, аломатҳои мусбат ё манфиро ифода менамояд. Чунончи: **зарарнок, ғойданок, манфиатнок, дарднок, фасоднок, римнок, мадданок, варамнок, намнок, рутубатнок, хатарнок, илтиҳобнок, шиддатнок, иллатнок, оризанок, хурӯҷнок, ҷурмнок, хавфнок, обиланок, давомнок, пешгӯии далелнок.** Мисол: Тамоми бемориҳои сироятии кӯдакона **хатарнок** буда, метавонанд оризаҳои ҷиддиро ба амал оранд (П.ш., 31.05.2021).

Аз таҳлили истилоҳоти сохтаи тиббӣ дар забони тоҷикӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки яке аз воситаҳои фаъоли истилоҳсозии баҳши тиб дар забони тоҷикӣ роҳи морфологӣ калимасозӣ, яъне пешванду пасвандҳо маҳсуб меёбад.

Таҳлили мисолҳои ин бахш аз он хусус шаҳодат медиҳанд, ки роҳҳо ва қолабҳои маъмули калимасозии забони тоҷикӣ дар сохтани истилоҳоти тиббӣ мавқеи намоён дошта, вале нақши онҳо дар калимасозӣ якхела нест. Масалан, дар сохтани истилоҳоти тиббӣ пешвандҳои но- ва бе- фаъл буда, пешвандҳои ба-, бо-, -ҳам чандон сермахсул нестанд. Дар сохтани истилоҳоти тиббӣ пасвандҳои -ӣ, (-гӣ), -гар, -гоҳ, -нок, -а, -ак ва ча- нақши муҳим доранд ва дар забони тоҷикӣ ҳамагӯза бо пасвандҳои мазкур истилоҳоти зиёди тиббӣ сохта мешаванд.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки ҳамаи пешванду пасвандҳои зикршуда қолабҳои классикии калимасозии забони тоҷикиро ташкил медиҳанд ва бо калимаҳои аслан тоҷикӣ ҳамроҳ шуда, истилоҳ сохтаанд.

Таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи тиб ба он далолат менамояд, ки бисёре аз роҳу воситаҳои калимасозии забони тоҷикӣ имрӯз низ мавриди истифода қарор доранд, ки чунин ҳодиса дар забоншиносии тоҷик ҳодисаи мусбӣ арзёбӣ мегардад. Ин ҳодиса боиси ғанӣ гардидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ мегардад.

3.3. Истилоҳоти тиббии мураккаб дар забони матбуот

Дар забони тоҷикӣ яке аз роҳҳои маъмули калимасозӣ васлшавии калимаҳо ва ё бо истилоҳи дигар калимаҳои мураккаб мебошад. Дар забони тоҷикӣ бо истифодаи усули калимасозии мураккаб истилоҳоти тиббӣ сохта шудааст.

1. Истилоҳоти мураккабе, ки тавассути пайваستшавии ду калима сохта шудаанд ба самтҳои гуногуни тиб мансуб мебошан ва аз ҷиҳати мансубият ба бахшҳо чунин даврайандӣ гардан мумкин аст:

а) **Истилоҳоти мураккаби ифодакунандаи номи ихтисосҳои тиббӣ:** парҳез+шинос (диетолог), микроб+шинос, сироят+шинос, вирус+шинос (вирусолог), сил+шинос (фтизиатр), кӯдак+пизишк (педиатр), ғизо+шинос

(нутрисолог), чашм+пизишк (офтальмолог), осеб+шинос, даҳон+пизишк, нейро+ҷарроҳ, эндо+ҷарроҳ .

б) Истилоҳоти мураккаби ифодакунандаи номҳои лавозимоти тиббӣ: сӯзан+дору, ҳарорат+санҷ, фишор+санҷ, зарра+бин, гарм+кун+ак, қанд+санҷ, дору+қуттӣ ва ғ.

Дар сохтан истилоҳоти тиббӣ истилоҳоти мураккаbero мушоҳида намудем, ки дар сохтани онҳо нақши лексемаҳои ҷудогона калон аст, ба монанди бахш, зидди, ғайри, овар, сар, фито ва ғ.

2. Истилоҳоти мураккаб бо лексемаи калимасози **-бахш**. Ин унсури калимасоз дар сохтани истилоҳоти тиббӣ мавқеи намоён дорад ва ҳолати рӯҳии инсонро ифода менамояд. Дар соҳаи тиб бо лексемаи **-бахш** чунин истилоҳоти тиббӣ сохта шудаанд, ки ҳолати бемор ва хусусияти доруворро мефаҳмонанд.: **таскин+бахш, ором+бахш, таҳким+бахш, рӯҳ+бахш, нерӯ+бахш, дармон+бахш, манфиат+бахш, самара+бахш, шифо+бахш, таъсир+бахш, ғизо+бахш (ғизодиҳанда), фоида+бахш, қувват+бахш, тақвият+бахш, роҳат+бахш, сафо+бахш** ва ғ. мисол

Профессор Б.Камолиддинов қайд менамояд, ки таҳқиқгарони соҳаи истилоҳот ба чунин хулоса омадаанд, ки домони имконоти истилоҳсозии забонамон хеле фарох аст. Т. Қ. Ҷӯраев бо пасванди -гар калимаҳои мисгар, шишагар, озмоишгар, кафшергар, таъмиргар ва ғайраро, Ф.Р.Амонова бо ҷузъи калимасози -шинос дар забони форсии муосир сохта шудани 115 истилоҳро ба маъноҳои мухталиф қайд кардааст. (Камолиддинов Б., 2001, 30). Ин далел аз имконоти зиёди калимасозии забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳад.

Сохта шудани истилоҳот бо лексемаи **зидди-**. Пешванди мазкур маънои муқобил, яъне чораҳои бартарафсозии чизеро ифода менамояд: **зидди+микробӣ, зидди+паразитӣ, зидди+вирусӣ, зидди+уфунӣ, зидди+силӣ, зидди+сироятӣ, зидди+илтиҳобӣ, зидди+бактериявӣ, зидди+эпидемиявӣ, зидди+стрессӣ, зидди+ҳавой (чораҳои зиддиҳавой):** Беморони ҳар ду гурӯҳ

табобат шуданд ва препаратҳои нестероидии **зиддиилтиҳобӣ**, метаболикӣ, **табобати зиддивирӯсӣ** истифода шуд (А.З., №3. 2022).

Дар забони тоҷикӣ унсури калимасозии зидди- хеле сермахсул буда, дар баҳши тиб бештар ибора месозад. Онҳо пурра аз калимаҳои тоҷикӣ ва ё аз ҷузъҳои тоҷикӣ ва иқтибосӣ иборатанд. Дар ҳамин маънӣ бо ҷузъи иқтибосии калимасозӣ, яъне **анти-** низ сохтани истилоҳот сураат мегирад: **анти+депрессантҳо, доруҳои анти+гистаминӣ, маводи анти+бактериалӣ** ва ғайра.

Сохта шудани истилоҳот бо лексемаи калимасозии **ғайри-**. Ин воҳиди луғавӣ низ дар сохтани истилоҳоти тиббӣ истифода мешавад: **ғайри+нишондод, ғайри+силӣ, ғайри+тиббӣ, ғайри+сироятӣ, ғайри+давлатӣ, ғайри+мақсаднок, ғайри+муқаррарӣ, ғайри+соҳавӣ** ва ғ.

Сохтани истилоҳоти мураккаб бо лексемаи калимасозии **-овар**. Дар илми тиб бо ин пасванд бештар номи дорувор ва маводи гуногуни давогӣ сохта мешаванд, ки хосияти онҳоро ифода менамояд: **исҳол+овар, хоб+овар, қай+овар, тоқат+овар, иштиҳо+овар, ғоида+овар, балғам+овар** ва ғ.

Унсури калимасозии **сар-**. Пешванди мазкур ба исм ҳамроҳ шуда, истилоҳи нав месозад, ки он мансаб ва вазифаи мутахассиси соҳаи тибро ифода менамояд: **сардухтур, сартабиб, сарпизишк, сарҳамшира, сармутахассис, сардиетолог, сармомодоя**. Мисол: Сабаби аслии ғавти навзодон, норасид ё бо нишонаҳои нуқсу бемориҳои вазнин таваллуд шудан аст, – мегӯяд **сардухтури таваллудхонаи вилоятӣ**, номзади илми тиб Шоира Бузурукова (Б.Т., 00.08.2019).

Дар забони тоҷикӣ як гурӯҳ истилоҳоти тиббии мураккабе мавҷуданд, ки тавассути пасвандҳои гуногун сохта шудаанд. Махсусан дар ин ҷараён пасванди **-ӣ** ва варианти он **-гӣ** нақши намоён доранд: Истилоҳоти мураккабе, ки амалу ҳолатҳои тиббиро ифода менамояд: **дору+гузарон+ӣ, захр+олуд+ӣ, хоб+олуд+ӣ, пок+соз+ӣ, захм+банд+ӣ, ғубор+олуд+ӣ, тира+шав+ӣ, афсурда+хол+ӣ, ламс+кун+ӣ, гӯш+кун+ӣ, ангушт+зан+ӣ, кам+хоб+ӣ,**

кам+ақл+й, лоғар+шав+й, кам+вазн+й, сих+зан+й, ранг+парида+гй, гӯш+вазнин+й (гаронгӯшй), фишор+баланд+й, кам+хун+й, сар+чарх+зан+й, дренаж+гузор+й, стент+гузор+й, катетер+гузор+й, шунт+кунон+й ва ғайра.

Унсури дигари калимасозй, ки тавассути тавассути он истилоҳоти зиёди тиббй сохта шудааст, калимаи иқтибосии **фито-** мебошад. Аслан фито калимаи юнонй буда, маънои растаниро дорад ва қисми таркибии калимаҳои мансуб ба растаниро дар бар мегирад. Дар ин хусус дар «Энциклопедический словарь медицинских терминов» [262, 512] маълумот оварда шудааст.

Ин чузъи калимасоз аслан байналмилалй аст. Солҳои охир дар забони русй истилоҳи **фито+терапия** хеле серистеъмол гардид ва дар робита ба ҳамин истилоҳоти зиёде сохта шуданд: **фито+терапия, фито+фармакология, фито+терапевт, фито+аптека, фито+чай, фито+бар, фито+напиток, фито+лампа, фито+препаратҳо** ва ғайра. Чунин истилоҳот тавассути забони русй ба забони тоҷикй ворид шудаанд.

Ҳаминро бояд зикр намуд, ки дар забони тоҷикй ин бахши тиб, яъне гиёҳдармонй собиқаи тӯлонй дорад. Ҳанӯз дар замони давлатдории Сомониён «Гиёҳнома»-и Муваффақи Ҳиравй таълиф гардида ва гиёҳдармонй хеле рушд намуда буд. Имрӯз ин навъи табобат – гиёҳдармонй хеле маъмул гаштааст. Дар робита ба ин дар забони тоҷикй вожаҳои гиёҳ+пизишк, гиёҳ+дармонй, гиёҳ+шинос, гиёҳ+дору, гиёҳ+чой ё чойи доругй ва ғайра истифода мешаванд.

Вақтҳои охир дар забони тоҷикй унсурҳои калимасозии **фито-, гипер-, гипо-, пост-** ва ғайра бештар ба назар мерасанд: аломатҳои пост+ковидй (вобаста ба бемории коронавирус), аломатҳои пост+менопауза, миокардити пост+ковидй, синдроми пост+ковидй, оризаҳои пост+ковидй, гиперемия, гипо+витаминоз, гипо+тония ва ғ.

Бояд хотирнишон намуд, ки дар забони тоҷикй гурӯҳи истилоҳоте мавҷуданд, ки аз калимаи тоҷикй ва унсури калимасозии иқтибосй иборатанд. Маъмулан, ин гуна чузъҳои калимасоз унсурҳои байнамилали ба ҳисоб

меравад ва дар соҳаи тиб тавассути онҳо истилоҳоти зиёде сохта мешаванд: — рентгенограмма, электрокардиограмма, электрофорез, ангиография, доплерография, колпоскопия, маммография, ангиография, гастроскопия, бронхоскопия, колпоскопия, лапароскопия, эндоскопия, гемодиализ, ваксинатсия, реваксинатсия ва ғ.

3.4. Ибора-истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот

Дар забони тоҷикӣ бо ёрии бандаки изофӣ сохта шудани ибораистилоҳҳо маъмул мебошанд. Як гурӯҳ ибораистилоҳоти дар қолаби бандаки изофӣ сохташудаи истилоҳоти тиббиро мушоҳида намудем, ки як ҷузъашон вожаи аслий ва ҷузъи дуюм иқтибосӣ мебошанд.

Дар ин қолаб ибораистилоҳоте сохта шудаанд, ки амалҳои тиббиро ифода менамояд: **муоинаи эндоскопӣ, ташҳиси референсӣ, муоинаи бронхоскопӣ, муоинаи доплерографӣ, муоинаи рентгенӣ, ҷарроҳии лапароскопӣ, таҳлили хун, ҷарроҳии эндоскопӣ, ташҳиси ултрасадоӣ**. Мисол: Ҳоло тасмим дорем мутахассисони ҷавонро барои гузаронидани **ҷарроҳии эндоскопӣ** омода намоем (Б.Т., 00.08.2019).

Дар забони тоҷикӣ истифодаи истилоҳоте, ки дар қолаби ибораистилоҳ мавҷуданд, зиёд ба қор бурда мешавад. Дар сохтани истилоҳоти тиббӣ чунин қолабҳо серистеъмоланд. Ин навъи истилоҳотро аз ҷиҳати таркиби морфологӣ чунин тасниф намудем:

а) **Исму исм**: шираи меъда, илтиҳоби шуш, варами пойҳо, тапиши дил, норасоии йод, ғалаёни хун, норасоии ғизо, сирояти бемор, нокифоягии оҳан, гурӯҳи хун, муоинаи хун, таҳлили пешоб, хирашавии чашм, ҷараёни хун, тирагии ақл, ғалаёни хун, таҳлили пешоб, фасодшавии хун, бухрони беморӣ, тақроршавии беморӣ, нишонаҳои беморӣ, ҷарбсории пӯст, оризаҳои беморӣ, пешгӯии далелнок, маркази ташҳису табобат.

б) **Исму сифат:** зарбаи сахт, дарди шиддатнок, дарди давомнок, дарди кунд, дарди фишордиханда, фишори паст, таби баланд, доруи камтаъсир, тазриқи дохилимушакӣ, хӯроки зудҳазм, хуни зардобӣ, тазриқи дохиливаридӣ, тазриқи зерипӯстӣ, ғизои бадҳазм, таҳлили нопурра, табобати нодуруст, ташхиси пурра, кӯдаки норасид, доруи манфиатбахш, табобати шиддатнок, доруҳои таъсирбахш, дорувориҳои таскинбахш, раги хунгард, узвҳои хунофар, доруҳои зардарон, давоҳои балғамовар.

в) **Исму шумора ва ё ис+шумора+исм:** муолиҷаи дуҷумбора, даври дуҷуми табобат, марҳилаи якуми беморӣ, сироятёбии дубора, диабетӣ нави якум. .

3. Дар забони тоҷикӣ ибораистилоҳи тиббии зиёдеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар ташкили онҳо пешояндҳо нақши муҳим доранд. Дар ин қолаби ибораистилоҳҳо пешояндҳои аслии зерин ширкат доранд:

– **бо пешоянди ба:** ба ҳуш омадан, ба тахтапушт хобидан, ба паҳлу хобидан, ба меъёр овардан ва ғ.

– **бо пешоянди аз:** аз ҳуш рафтани, аз муоина гузаштан, аз ташхисгоҳ баромадан, аз тест гузаштан, аз ташхис гузаштан ва ғ.

– **бо пешоянди бо:** бо низом нафас кашидан, бо шаст давидан, бо душворӣ роҳ гаштан ғ.

– **бо пешоянди дар:** дар ҳолати оромӣ, дар ҳолати хурӯҷи дард, дар ҳолати беҳушӣ, дар ҳолати ҳаяҷон, дар ҳолати нафастангӣ ва ғ.

Дар маводи гирдовардаи мо истилоҳоти таркибӣ низ ба мушоҳида расиданд, ки дар соҳаи тибб серистеъмоланд: **ташхис гузоштан, муолиҷа кардан, дору истеъмол кардан, тазриқ кардан, тарбандӣ гузоштан, гармӣ гузоштан, ғарғара кардан, муоина кардан, бандина гузоштан, чарроҳӣ кардан, рухсатӣ шудан, бистарӣ кардан.**

Ҳамин тавр, аз таҳлили сохтори истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки истилоҳоти сохтаи соҳаи тиб тавассути

меъёри калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудаанд. Дар ин чараён махсусан роҳи морфологӣ ва васлшавии калимаҳо сермаҳсул ба ҳисоб мераванд.

Бояд қайд намуд, ки хусусияти сермаъноӣ ва синонимӣ пайдо кардани баъзе истилоҳоти тиббӣ, ки аксаран калимаҳои решагии забонро ташкил медиҳанд, ба назар мерасад. Инчунин бояд зикр намуд, ки дар истилоҳсозии бахши тиб пасвандҳо нақши муҳим доранд, махсусан пасвандҳои -гар, -гоҳ, -ӣ, -ҳо, -он, -ча, -ак ва ғайра сермаҳсул мебошанд. Як гурӯҳ истилоҳоти тиббӣ тавассути унсурҳои калимасозии иқтибосӣ сохта шудаанд.

3.5. Ихтисораҳои тиббӣ дар забони матбуот

Ихтисораҳоро ба ибораи дигар аббревиатура меноманд. Аббревиатура калимаи итолиёвӣ (асоси он аббревио – калимаи латинӣ – кӯтоҳ мекунам) буда, онҳо асосан исмро ташкил медиҳанд, яъне ибораҳои кӯтоҳкардашуда мебошанд.

Ихтисораҳо ҳамчун яке аз воситаҳои калимасозӣ асосан дар забонҳои Аврупо дар асри XX пайдо шудааст. Ихтисораҳо ҳарфи аввали калимаҳоро дар бар гирифта, барои кӯтоҳу мухтасар баён кардани мафҳумҳои илмӣ созгор мебошанд. Таъсири ҳамдигарии забонҳо, ҳамкориҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, мубодилаи иттилооти илмӣ олимони кишварҳои гуногун, баргузориҳои симпозиумҳо ба пайдоиши ихтисораҳо мусоидат менамоянд.

Ихтисораҳои тиббӣ номҳои беморӣ, номи муассисаҳои тиббӣ, навъҳои ташхису табобатро ифода карда, асосан дар услуби илмӣ бо мақсади кӯтоҳбаёнӣ истифода мешаванд ва онҳо дар аксар ҳолатҳо хусусияти байналмилалӣ дошта, ба тамоми кормандони соҳаи тиб фаҳмо мебошад.

Ихтисораҳо дар услуби илмӣ ба таври фаровон истифода мешаванд, зеро илм хусусияти байналмилалӣ дошта, ихтисораҳо барои кӯтоҳ ва мушаххас баён кардани мақсад мусоидат менамоянд.

Дар забони тоҷикӣ ихтисораҳо бо 2 роҳ сохта мешаванд: 1) русиву байналмилалӣ (СССР, КПСС, Юнеско, СЕАТО, НАТО, Дефа, Фиде) ва 2) тоҷикӣ: а) аз ҳарфи аввали калима (РСС Тоҷикистон), ҚИС, ВАБК, б) ҳиҷову калимаи пурра (комиҷроия) истифода мешаванд [18; 86].

Дар услуби публитсистӣ низ ҳангоми таҳияи маводи тиббӣ, ки аксаран мафҳумҳои илмиро фаро мегиранд, истифодаи бештари онҳо ба назар мерасад.

Ихтисораҳоро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст:

1. Ихтисораҳое, ки ҳамаи ҷузъҳои он аз калимаҳои тоҷикӣ иборатанд:

БҚ – бемории қанд, БСС – бемории санги сафро, ДЗС – доруҳои зиддисилӣ, БГГБ – бемориҳои гӯшу гулӯ ва бинӣ.

2. Ихтисораҳое, ки аз калимаҳои тоҷикӣ ва ҷузъҳои иқтибосӣ, яъне калимаҳои арабӣ ё русӣ-байналмилалӣ иборатанд: ВТ ҲИА ҚТ – Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ТУТ – Ташкilotи умумиҷаҳонии тандурустӣ, НМГ – норасоии музмини гурда, МБС – микобактерияи сил, ВНМО – вируси норасоии масунияти одам, МСШ – Маркази саломатии шаҳрӣ, МТТ – Маркази ташхисию табобатӣ, БИД – бемории ишемикии дил, ДҚ – диабети қанд, КАТС – Кумаки аввалияи тиббию санитарӣ, СБД (ЭКГ) – сабти барқии дил, ҚҚР – қарроҳии ҷоғу рӯй, МИҚС – Маркази илмӣ ҷумҳуриявӣ саратоншиносӣ, МОМА – Маркази омӯзиши малакаҳои амалӣ, ОМИТ – Озмоишгоҳи марказии илмӣ – таҳқиқотӣ, БУГ – бемориҳои урогениталӣ, МҚХ – Маркази ҷумҳуриявӣ хун, МҚБК – Маркази ҷумҳуриявӣ бемориҳои қалб.

Қисми зиёди ихтисораҳои тиббӣ аз калимаҳои тоҷикӣ ва русӣ-аврупоӣ таркиб ёфтаанд: МСР (Маркази саломатии репродуктивӣ), БКШ (Беморхонаи клиникии шаҳрӣ), ОКСБ – Озмоишгоҳи кишти селулаҳои бунёдӣ (яъне ҳуҷайрадармонӣ), МТИК «Стоматология» – Маркази таълимӣ, илмӣ ва клиникии «Стоматология», ТМР – томографияи магнитуи резонансӣ, МОМА – Маркази омӯзиши малакаҳои амалӣ, МТИИ «Фарматсия» – Маркази таълимӣ, илмӣ ва истеҳсолии «Фарматсия». Як гурӯҳи ихтисораҳое мавҷуданд, ки ҳамаи

чузъҳои он пурра аз калимаҳои иқтибосӣ иборатанд: РД – ретинопатияи диабетикӣ, ЭКГ –электрокардиограмма (шакли дигари он: СБД –сабти барқии дил), ОМИТ – Озмоишгоҳи илмӣ–таҳқиқотии таҷрибавӣ, КАТС – Кумаки аввалияи тиббӣю санитарӣ, ТУС – таъхиси ултрасадоӣ.

Дар забони матбуот низ чунин навиъи истилоҳот кам нестанд. Чунончи: *Аз рӯи маълумоти **ТУТ** ҳар сол дар дунё 10 миллион нафар одамон гирифтори бемории сил мешаванд ва 3 миллион нафар ҳалок мегарданд (М.х., 21.02.2019); Рӯзи 25-май дар баҳши иттилоот оид ба маводи дорувории Маркази таълимӣ, илмӣ ва истеҳсоли «Фарматсия» (МТН) семинар-тренинги омӯзишӣ барои ординаторҳои клиникӣ соли аввали кафедраҳои акушерӣ ва гинекологии №1 ва №2 таъкил ва гузаронида шуд (В.С., 5.06.2017); Тибқи иттилои **Ташиклоти умумичаҳони тандурустӣ (ТУТ)** дар саросари ҷаҳон ҳар сол на камтар аз 2,8 миллион нафар дар натиҷаи вазни зиёдатӣ ё фарбеҳӣ ба ҳалокат мерасанд (М.х., 13.01.2021).*

Таҳлили мавод нишон дод, ки дар истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ аксар вақт истилоҳоти исмӣ истифода мешаванд ва дар шакли ихтисораҳо мавриди истифода қарор доранд: ФХ – фишори хун, БГ –бемории гурда, БМС – бемориҳои майнаи сар, БГГБ – бемориҳои гӯшу гулӯ ва бинӣ, ДЗФ – доруҳои зидди фишорбаландӣ.

Дар мавриди дигар ихтисораҳо аз исму сифат иборатанд: ТМР (томографияи магнитӣю резонансӣ), БИД (бемориҳои ишемикии дил), НМГ (норасоии музмини гурда), ГШ (гипертензияи шараёнӣ) ва ғайра.

Дар ВАО ихтисораҳои тиббӣ зиёд ба назар мерасанд, аксар вақт шакли пурраи онҳо дар қавс оварда мешаванд: *Тибқи ҳисобҳои ТУТ ҳамасола беш аз 17 миллион нафар аз сактаи дил ё аз сактаи майнаи сар мефавтанд, ки дар онҳо **ориҷаҳои дилу рағҳо (ОДР)** аксар вақт дар заминаи **фишорбаландии шараёнӣ (ФШ)** рух додаанд (А.З., №1, 2022); Дуру дароз нигоҳ доштани сатҳи баланди фишори хун (ФХ) ба таъобат бо ду ё зиёда доруҳои зидди фишорбаландӣ (ДЗФ) тобовар аст (А.З., №1, 2022); Эпидемияи асри бемории*

музмини гурдаҳо (БМГ) – яке аз мушкилоти муҳимми тиббӣ ва иҷтимоиву иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Паҳншавии БМГ мувофиқи маълумотҳои гуногун аз 10 то 30 % дар синну соли гуногун ба назар мерасад (А. З., №1, 2020); Маркази ҷумҳуриявии тибби халқӣ дар яқҷоягӣ бо **Институти байналмилалӣ омӯзиши осори Ибни Сино ва фармакология (ИБООИС)** гузаронидани анҷумани якуми фитотерапевтҳо ва фармакологҳои Тоҷикистонро ба нақша гирифтааст (С.б., 16.12.2008). Тибқи иттилои **Ташиклоти умумиҷаҳонии тандурустӣ (ТУТ)** дар саросари ҷаҳон ҳар сол на камтар аз 2,8 миллион нафар дар натиҷаи вазни зиёдатӣ ё фарбеҳӣ ба ҳалокат мерасанд. (М. х., 13.01.2021); 7-апрел ба муносибати Рӯзи умумиҷаҳонии саломатӣ дар **МТТ** семинар баргузор гардид, ки дар он аз тарафи табиби муолиҷавии Маркази таххису табобатии донишгоҳ Тошматова О.Р. ва донишҷӯии курси 4-уми гурӯҳи 16, факултети тиббӣ Мирзоева Нигора маъруза дар мавзӯи «Коронавирус ва пешгирии он» пешниҳод гардид (В.С., 24. 04. 2020).

Ҳамин тавр, аз натиҷаи таҳлили истифодаи ихтисораҳои тиббӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ихтисораҳо дар соҳаи тиб мафҳумҳои хеле муҳимро ифода мекунанд ва тамоми самтҳои гуногуни тиб дорои ихтисораҳои бахши худ мебошанд ва онҳо хеле серистеъмоланд.

Ихтисораҳо ҳамдигарфаҳмии мутахассисонро осон мегардонад, зеро аксари онҳо дар асоси истилоҳоти байналмилалӣ омода шудаанд. Ҳаминро бояд қайд намуд, ки ихтисораҳои тиббӣ дар забони тоҷикӣ торафт серистеъмол гардида истодаанд, зеро роҳи аз ҳама беҳтари ба таври кӯтоҳ, мушаххас ифода намудани матлаб ба ҳисоб мераванд.

Ихтисораҳо маъмулан хусусияти байналмилалӣ низ доранд ва барои мутахассисон фаҳмо мебошанд.

3.6. Баъзе андешаҳо доир ба нуқсонҳои забони матбуот

Қобили зикр аст, ки солҳои охир дар забони матбуоти тоҷик дар самти риояи меъёрҳои забони адабӣ, интихоби калимаю ибораҳо, таҳияи маводи

гуногун муваффақиятҳои зиёде ба назар мерасанд. Бояд иқрор шуд, ки таҳияи маводи тиббӣ аз хусуси навгонҳои соҳаи тандурустӣ, ифодаи ҳар калимаю ибора дар ин самт кори сахл нест. Таҳлили маводи тиббии матбуоти тоҷик аз он шаҳодат медиҳанд, ки муаллифони чунин мавод кӯшиш менамоянд, ки то ҳоё имкон дорад, истилоҳоти тиббӣ бо забони тоҷикӣ ифода карда шавад. Муаллифон бештар ба луғатҳои тиббии ҷи пештара ва ҷи фарҳангҳои муосири тиббӣ рӯй меоранд. Ин аз масъулияти баланди рӯзноманигорон нисбат ба риояи меъёри забони адабӣ дарак медиҳад ва боиси хушнудист, ки хонанда метавонад дар бораи бемориҳои гуногун, тарзи пешгирӣ ё муолиҷа, воситаҳои ташхису табобат, навгонҳои тиббии муосир бо забони ноби тоҷикӣ маълумот пайдо намояд.

Дар баробари ҳамаи ин дастовардҳо ҳангоми таҳия ва нашри маводи тиббӣ дар забони матбуоти муосири тоҷикӣ баъзе падидаҳои номатлуб низ ба мушоҳида мерасанд, ки ба коҳишёбии ҳусну қубҳи маводи пешкашшаванда сабаб мешаванд. Ба чунин ҳолатҳо истифодаи калимаҳои лаҳҷавӣ ё дағал ба ҷойи истилоҳоти тиббии таркиби луғавии забон, тарҷумаи сахлангоронаи истилоҳоти тиббӣ, инчунин ғалатҳои зиёди техникӣ мисол шуда метавонанд. Албатта, чунин мисолҳо чандон зиёд набошанд ҳам, онҳо хилофи меъёрҳои забони адабӣ буда, сифати маводи тиббиро паст мегардонад.

Масалан, истифодаи калимаҳои лаҳҷавии *малҳам, рихинак, тасб, шабмезӣ, муриш, шакидан, чалақидани майнаи сар, дилтапак, варами ганда, фит шудан* ва амсоли инҳо ҳоси забони гуфтутӯй мебошанд. Чанде аз мисолҳоро аз назар мегузаронем.

Марҳам — ин истилоҳи арабӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дошта, мутаассифона дар аксари ВАО ба тарзи нодуруст, яъне дар шакли малҳам истифода мешавад. Дар сарчашмаҳои илмӣ калимаи марҳам чунин маънидод шудааст: «дорӯе, ки ҷароҳати хомро пазонда, риму ғасоди онро мекашад ва озору сӯзишро сабук мекунад» [ФЗТ, 646, ФТН, 273]. Дар ин луғатҳо бо истифодаи калимаи марҳам аз осори гузаштагон мисолҳо оварда

шуда, вале вожаи малҳам зикр нашудааст. Ин калима дар забони тоҷикӣ тобиши маъноӣ пайдо кардааст ва ба маъниҳои марҳами роз, марҳами дил низ истифода мешавад.

Тавре дар боло зикр гардид, марҳам номи дору буда, барои бартараф намудани ҷароҳат истифода мешавад. Қайд кардан бамаврид аст, ки ин истилоҳ дар забони тоҷикӣ ба ғалати ом табдил ёфтааст. Дар барномаҳои радиову телевизион, рӯзномаву маҷаллаҳо ва рекламаи дорувор дар шакли нодурусти – малҳам корбаст мешавад: *Зери сарлавҳаи «Малҳамҳо дар шароити хона» маводе нашр шуда, вожаи ғалати малҳам чандин бор истифода шудааст: Дар 100 гр сметана каме намак ва як зардиш тухмро омехта созед ва ба рӯйи шуста бимолед ва баъди 20 дақиқа бо оби гарм бишӯед ва бо сачоқ оби рӯйро соиш надода, танҳо оҳиста гузошта ҷабида гиред. Аз ин **малҳам** рӯй хеле ботаровату ҷилонок мешавад (Б.Т., 00. 09. 2023).*

Дар сарлавҳаи мавод ва ҷумлаи охири он бояд ба ҷойи калимаи малҳам тарзи дурусти он – марҳам корбаст карда мешуд.

Доғи кунчидак як навъ холҳои хурди қаҳваранги зардтоб, ки бештар дар рӯй пайдо мешавад ва аксар вақт хусусияти ирсӣ дорад. Он баҳору тобистон аз таъсири нури офтоб зиёд мегардад.

Дар тавсияи зерин ба ҷойи **доғи кунчидак** чунин омадааст: *Доғи магасак*, ки дар забони халқ онро доғи кунчитак низ мегӯянд, хусусияти ниғаҳдорӣ, ҳимоя ва баланд намудани қувваро дар организми инсон низ дорад... Агар *доғи магасак* танҳо дар рӯй бошад, ин мазмуни онро надорад, ки қувва ва майдони биоэнергии ӯ суёт аст (Б. Т., 00. 08. 2023).

Шакли дурусти **доғи магасак** **доғи кунчидак** буда, яъне тарҷумаи истилоҳи русии веснушка мебошад. Истилоҳи доғи кунчидак дар ЭМТ [244, 114] ва луғатҳои дигар бо ҳамин ном зикр шудааст ва миёни мардум низ бо ҳамин ном маъмул аст, аз ҳамин сабаб зарурати истифодаи доғи магасак нест.

Дар баъзе мавридҳо дар маводи баъзе нашрияҳо ҳам дар сарлавҳа ва ҳам дар дохили матн бе ягон зарурат калимаҳои гуфтугӯӣ истифода мешаванд. Дар

маводи зерин калимаи лаҳжавии дилзанак бе зарурат ва якчанд маротиба истифода шудааст. Хабар «**Дилтапак** ё суръати баланди тапиши дил» ном дорад. Дилзанак ё тахикардия вокуниши оддии организм аст ба хастагии чисмонӣ, эҳсосотӣ ва баландшавии ҳарорати бадан: *Агар **дилтапак** дар ҳолати осудагӣ пайдо гашта, миқдори зарбаҳо дар як дақиқа бо 160-180 баробар бошанд, саратон чарх занад ё дил беҳузур гардад, пас ин ҳолатро тахикардияи пароксизмалӣ меноманд (Ё.т., 11.04.2008).*

Дар мисоли мазкур вожаи гуфтугӯии **дилтапак** бе зарурат ва хилофи меъёрҳои забони адабӣ корбаст шудааст. Шакли дурусти он истилоҳи тоҷикии **дилзанӣ, тапиши дил** мебошад [234, 152].

Дар маводи зерин низ ибораи хеле дағали гуфтугӯӣ оварда шудааст: Дарди сар сабабҳои зиёде дорад. Он метавонад натиҷаи асабоният, зарбхӯрӣ ё **чалақидани майнаи сар** (сотрясение мозга) бошад. Ё мисоли дигар аз ҳамин мавод: *Дарди сар агар бар асари **чалақидани майнаи сар** дар натиҷаи зарбхӯрӣ ба вуҷуд омада бошад, давои он гарди гул – перга аст. (Т., 26.10.2022).*

Таркиби луғавии забони тоҷикӣ хеле бой буда, барои ифодаи мафҳумҳои гуногун имкониятҳои зиёде мавҷуданд. Истилоҳи русии сотрясение – зарбхӯрӣ, осебёбӣ буда, сотрясение мозга – осебёбии мағзи сар мебошад. Ибораи **чалақидани майнаи сар** дар мисоли боло бемавқеъ оварда шудааст.

Дар мисолҳои зерин низ як қатор калима ва ибораҳои гуфтугӯӣ безарурат истифода шудаанд. Дар хабари «Карам давобахши дарди пой» зери рубрикаи «Муолиҷаҳои озмудашуда» чунин омадааст: *Ба 2 дона барги карам собуни ҷомашӯӣ (хозяйственный) **шакида**, аз рӯяи содаи хӯрокаи пошидан даркор аст (Ё.т., 20.03.2008); Истеъмоли 50 грам гӯшти аз нав коркардашуда дар давоми як рӯз хатари ба вуҷуд омадани **варами ганда** (злокачественный опухоль)-ро 1/5 баробар афзоиш медиҳад, – чунин аст натиҷаи тадқиқот (Ё.т., 11.04.2008). Хӯрдаю **фит шудани** сири дандон сабабҳои гуногун дорад, чунончи сахт будани чуткаи дандонишӯӣ, халал ёфтани мубодилаи моддаҳо дар организм ва ғайра. (Н. з., 27.XI.2008). Баргҳои дарахти чормағзро дар 1 литр об муддате ҷӯшонед*

ва дар ванна резед ё дар **тағора** рехта, пойҳоятонро дар даруни ин оби давобахш 10-15 дақиқа нигоҳ доред. (Т., 2.XI.2022). Бовар дорем, ки бисёриҳо чӣ гуна беморӣ будани илтиҳоби меъда (гастрит) ва зардаҷӯиро медонанд. Мутаассифона, имрӯз кам одамоне дучор меоянд, ки меъдаашон дард накунад барои муоина як-ду маротиба «рӯда»-ро фуру набурда бошанд (гастроскопия). Ба онҳо чунин маслиҳат дода мешавад: 500 г меваи хушк настанан (хулул)-ро дар 3,5 л об андохта 30 дақиқа нигоҳ доред (Н. з., 1.01.2009).

Ба ҷойи рӯда гастроскопия гуфтан беҳтар мебуд, зеро истилоҳоти тиббии **бронхоскопия, гастроскопия, эндоскопия** аллакай миёни аҳоли маълум аст). Дар маводи дигар зер сарлавҳаи «Таъбаҳои рихинак» мавод ҷоп шуда, дар матн низ ин калима оварда шудааст: **Рихинакро** зер накунад. **Рихинакҳои рӯйро** зер кардан ҳам зарар дораду ҳам хатарнок аст (Б.Т., 00. 08. 2023); Дар маводи «Шабмезии кӯдак нишонҳои кадом бемориҳост?» калимаи лаҳҷавӣ ва дағали шабмезӣ ҳам дар сарлавҳа ва ҳам дар дохили матн истифода шудааст (Ё.т., 21-27.12. 2021).

Таҳлили маводи рӯзномаю маҷаллаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки солҳои охир як гурӯҳ истилоҳоти тиббӣ дар забони тоҷикӣ ба ғалати ом табдил ёфтаанд. Махсусан дар рекламаи маводи дорувор ғалатҳои зиёд, истифодаи калимаҳои лаҳҷавӣ ба назар мерасанд. Дар асари «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» дар боби «Мушкилоти истилоҳ дар забони рӯзнома» забоншинос Б. Камолиддинов қайд намудааст, ки ҳар калима ё истилоҳи нав дар оғоз ба воситаи радио ё телевизион садо медиҳад ва ҳамин тариқ баъдтар ба забони адабӣ роҳ меёбад. Дар ҳақиқат, вожаҳо ё мафҳумҳои нав сараввал дар забони матбуот серистеъмол ва суфта гардида, сипас ба забони адабӣ роҳ меёбанд. Муаллиф қайд менамояд, ки дар забони матбуот барои ифодаи як мафҳуми илмӣ ба тариқи мувозӣ истифода шудани якчанд истилоҳи ҳаммаъно нораво мебошад, зеро ин ба саҳеҳ баён кардани матлаб ва кушода шудани моҳияти масъалаҳои мураккабу печдарпечи илмӣ монеа пеш меорад. [39, 41]. Муҳаққиқ риояи меъёри забони адабиро дар интиҳоби истилоҳ зикр намудааст.

Агар доир ба ин масъала андеша намоем, аз таҳлилу баррасии маводи тиббии забони матбуот ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ҳар як рӯзнома ва ё маҷалла мувофиқи саликаи дониш ва махсусан мувофиқи хоҳиши худ истилоҳоти тиббиро истифода менамоянд.

Масалан, истилоҳи депрессия, ки солҳои қаблӣ танҳо бо калимаи байнаминлалии депрессия истифода мешуд, ҳоло дар рӯзномаву маҷаллаҳои гуногун бо номҳои **рӯҳафтадагӣ, афсурдагӣ, афсурдаҳолӣ, ғамбеморӣ, ғамбода** истифода мешавад, ки ин гуна истилоҳот ба ҳама фаҳмо нест.

Бемории дигар, ки **аутизм** ном дошта, бештар хоси кӯдакон мебошад. Агар солҳои пешин танҳо бо номи **аутизм**, яъне калимаи ҷунонӣ корбаст мегардид, ҳоло бо номҳои **дархудармондагон, худдармондагон** ва ғ. мавриди истифода қарор дорад. Ҳолати дигар низ мушоҳида карда мешавад, ки барои даст кашидан аз такрори калима рӯзноманигорон барои ифодаи як мафҳуми тиббӣ дар матн чандин муродифҳои онро корбаст менамоянд ва ё боз ҳам бо мақсади парҳез аз такрори калима дар матн баробари калимаи тоҷикӣ ё арабӣ истилоҳи байналминлали низ истифода мешавад, яъне барои баёни матлаб чандин муродифро корбаст намуда, ба гуногунрангии истеъмоли истилоҳи тиббӣ роҳ медиҳанд. Агар ба «Фарҳанги тиббӣ»-и М. Я. Расулов назар андозем, барои тарҷумаи истилоҳи **депрессия** якчанд муродифҳои он оварда шудаанд. Ҳаминро бояд дар назар дошт, ки муаллифи луғати мазкур барои тарҷумаи ҳар як истилоҳи тиббӣ тамоми калимаҳои мавҷудаи забони тоҷикӣ (адабӣ, ғуфтуғӯй, илмӣ)-ро овардааст, ки дар ин хусус дар муқаддима сухан меравад.

Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» истилоҳи депрессия чунин тарҷума шудааст: «депрессия – 1. афсурдаҳолӣ, рӯҳафтадагӣ». Ба маънии дувум истилоҳи соҳаи иқтисодиёт буда, таназзул, касодӣ оварда шудааст, яъне таназзули иқтисодиро ифода менамояд [256, 209]. Ин гуна падидаҳо барои саҳеҳу равшан баён намудани матлаб моневъ гардида, хилофи меъёрҳои услуби публитсистӣ мебошанд. Забони воситаҳои ахбори омма бояд ба хонандагони гуногунсалиқа фаҳмо бошад. Дар бораи содагӣ ва покизагии забони адабӣ ва риояи меъёрҳои

он, забони рӯзнамаву маҷаллаҳо ҳанӯз аз оғози наشري нахустин рӯзнамаи тоҷикӣ – «Бухорои шариф» устод Садриддин Айнӣ ва як қатор олимону равшанфикрони дигар андешаҳои худро баён намуда, доир ба ин масъала мақолаҳо навиштаанд, ки дар бобҳои аввала оварда шудаанд.

Ҳатто истилоҳоти нави солҳои охир низ ё тарҷума карда ва ё тарҷумаи дигари он дар қавс оварда мешавад. Ҳоло дар забони матбуот калимаҳои ташхис ва ташхисгоҳ серистеъмол шудаанд. Сараввал калимаи диагноз ва диагностика бе тарҷума истифода мегардиданд. Баъдтар калимаҳои ташхис ва ташхисгоҳ мавриди истифодаи умум қарор гирифтанд. Зеро истилоҳи тиббии ташхис дар забони тоҷикӣ собиқаи тулонии истифода дошта, дар осори гузаштагон мавриди истифода қарор дошт.

Аз таҳлилу таҳқиқи маводи тиббии матбуоти муосири тоҷик **ба хулосае омадан мумкин аст**, ки имрӯз ҳангоми ифодаи масъалаҳои тиббӣ бештар кӯшиши истифодаи истилоҳоти тоҷикиasl ва истифодаи роҳҳои анъанавии калимасозӣ ба назар мерасад ва асарҳои пурарзиши гузаштагон дар роҳи ташаккули истилоҳоти илмӣ забони тоҷикӣ заминаи бозғаймодии илмӣ ба ҳисоб мераванд. Ин ақидаро олимони маъруфи мо, аз ҷумла, М. Шукуров, М.Н. Қосимова, А.И. Юсупов, М.Ҳ. Султон, А. Байзоев ва дигарон дар таълифоти пурарзиши худ доир ба поягузори услуби илмӣ форсии дарӣ ва истилоҳоти тиббӣ зикр намудаанд.

Тавре аз маводи илмӣ дар боло зикршуда маълум мегардад, имрӯз дар забони матбуот ҳангоми инъикоси масъалаҳои тиббӣ рӯй овардан ба анъанаҳои миллии истилоҳсозӣ, истифодаи истилоҳи тоҷикиasl мушоҳида мешаванд. Таърихи тибби форсу тоҷик барои ташаккули минбаъдаи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ асос гузоштанд ва дар роҳи тарҷумаи истилоҳоти илмӣ, интихоби калимаҳои созгор барои ифодаи мафҳумҳои тиббӣ сарчашмаи бозғаймоде ба ҳисоб мераванд, ки маводи ба масъалаҳои тиббӣ бахшидашудаи матбуоти муосири тоҷик аз ин хусус шаҳодат медиҳанд.

ХУЛОСА

Дар асоси омӯзиши мавзуи мавриди таҳқиқ мо ба чунин натиҷаҳо расидем:

1. Истилоҳоти тиббӣ яке аз қисматҳои пурғановати таркиби луғавии забонро ташкил медиҳад. Ташаккулу таҳаввул ва рушди минбаъдаи истилоҳоти ин соҳа дар асоси қонуниятҳои дохилии рушди таърихӣ забони тоҷикӣ чараён гирифтааст ва имрӯз низ давом дорад [1-М; 6-М].

2. Таҳия ва нашри мавод доир ба паҳлуҳои гуногуни масъалаҳои тиббӣ ба баланд бардоштани маърифатнокии тиббии хонандагон, тарғиби тарзи ҳаёти солим мусоидат намуда, ба пешгирии бемориҳо ва коҳишёбии бемориҳо миёни аҳоли равона шудаанд [2-М; 8-М].

3. Ташаккули истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ ҳамчун як системаи бонизом дар давоми асрҳои зиёд аз таъсири забонҳои гуногун дар канор намондааст. Аз ҳамин сабаб ҳоло дар системаи истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ ба чузъ вожаҳои аслан тоҷикӣ унсурҳои дучор омадан мумкин аст, ки хоси забонҳои дигар, аз ҷумла, забонҳои арабӣ, лотинӣ, юнонӣ, англисӣ, олмонӣ, франсавӣ, русӣ ва забонҳои дигар мебошанд [3-М; 7-М; 9-М].

4. Дар ифодаи наwgониҳои илмӣ бошад, истилоҳоти иқтибосии байналмилалӣ афзалият доранд, зеро асоси илми тибро истилоҳоти тиббии лотинӣ, юнонӣ ва англисӣ ташкил медиҳанд [2-М; 6-М].

5. Дар сохтани як гурӯҳ истилоҳоти тиббӣ аффиксҳои байналмилалӣ низ нақши муайян доранд [7-М; 10-М].

6. Тағйирот ва таҳаввули таркиби луғавии забон асосан тавассути забони воситаҳои ахбори омма чараён мегирад, ки дар ин раванд забони матбуоти муносири тоҷик низ хеле назаррас аст [3-М; 5-М; 8-М].

7. Дар забони матбуоти имрӯза маводи тиббӣ ҷойгоҳи махсусро ишғол намуда, дар ташаккул ва рушди истилоҳоти илмӣ, бахусус истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ нақши назаррас доранд [9-М; 10-М].

8. Мушоҳидаҳои чандинсолаи маводи забони матбуоти тоҷик ва мисолҳои зиёди мавҷудаи мо аз он шаҳодат медиҳанд, ки матбуоти тоҷик на танҳо инъикосгари тағйироти куллии таркиби луғавии забони тоҷикӣ мебошад, балки барои ташаккул ва инкишофи минбаъда ва ҳамгунсозии истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ мусоидат менамояд [3-М; 8-М; 9-М; 10-М].

9. Мушоҳида шуд, ки дар даҳсолаҳои охир ҳангоми таҳия ва пешниҳоди маводи тиббии рӯзномаву маҷаллаҳо тағйироти куллии истифодаи мафҳумҳои тиббӣ ба амал омада, таркиби луғавии ин бахши илм хеле бой гаштааст ва ин яке аз роҳҳои асосии рушди журналистикаи соҳавӣ, бахусус, журналистикаи соҳавии бахши тиб низ ба ҳисоб меравад [3-М; 8-М; 9-М].

10. Дар ҳар даври замон рӯзноманигорон ва аҳли илму адаб дар рушди забони адабӣ ва меъёрҳои он масъулияти бештареро бар дӯш доштанд. Имрӯз низ покизагии забони тоҷикӣ ва риояи меъёрҳои калимасозиву истилоҳсозӣ моро барои ҳифзи забони тоҷикӣ ва рушди минбаъдаи он вазифадор менамоянд [3-М; 4-М].

11. Забони матбуот инъикосгари забони адабии тоҷик буда, дар худ ҳама гуна таҳаввулоти забониро инъикос менамояд. Дар он ҳамаи қонуну қоидаҳои забон риоя гардида, қолабу меъёрҳои калимасозии чандинасраи забони ноби тоҷикӣ бояд риоя карда шавад [2-М; 3-М; 5-М; 11-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар натиҷаи омӯзишу пажӯҳиши хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории истилоҳоти тиббӣ дар забони ВАО бо мақсади омӯзиши забони васоити ахбори омма, ки инъикосгари вазъи кунунии забони адабии тоҷик маҳсуб меёбад, аз тарафи диссертант пешниҳодоти зерин манзур гардида, дар заминаи онҳо анҷом додани корҳои муайян ба нақша гирифта мешаванд:

1. Таҳқиқи хусусиятҳои луғавӣ-маъноии истилоҳоти тиббӣ ва муайян намудани дараҷаи истеъмоли онҳо дар забони матбуот.

2. Омӯзишу баррасии имконоти калимасозии вандҳои калимасоз ва роҳу усулҳои сохта шудани истилоҳоти миллии тиббӣ.

3. Муайян намудани нақши калимаҳои аслӣ ва иқтибосӣ дар ташаккули истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуот.

4. Таҳқиқи хусусиятҳои лексикӣ-семантикии истилоҳоти тиббӣ ва муайян кардани дараҷаи истеъмоли онҳо.

5. Таҳия ва нашри фарҳанги соҳавӣ дар асоси маводи забони матбуот.

6. Анҷом додани пажӯҳиши илмӣ доир ба корбурди истилоҳоти миллии дар забони матбуот.

7. Хондани курсу семинарҳои махсус ба донишҷӯёну магистрантони ихтисосҳои забон ва адабиёти тоҷик дар заминаи маводди забони матбуоти даврӣ.

8. Тавсияву пешниҳоди мавзӯҳои илмӣ барои таълифи рисолаҳои магистрӣ ва номзадӣ докторӣ (PhD) дар заминаи маводи забони ВАО.

РҶҶҶҶҶҶ АДАБИЁТ

А) РҶҶҶҶҶҶ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

І. Адабиёти илмӣ

А. Бо забони тоҷикӣ:

1. Абдурахмонов, Ф.А., Қурбон, У.А., Юсуфов, А.И. Истилоҳоти анатомӣ [Матн] / Ф.А. Абдурахмонов, У.А. Қурбон, А.И. Юсуфов. – Душанбе: Ҳикмат, 2015. – 206 с.
2. Абуалӣ ибни Сино. Қонуни тиб. Ҷ. 1 [Матн] / Сино Абуалӣ. – Душанбе: Сарредакцияи илмии ЭСТ, 1991. – 382 с.
3. Абуалӣ ибни Сино. Қонуни тиб [Матн] / Сино Абуалӣ. – Душанбе: Сарредакцияи илмии ЭСТ, 1991. Ҷ.2. – 551 с.
4. Айнӣ, С. Забони тоҷикӣ [Матн] / С. Айнӣ // Раҳбари дониш. – 1928. – №11-12.
5. Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷ. 11. Китоби 2 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 436 с.
6. Айнӣ С. Қавми тоҷик ва рӯзнома. Куллиёт. Ҷ. 9 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1969. – С. 196-198.
7. Айнӣ, С. Матбуоти тоҷик [Матн] // Аҳгари инқилоб / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1974. – С. 94-98.
8. Айнӣ, С. Мактуби кушода ба рафиқ Толис [Матн] / С.Айнӣ // Аҳгари инқилоб. – Душанбе, 1974. – С. 230-238.
9. Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷ. 12 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 563 с.
10. Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷ. 14 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Матбуот, 2005.– 275 с.
11. Айнӣ, С. Шайхурраис Абуалӣ Сино [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Матбуот, 2005. – 84 с.
12. Айнӣ, С. Дар атрофи забони форсӣ ва тоҷикӣ // Забони тоҷикӣ дар мабноси мувоҳисаҳо [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 2007. – С. 162-167.

13. Айнӣ, С. Ёддоштҳо [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи ЭМТ, 2009. – 680 с.
14. Анварӣ, С. Вожаҳои низомӣ дар «Шоҳнома» [Матн] / С. Анварӣ. – Душанбе: Маориф, 1994. – 117 с.
15. Байзоев, А. Истилоҳот ва калимасозӣ дар «Донишнома»-и Абуалӣ ибни Сино[Матн] / А. Байзоев. – Душанбе: Андалеб, 2016. – 196 с.
16. Бердиева, Т. Назарияи иқтибос [Матн]/ Т. Бердиева.– Душанбе, 1991. – 128 с.
17. Ваҳобзода, Р. Дуруст бинависем [Матн] / Р. Ваҳобзода. – Душанбе: Сухан, 2024. – 232 с.
18. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 1 [Матн] –Душанбе: Дониш, 1985. – 356 с
19. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 2 [Матн] Душанбе: Дониш, 1986. – 350 с.
20. Гулмуродзода, П. Забон ва худшиносии миллий. Маҷмуаи мақолаҳо. (Баргардон ва омодакунонда П. Гулмуродзода). Китоби якум [Матн] / П. Гулмуродзодаю. – Душанбе, 2007. – 233 с.
21. Гафуров, Б. Тоҷикон [Матн] / Б. Гафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 976 с.
22. Гаффоров, Р. Ваҳдати миллат ва тақомули забон [Матн] / Р. Гаффоров. – // Садои Шарқ. – 1974. – №12. – С.129-143.
23. Ғозиев, М. Корбасти вожаҳои иқтибосии арабӣ дар матбуоти тоҷикӣ [Матн] / М. Ғозиев. – Душанбе: Бебок, 2012. – 188 с.
24. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Китоби дарсӣ. Қисми 1. Лексикология. Фонетика [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 450 с.
25. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Китоби дарсӣ. Қисми 1. Лексикология. Фонетика [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 462 с.
26. Забон ва худшиносии миллий. Маҷмуаи мақолаҳо. Китоби якум [Матн]. – Душанбе, 2007. – С.77-78.

27. Забон – рукни тоат. Маҷмуи мақолаҳо) Китоби чорум [Матн]. – Душанбе: Ханда, 2008. – 359 с.
28. Зехнӣ, Т. Фикри ман дар бораи забони чопакӣ [Матн] // Овози тоҷик. – 1928. №285. – С. 86.
29. Зехнӣ, Т. Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ [Матн] / Т. Зехнӣ. – Душанбе: Дониш, 1987. – 236 с.
30. Зехнӣ, Т. Забони «Овози тоҷик» [Матн] // Забони тоҷик дар мабной муҳоҳисаҳо/ Т.Зехнӣ. –Душанбе: Ирфон, 2006. – с.96– 99.
31. Зикриёев, Ф. Куллииҳои осор [Матн] / Ф. Зикриёев. –Душанбе: Маориф, 2021. Ҷ. 1. – 592 с.; Ҷилди 2. – 544 с.; Ҷилди 3. – 592 с.
32. Зоҳидов, Ҳ. Канзи шифо [Матн] / Ҳ. Зоҳидов. – Душанбе: Ирфон, 1991. – 720 с.
33. Зоҳидов, Ҳ. Хазинаяи тибби қадим [Матн] / Ҳ. Зоҳидов. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 624 с.
34. Зоҳидов, А. Таъсири забони русӣ ба калимасозии забони адабии тоҷик. [Матн] / А. Зоҳидов. – Хучанд: Ношир, 2009. – 160 с.
35. Кабиров, Ш. Сухан аз арши замин омадааст [Матн] / Ш. Кабиров. – Душанбе: ҶДММ Дақиқӣ, 2014. – 263 с.
36. Калонтаров, Я.И. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ [Матн] / Я.И. Калонтаров. – Душанбе, 1971. – 62 с.
37. Камолиддинов, Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим [Матн] / Б. Камолиддинов Душанбе, 1967. – 185 с.
38. Камолиддинов, Б. Ҳусни баён [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 117 с.
39. Камолиддинов, Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд [Матн] / Б. Камолиддинов Душанбе, 2001. – 171 с.
40. Камолиддинов, Б. Сухандонон сухан санҷида гӯянд [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Оптима, 2005. – 200 с.

41. Камолиддинов, Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Пойтахт, 2015. – 108 с.
42. Камолова, Г. Хусусиятҳои морфологии забони «Маҷмӯъ-ут-таворих». Монография [Матн] / Г. Камолова. – Душанбе: Дониш, 1984. – 92 с.
43. Қосимова, М.Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2003. – 113 с.
44. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои I-X). Қ. 1 [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 490 с.
45. Қосимова, М.Н. Сухан бояд ба дониш дарҷ кардан [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Интерньюс, 2005. – 143 с.
46. Қосимова, М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Сино, 2007.
47. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷикӣ (асрҳои XI-XII). Қ. 2. [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Сино, 2016. – 480 с.
48. Қосимова, М. Номи гиёҳу рустаниҳо дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» [Матн] / М. Қосимова // Аҳбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе: Дониш, 2018. – №3 (253). – С. 185-191.
49. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалии «Медиалингвистика ва услубшиносӣ: проблема ва дурнамо» [Матн]. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – 431 с.
50. Масъалаҳои мубрами забони васоити аҳбори омма. (Маводи конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ) [Матн]. – Душанбе: ДМТ, 2017. – 128 с.
51. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ [Матн] / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 242 с.
52. Маҷидов, Ҳ. Сеҳри сухани форсӣ-тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе, 2014. – 351 с.
53. Маҷидов, Ҳ. Калимаҳои иқтибосӣ арабӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Маҷидов // Маърифат. – 1999. – №7-8. – С. 2-6.

54. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик тоҷик [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1959. – 296 с.
55. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Душанбе, 2011. – 384 с.
56. Мирзо Ҳасани Султон. Истилоҳоти илмӣ «Китоб-ут-тафҳим»-и Абӯрайҳони Берунӣ / Мирзо Ҳасани Султон. – Душанбе: Дониш, 2003. – 169 с.
57. Мирзо Ҳасани Султон. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигорӣ тоҷикӣ [Матн] / Мирзо Ҳасани Султон. – Душанбе: Эр-граф, 2019. – 196 с.
58. Музофиршоев, М.О. Наввожаҳо ва усулҳои тавлиди онҳо дар забони адабии муосири тоҷик (дар асоси маводи матбуоти солҳои 90-уми асри XX ва ибтидои асри XXI). Дисс. номз. илми филол. [Матн] / М.О. Музофиршоев. – Душанбе, 2012. – 163 с.
59. Муллоқандов, Э. Забон дар тури замон [Матн] / Э. Муллоқандов. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 144 с.
60. Мухторов, З.М. Таърихи забони тоҷикӣ [Матн] / З.М. Мухторов. – Душанбе, 2002. – 151 с.
61. Муҳаммадиев, М. Очеркҳо оид ба лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / М. Муҳаммадиев. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 64 с.
62. Муҳаммадиев, М., Талбакова, Ҳ., Нурмуҳаммадов, Ю. Лексикаи забони адабии тоҷик. Маводи таълимӣ [Матн] / М. Муҳаммадиев, Ҳ. Талбакова, Ю. Нурмуҳаммадов. – Душанбе: ДДМТ, 1997. – 192 с.
63. Муҳаммадиев, М. Принципиҳои асосии калимасозии забони тоҷикӣ // Масъалаҳои забони тоҷикӣ [Матн] / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1976. – С. 37- 45.
64. Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ. Забони миддӣ ва ҷаҳонгарӣ [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 220 с.
65. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.

66. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2013. – 371 с.
67. Назаров, М. Вижагиҳои маъноӣ, услубӣ ва сохтории вожаҳои ифодагари гулу гиёҳ дар забони ғазалиёти шоирони асрҳои XIII-XIV форсу тоҷик. Монография [Матн] / М. Назаров. – Душанбе, 2019. – 152 с.
68. Ниёзмӯҳаммадов, Б. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷикӣ. Фонетика ва морфология. Иборат аз 2 қисм. Қ. 1 [Матн] / Б. Ниёзмӯҳаммадов, Ш. Ниёзӣ, Л.Бузургзода. – Сталинобод: Нашриёти давлатии адабиёти таълимӣ-педагогии Тоҷикистон, 1959. – 108 с.
69. Ниёзмӯҳаммадов, Б. Грамматикаи забони тоҷикӣ. Қ. 1 [Матн] / Б. Ниёзмӯҳаммадов, Ш. Ниёзӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1956. – 232 с.
70. Ниёзӣ, Ш. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ [Матн] / Ш. Ниёзӣ. – Сталинобод: Нашриёти АУ Тоҷикистон, 1954. – 47 с.
71. Ниёзӣ, Ш. Калимасозӣ дар исм [Матн]/ Ш. Ниёзӣ // Мактаби советӣ. – 1949. – № 1. – С. 12-19.
72. Ниёзӣ, Ш. Оид ба ҳиссаҳои номии нутқ дар забони тоҷикӣ [Матн]/ Ш. Ниёзӣ// «Известия АН Тадж. СССР». – Сталинобод. – 1954. – №5. – С. 41-47.
73. Низомова, С.Ф. Калимасозии сарфӣ дар «Хамса»-и Низомии Ганҷавӣ. Монография [Матн] / С.Ф. Низомова. – Душанбе, 2002. – 180 с.
74. Низомова, С.Ф. Калимасозии пасвандҳо дар забони адабии тоҷикӣ (дар асоси маводи насри бадеӣ ва публитсистии С. Айни). Монография [Матн] / С.Ф. Низомова. – Душанбе: Мулквар. 2021. – 145 с.
75. Норматов, М., Зикриёев, Ф.Қ. Забоншиносии умумӣ [Матн] / М. Норматов., Ф.Қ. Зикриёев. – Душанбе: Матбуот, 2006. – 260 с.
76. Нурув, П.Г. Истилоҳ ва истилоҳсозӣ дар забони илмӣ тоҷикӣ [Матн] / П.Г. Нурув. – Душанбе: Дониш, 2006. – 223 с.

77. Олимҷонов, М. Хусусиятҳои сохториву маъноии калимаҳои мураккаб дар назми Бедил (дар мисоли калимаҳои навъи татпуруша). Дисс. док. илми филол. [Матн] / М. Олимҷонов. – Душанбе, 2022. – 385 с.
78. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ [Матн]. – Душанбе, 1971. – 62 с.
79. Раҳматуллозода, С. Калимасозии исм (дар асоси маводи шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ). Монография / С. Раҳматуллозода. – Душанбе: Дониш, 2019. – 226 с.
80. Раҳмон, Эмомалӣ. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2010. – 48 с.
81. Раҳмон, Эмомалӣ. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 1 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 516 с.
82. Раҳмон, Эмомалӣ. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 2 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Эр-граф, 2020. – 432 с.
83. Раҳмон, Эмомалӣ. Чехраҳои мондагор [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 316 с.
84. Раҳмон, Эмомалӣ. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2021. – 48 с.
85. Розиков, Б. Истилоҳоти касбу ҳунар дар забони адабии тоҷик [Матн] / Б. Розиков. – Хучанд, 1995. – 160 с.
86. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе, 1972. – 76 с.
87. Рустамов, Ш. Таснифоти ҳиссаҳои нутқ ва мавқеи исм [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 92 с.
88. Рустамов, Ш. Исм. [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. – 219 с.
89. Рустамов, Ш. Калимасозӣ дар исм [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1989. – 71 с.

90. Саймиддинов, Д. Вожасозии забони форсии миёна [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе: 2001. – 310 с.
91. Саймиддинов, Д. Форсии бостон [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2007. – 190 с.
92. Саймиддинов, Д. Пажӯҳишҳои забоншиносӣ [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2013. – 207 с.
93. Самарқандӣ, Саидризо Ализода. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ [Матн] / Саидризо Ализодаи Самарқандӣ. – Самарқанд, 1926. – 91 с.
94. Сафаров, Ҳ. Хусусиятҳои луғавию грамматикӣ сарлавҳа дар рӯзнома (дар асоси маводи матбуоти солҳои 2000-2013) [Матн]: дисс. номз. илми филол. / Ҳ. Сафаров. – Душанбе, 2014. – 171 с.
95. Султон, М.Б. Ташккул ва тақомули истилоҳоти илмӣ форсӣ–тоҷикӣ: дар заминаи осори илмӣ асрҳои IX-XI [Матн] / М.Ҳ. Султон. – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.
96. Талбакова, Ҳ. Хусусиятҳои лексикӣ ва фразеологӣ «Маъвои дил»-и Раҳим Чалил [Матн] / Ҳ. Талбакова. – Душанбе, 1978. – 167 с.
97. Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ [Матн] / Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ. – Душанбе, Ирфон, 2014. – 128 с.
98. Тоҳирова, Қ. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Қ. Тоҳирова. – Душанбе, 1967. – 110 с.
99. Тӯраҳасанов, Қ. Меъёрҳои истилоҳгузинӣ [Матн] / Қ. Тӯраҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2004. – №2. – С. 19-21.
100. Устод Айнӣ ва асолати забони тоҷикӣ (Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ). – Душанбе: ДМТ, 2009. – 136 с.
101. Фатхуллоев С. Баъзе мушкилоти татбиқи Қонуни забон [Матн] / С. Фатхуллоев // Даҳ соли Қонуни забон. – Душанбе, 1999. – С. 68.

102. Фитрат. Қоидаҳои забони тоҷикӣ [Матн] / Фитрат // Саидризо Ализодаи Самарқандӣ. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ. Фитрат. Қоидаҳои забони тоҷикӣ; Бектош. Дар атрофи забони адабии тоҷик: мурағатбон ва муаллифони сарсухан Д. Ҳоҷаев, П. Гулмуродзода, Р. Шодиев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – С. 93-160.
103. Ҳолиқназар, У. Ғалат менависем [Матн] / У. Ҳолиқназаров. – Душанбе, 2001. – 135 с.
104. Хоркашев, С. (Раҳматуллозода, С.). Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ [Матн] / С. Хоркашев. – Душанбе, 2014. – 106 с.
105. Ҳоҷаев, Д. Афкори забоншиносии тоҷик дар асрҳои X-XVI [Матн] / Д. Ҳоҷаев. – Душанбе, 2004. – 124 с.
106. Ҳоҷаев, Д. Гуфтори нақӯ куҳан нағардад [Матн] / Д. Ҳоҷаев. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2011. – 230 с.
107. Ҳоҷаев, Д. Донишномаи мухтасари таърихи афкори забоншиносии тоҷик / [Матн] / Д. Ҳоҷаев. – Душанбе: Пойтахт. 2017. – 320 с.
108. Ҳайдаров, Б. Бемориҳои кӯдакона [Матн] / Б. Ҳайдаров. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 752 с.
109. Ҳалимов, С. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои XI-XII) [Матн]: дастури таълимӣ / С. Ҳалимов. – Душанбе, 2002. – 91 с.
110. Ҳалимов, С. Таърихи забони адабии тоҷикӣ (аз асрҳои IX-X то ибтидои асри XX) [Матн] / С. Ҳалимов. – Душанбе: ҶДММ Суфра, 2022. – 596 с.
111. Ҳоҷиматов, М., Халифаев, Д. Масоили гил ва имконоти истифодаи он дар амалияи тиб. Падидаҳои санъати дорусозӣ ва тибби мардумӣ [Матн] / М. Ҳоҷиматов, Д. Халифаев. – Душанбе, 1986. – 167 с.
112. Ҳусейнов, Х. Забон ва услуби «Одина»-и устод Айни [Матн] / Х. Ҳусейнов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 253 с.
113. Ҷумъаев, М. Баъзе масъалаҳои забони матбуот. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 164 с.

114. Ҷумъаев М. Имконоти калимасозии иқтибосоти арабӣ дар «Нафаҳот-ул-унс»-и Абдурахмони Ҷомӣ [Матн] / М. Ҷумъаев. – Душанбе: Матбаа, 2022. – 160 с.
115. Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе, 1997.
116. Шакурӣ, М. Равшангари бузург [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Адиб, 2006. – 240 с.
117. Шаропов, Н.О. Калимаҳои русӣ-интернационалӣ дар забони адабии тоҷик. [Матн] / Н.О. Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 202 с.
118. Шарофиддини Р. Мақоми забон [Матн] / Р. Шарофиддин. – Душанбе: Адиб, 1996. – 303 с.
119. Шафоатов, А.Н. Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ [Матн] / А.Н. Шафоатов. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – 136 с.
120. Шокиров, Т. Адиб, забон ва услуб [Матн] / Т. Шокиров. – Душанбе, 2001. – 175 с.
121. Шокиров, Т.С. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ. [Матн] / Т. Шокиров. – Хучанд, 2008. – 118 с.
- 121(А). Шокиров, Т. Гиёҳвожаҳои забони тоҷикӣ ва вижагиҳои луғавию сохтории онҳо [Матн] / Т. Шокиров // Забон рукни тоат. Маҷаллаи илмӣ. Китоби №11. – 2018. – 174 с.
122. Шукуров, М. Забони мо ҳастии мост [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе, 1993. – 232 с.
123. Шукуров, М. Ҳар суҳан ҷоеву ҳар нуқта мақома дорад [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 399 с.
124. Шукуров, Г.Х. Хусусиятҳои услубӣ ва тавсеаи маъноии вожа ва истилоҳоти нав [Матн] / Г.Х. Шукуров // Паёми Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2007. – № 5. – С. 3-9.
125. Юсупов, А.И. Истилоҳоти тиббии «Ҳидоят-ул-мутааллимин фит-тиб»-и Аҳавайнии Бухорӣ [Матн] / А.И. Юсупов. – Душанбе, 2004. – 168 с.

126. Юсупов, А.И. Ҳазору як вожаи коргузории соҳаи тиб [Матн] / А.И. Юсупов. – Душанбе, 2017. – 44 с.
127. Юсуфова, С.А. Таҳлили луғавӣ-семантикӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии марбута ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷанубу шарқии забони тоҷикӣ [Матн]: дисс. номз. илми филол. / С.А. Юсуфова. – Душанбе: Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ, 2019. – 169 с.

Б. Бо забони русӣ:

128. Абдуллоев, Н.Ш. Формирование таджикской астрономической терминологии и космономии. Автореф. канд. дисс. [Текст] / Н.Ш. Абдуллоев. – Душанбе, 1978. – 21 с.
129. Амлоев, А.Я. Словообразование имён существительных в художественной прозе Фазлиддина Мухаммадиева. Дисс. канд. филол. наук [Текст] / А.Я. Амлоев. – Душанбе, 2014. – 229 с.
130. Амонова, Ф.Р. Именное аффиксальное словообразование в современном персидском и таджикском языках. [Текст]: Учеб. пособие / Ф.Р. Амонова. – Душанбе: Изд-во ТТУ, 1982. – 55 с.
131. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О.С. Ахманова. – М.: Наука, 1966. – 605 с.
132. Байзоев, А.М. Язык «Донишнома» Абуали ибн Сина (терминология и словообразование) [Текст] / А.М. Байзоев. – Автореф. канд. дисс. – Душанбе, 1992. – 22 с.
133. Белоусов, В.Н. и др. Русская грамматика [Текст] / В.Н. Белоусов. – М.: Русский язык, 1990. – 639 с.
134. Бельчиков, Ю.А. Стилистика и культура речи [Текст] / Ю.А. Бельчиков. – М.: Университет Российской академии образования, 2000. – 160 с.
135. Бекмуродов, М. Лексико-семантический и структурный анализ строительной терминологии (на материале таджикского и английского

- языков) [Текст] / М. Бекмуродов: Автореферат диссертации канд. филол. наук. – Душанбе, 2002. – 23 с.
136. Бердиева, Т. Лингвистические и экстралингвистические причины арабских заимствований (По материалам прессы 20-х г.) [Текст] / Т. Бердиева. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 271 с.
137. Бердиева, Т. Калька как способ обогащения терминологии таджикского языка [Текст] / Т. Бердиева // Изв. АН Тадж. ССР. Отдел общ. наук. – 1979. – № 4. – С. 11-13.
138. Бердиева, Т. Назарияи иктибос [Текст] / Т. Бердиева. – Душанбе, 1991. – 128 с.
139. Бертельс, Е.Э. Грамматика персидского языка [Текст]: учебное пособие / Е.Э. Бертельс. – Ленинград: Ин-т живых восточных языков им. А.С. Енукидзе, 1926. – 126 с.
140. Богорад, И.В. Больной и врач [Текст] / И.В. Богорад. – М.: Знание, 1982. – 95 с.
141. Васильева, А.Н. Газетно-публицистический стиль речи [Текст] / А.Н. Васильева. – М.: Русский язык, 1982. – 198 с.
142. Виноградов, В.В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития [Текст] / В.В. Виноградов. – М., 1967. – 301 с.
143. Виноградов, В.В. Проблемы русской стилистики [Текст] / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1981. – 300 с.
144. Вихляева, В.М. и др. Деонтология в медицине. [Текст] / В. М. Вихляева. – М.: Медицина, 1988, т. 2. – 416 с.
145. Гвоздев, А.Н. Очерки по стилистике русского языка [Текст] / А.Н. Гвоздев. – М.: Просвещение, 1965. – 408 с.
146. Головин, Б.Н. Введение в языкознание [Текст] / Б.Н. Головин. – М.: Высшая школа, 1983. – 231 с.
147. Граудина, Л.К. Беседы о грамматике [Текст] / Л.К. Граудина. – М.: Знание, 1983. – 128 с.

148. Граудина, Л.К. Вопросы нормализации русского языка [Текст] / Л.К. Граудина. – Грамматика и варианты. – М., 1980.
149. Граудина, Л.К. О современной концепции отечественной риторики и культуры речи [Текст] // Культура русской речи и эффективность общения / Л.К. Граудина. – М., 1996. – С. 182-186
150. Гулназарова, Ж.Б. Семантика глагола в таджикском литературном языке (на примере художественного наследия Абдуррахмона Джами) [Текст]: дисс. док. филол. наук / Ж.Б. Гулназарова. – Душанбе, 2020. – 376 с.
151. Даниленко, В.П. Русская терминология [Текст] / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 48 с.
152. Загрекова, Е.Н. Истоки и развитие российской медицинской терминологии [Текст] / Е.Н. Загрекова. – Саратов, 2008. – 187 с.
153. Залеман, К.Г. Краткая грамматика новоперсидского языка. [Текст]: учебное пособие / К.Г. Залеман, В.А. Жуковский. – СПб., 1890. – 100 с.
154. Земская, Е.А. Современный русский язык. Словообразование [Текст]: учебник для педагогических вузов / Е. А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
155. Золотова, Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка [Текст] / Г.А. Золотова. – М: Наука, 1973. – 352 с.
156. Касымов, О.Х. Лексика «Шахнаме» Абулкасима Фирдавси [Текст] / О. Касимов. – Душанбе, 2011. – 54 с.
157. Касымов, О.Х. Лексические единицы kada и goh в «Шахнаме» [Текст] / О.Х. Касымов // Ахбороти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Силсилаи филология ва шарқшиносӣ. – 2009. – № 2. – С. 9-14.
158. Касымов, О.Х. Деривация в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси: Именные словообразовательные суффиксы [Текст] / О.Х. Касымов. – Душанбе: Дониш, 2006. – 187 с.

159. Касымов, О.Х. Лексика и словообразование в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси [Текст] / О.Х. Касымов. – Душанбе: ОАО «Чопхонаи Дониш», 2016. – 346 с.
160. Касимов, О. Суффиксальное словообразование имен существительных в «Шахнаме» А. Фирдавси. Дис. к.ф.н. [Текст] / О. Касимов. – Душанбе, 1988. – 188 с.
161. Кабиров, Ш. Лексические особенности Таърихи Бадахшон: АКД / Ш. Кабиров. – Душанбе, 1979. – 24 с.
162. Капранов, В. Мудрость веков. [Текст] / –Душанбе: Ирфон, 1989. – 304 с.
163. Капранов, В.А. Таджикско-персидская лексикография в Индии XV-XIX вв. [Текст] / В.А. Капранов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 243 с.
164. Кожин, А.Н. и др. Функциональные типы русской речи [Текст] / Кожин А.Н. и др. – М.: Высшая школа, 1982. – 223 с.
165. Костомаров, В.Г. Русский язык на газетной полосе [Текст] / В.Г. Костомаров. – М.: Издательство Московского университета, 1971. – 266 с.
166. Костомаров, В.Г. Языковой вкус эпохи (из наблюдения над языком современных масс-медиа) [Текст] / В.Г. Костомаров. – М., 1994. – 247 с.
167. Кубрякова, Е.С. Словообразование [Текст] / Е.С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 171 с.
168. Левашов, Е.А., Поповцева, Т.Н. и др. Новые слова и значения [Текст] / Е.А. Левашов, Т.Н. Поповцева и др. – М.: Русский язык, 1984. – 808 с.
169. Лившиц, В.А., Смирнова, Л.П. Язык «Донишнома» и роль Ибн Сины в развитии персидско-таджикской научной терминологии // Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока. Ч. 11 / В.А. Лившиц, Л. П. Смирнова. – М., 1981. – С. 115-151.
170. Лотте, Д.С. Основные принципы построения научно-технической терминологии в науке и технике [Текст] / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1969. – 200 с.

171. Лотте, Д.С. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. [Текст] / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1970. – 271 с.
172. Лотте, Д.С. Проблемы языка науки и техники [Текст] / / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1972. – 300 с.
173. Машковский, М.Д. Лекарственные средства. Т. 1-2 [Текст]. – М.: Медицина, 1988. – 624 с.
174. Мухтори, К. Лексико-семантические особенности поэтического наследия Рудаки [Текст] / К. Мухтори / Автореферат канд. дисс. – Душанбе, 2002. – 20 с.
175. Нуралиев, Ю. Лекарственные растения [Текст] / Ю. Нуралиев. – Душанбе, 1988. – 286 с.
176. Ниёзмухаммадов, Б., Бухоризода, А.Л., Калонтаров, Я.И. О терминологической работе в Таджикистане [Текст] / Сб.: Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 3-25.
177. Нуров, П.Г. Становление и развитие таджикской физической терминологии. Автореф. канд. дисс. [Текст] / П.Г. Нуров. – Душанбе, 1997. – 22 с.
178. Основы иранского языкознания. Т. 1 [Текст]. – М.: Наука, 1981. – 543 с.
180. Пейсиков, Л.С. Очерки по словообразованию персидского языка [Текст] / Монография / Л.С. Пейсиков. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1973. – 198 с.
181. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка [Текст] / Монография / Л.С. Пейсиков. – М.: Изд-во Московского университета, 1975. – 207 с.
182. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка [Текст] / / Л.С. Пейсиков. – М., 1975. – 203 с.
183. Руженкова, И.В. Основы фитотерапии [Текст] / И.В. Руженкова. – Ростов н.Дону, 2005.

184. Розенталь, Д.Э. Язык рекламных текстов [Текст] / Д.Э. Розенталь. – М., 1981. – 179 с.
185. Рубинчик, Ю.А. Грамматический очерк персидского языка. Т. 11 [Текст] / // Персидско-русский словарь. Под редакцией Ю.А. Рубинчика. – М.: Русский язык, 1983. – С.793-847.
186. Рубинчик, Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка [Текст] / Ю.А. Рубинчика. – М.: Издательская группа «Восточная литература» РАН, 2001. – 600 с.
187. Самойлов, Д. В. О переводе медицинского текста [Текст] / Д.В. Самойлов. –М.: Издательский дом «Практика», 2005. – 167 с.
188. Солганик, Г.Я. О закономерностях языка газеты в XX веке [Текст] / Г.Я. Солганик / Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2002. №2. – С. 39-53.
190. Сулаймонов, С. Становление арабской и таджикской философской терминологии (на базе философского наследия Ибн Сины). [Текст] / С.Сулаймонов. Автореф. докт. дисс. – Душанбе, 1997. – 53 с.
191. Суперанская, В. А., Подольская, Н.В., Васильева, Н.В. Общая терминология. [Текст] // Вопросы теории. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 248 с.
192. Таджиев, Д.Т. Слово об «вода» в современном таджикском языке. Осори мунтахаб [Текст] / Д.Т. Таджиев. – Душанбе: Деваштич, 2005. – С.108-138.
193. Тихонов, А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. В 2-х томах. [Текст] / А.Н. Тихонов. – М.: Русский язык, 1985. – 856 с.
194. Уваров, В.Д. Переводная и учебная лексикографии. [Текст] / В. Д. Уваров. – М.: Русский язык, 1979. – 392 с.
195. Формановская, Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты [Текст] / Н.И. Формановская. – М., 1982. – 126 с.
196. Формановская, Н.И. Культура общения и речевой этикет [Текст] Н.И. Формановская. – М., 2002. – 234 с.

197. Хайдаров, К.Х. Лечебные растения Таджикистана [Текст] К.Х. Хайдаров. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 88 с.
198. Хайдарова, Д.А. Особенности медицинской терминологии в таджикском и английском языках [Текст] / Д.А. Хайдарова // Автореферат диссертации канд. филол. наук. – Душанбе, 2007. – 26 с.
199. Хасанов, А. Лексические особенности «Худуд-ал-алем» [Текст] / А. Хасанов. Автореф. кандид. дисс. – Душанбе, 1986. – 28 с.
200. Ходжиматов, Д. Дикорастущие лекарственные растения Таджикистана. [Текст] / Д. Ходжиматов. – Душанбе: Таджикская советская энциклопедия, 1989. – 365 с.
201. Хоркашев, С.Р. Словообразование и словарный состав [Текст] / С.Р. Хоркашев. – Душанбе, 2014. – 132 с.
202. Хоркашев, С.Р. Словообразования имён существительных в южных и юго-восточных говорах таджикского языка [Текст] / Монография / С.Р. Хоркашев. – Душанбе, 2016. – 239 с.
203. Чавчавадзе, Т.А. Именное словообразование в новоперсидском языке. [Текст] / Монография / Т. А. Чавчавадзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1981. – 375 с.
204. Чхеидзе, Д.Т. Именное словообразование в персидском языке. [Текст] / Монография / Д.Т. Чхеидзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1969. – 140 с.
205. Шанский, Н.М. Очерки по русскому словообразованию [Текст] / Н.М. Шанский. – М.: Изд-во Московского университета, 1968. – 312 с.
206. Шанский, Н.М. Лингвистический анализ художественного текста. [Текст] / Н.М. Шанский. – Ленинград: Просвещение, 1990. – 415 с.
207. Шанский, Н.М. Очерки по русскому словообразованию [Текст] / Н.М. Шанский. – М.: Изд-во Московского университета, 1968. – 312 с.
208. Шанский, Н.М. Лексикология современного русского языка [Текст] / Н.М. Шанский. – М., 1972. – 168 с.

209. Шанский, Н.М. Основы словообразовательного анализа [Текст] / Н.М. Шанский. – М., 1993. – 56 с.
210. Шарипов, Т. Компьютерная лексика таджикского языка (структурно–семантический анализ). [Текст] / Т. Шарипов. – Автореф. канд. дисс. – Душанбе, 2003. – 25 с.
211. Юсупов, А.И. Медицинские термины «Хидоят-ул-мутааллимин фи-т-тиб» Ахвайни Бухорои [Текст] / А.И. Юсупов. – Автореф. канд. дисс. – Душанбе, 2004. – 22 с.

II. ФАРҲАНГҲО

А. Бо забони тоҷикӣ:

214. Айнӣ, С. Луғати нимтафсилии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик. Ҷ.12. Қ. 1 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Дониш, 1976.
215. Амид, Ҳасан. Фарҳанги Амид [Матн] / Амид Ҳасан. – Техрон: Амири Кабир, 1373. – 1254 с.
216. Бобомуродов, Ш. Луғати мухтасари калимасозии забони тоҷикӣ. Дастури таълимӣ [Матн] / Ш. Бобомуродов, А. Муминов. – Душанбе, 1983. – 120 с.
217. Бобомуродов, Ш., Муъминов, А. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик [Матн] / Ш. Бобомуродов. – Душанбе: Маориф, 1983. – 117 с.
218. Бурҳони қотеъ. Бурҳон Муҳаммадхусейн [Матн] / М. Бурҳон. – Душанбе: Адиб, 1993, ҷ. 1 – 435 с.
219. Бурҳони қотеъ. Бурҳон Муҳаммадхусейн [Матн] / М. Бурҳон. – Душанбе: Адиб, 2007. ҷ. 2 – 435 с.
220. Додхоева, М.Ф., Расулӣ, М.Я. Луғати истилоҳоти акушерӣ-гинекологӣ (русӣ-тоҷикӣ-лотинӣ) [Матн] / М.Ф. Додхоева. – Душанбе: Ҳикмат, 2009. – 258 с.
221. Қурбон, У.А. Вожаномаи тиббӣ. [Матн] / У.А. Қурбонов. – Душанбе, Энциклопедияи миллии тоҷик, 2014, ҷ.1. – 808 с.
222. Қурбон, У.А. Вожаномаи тиббӣ. [Матн] / У.А. Қурбонов. — Душанбе: Энциклопедияи миллии тоҷик. ҷ. 2 – 816 с.

223. Қурбон, У.А. Фарҳанги тибби ниёгон. [Матн] / У.А. Қурбонов. –Душанбе: Энциклопедияи миллии тоҷик, 2016. – 776 с.
224. Имомов, А. Фарҳанги беназир (ибораат аз 3 китоб) [Матн] – Душанбе:Ирфон. 2013. – 208 с.
225. Мирзоев, Х. Луғати анатомии лотинӣ-русӣ-тоҷикӣ [Матн] / Х. Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 1966. – 380 с.
226. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот (таҳияи А. Нуров), қ. 1 [Матн] / Муҳаммад Ғиёсуддин. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
227. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот (таҳияи А. Нуров), қ. 2 [Матн] / Муҳаммад Ғиёсуддин. – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
228. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот, қ.3 [Матн] / Муҳаммад Ғиёсуддин. – Душанбе: Адиб, 1989. – 304 с.
229. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, қ.1, 1973. – 468 с.
230. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, қ. 2. 1982. – 464 с.
231. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе: ЭСТ, 1982, қ.3. – 416 с.
232. Расулов, М.Я. Фарҳанги тиббӣ [Матн] / М.Я. Расулов. – Душанбе, ЭСТ, 1986, қ.4. – 488 с.
233. Рауфов, Ҳ. «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» ҳамчун сарчашмаи лексикографияи тоҷику форс [Матн] / Ҳ. Рауфов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 192 с.
234. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1 [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.
235. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2 [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 996 с.
236. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн]. – Душанбе, 2010. Ҷ. 1. – 996 с.
237. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн]. –Душанбе, 2010. Ҷ. 2. – 1095 с.

238. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ [Матн] / (Зери таҳрири Д. Саймиддинов ва диг.). – Душанбе, 2006. – 784 с.
239. Фарҳанги тибби ниёгон [Матн]. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи миллии тоҷик, 2016. – 776 с.
240. Шохнома. Фарҳанги мухтасар (таҳияи И. Ализода) [Матн]. – Душанбе: Адиб, 1992. – 493 с.
241. Ҷураев, Ғ. Фатҳуллоев, С. Луғати калима ва истилоҳоти нав [Матн] / Ғ. Ҷураев, С. Фатҳуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 190 с.
242. Ҷӯраев, Р. Этимологияи 100 калима [Матн] / Р. Ҷӯраев. – Душанбе: Маориф. 1985. – 28 с.
243. Юсуфов, А. Шарҳи истилоҳоти тиббӣ [Матн] / А. Юсуфов. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 112 с.
244. Энциклопедияи мухтасари тиб. Ҷилди 1-5 [Матн]. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи миллии тоҷик, 2011. – 504 с.
245. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. 1 [Матн]. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи ЭСТ, 1987. – 638 с.

Б. Бо забони русӣ:

246. Баранов, Х. К. Арабско-русский словарь [Текст] / Х. К. Баранов. – М., 1997. – 200 с.
247. Большой энциклопедический словарь. Т. 1 [Текст] / (гл. редактор: А.М. Прохоров). – М.: Советская энциклопедия, 1991. – 863 с.
248. Большой энциклопедический словарь. Т. 2 [Текст] (гл. редактор А.М. Прохоров). М.: Советская энциклопедия, 1991. – 768 с.
249. Дари-русский словарь [Текст]. – М.: Русский язык, 1986. – 752 с.
250. Дворецкий, И. Х. Латинско-русский словарь [Текст] / И. Х. Дворецкий. – М., 1976.
251. Крысин, Л.П. Толковый словарь иноязычных слов [Текст] / Л. П. Крысин. – М.: Эксмо, 2007.

252. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / (Гл. ред. В.Н.Ярцева). – М.: Энциклопедический словарь, 1990. – 685 с.
253. Мюллер, В.К. Англо-русский словарь [Текст] / В. К. Мюллер. – М.: Русский язык, 1985. – 863 с.
254. Нуралиев, Ю. Гиёхномаи Абумансури Муваффақ [Текст] / Ю. Нуралиев. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 192 с.
255. Огородников, П.В. и др. Этимологический словарь лекарственных растений сырья и препаратов [Текст] / Огородников П.В. и др. – М., 1973.
256. Осимй, М.С. Луғати русй-тоҷикӣ [Матн].– М.: Русский язык, 1985. – 1280 с.
257. Персидско-русский словарь. Т. 1-2 [Текст]. Под редакцией: Ю.А. Рубинчика. – М., 1982.
258. Популярная медицинская энциклопедия [Текст]. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – 688 с.
250. Розенталь, Д.Э., Теленкова, М.А. Словарь трудностей русского языка [Текст]. – М., 1985. – 704 с.
260. Русско-таджикский словарь [Текст] / Луғати русй-тоҷикӣ. – 1985.
261. Чернявский, М.Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии [Текст]. – М., 2002.
262. Энциклопедический словарь медицинских терминов [Текст] / Главный редактор академик Б.В. Петровский). – М.: Советская энциклопедия, 1982, Том 1. – 464 с., Том 2. 1983. – 448 с.; том 3. 1984. – 512 с.
263. Энциклопедия народной медицины. Т. 7. Лекарственные растения [Текст]. – М., 2000. – 563 с.
264. Этимологический словарь русского языка. Т. I [Текст]. – М., 1963. – 241 с.
265. Этимологический словарь русского языка. Т. III [Текст]. – М., 1973. – 235 с.
266. Ягудаев, А.М. Русско-таджикский медицинский разговорник [Текст]. – Душанбе: Маориф, 1985. – 128 с.

Б) РЀЙХАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- [1-М]. Шодиматова, М.К. Юсупов, А.И. Паҳлуҳои лингвистии истилоҳ [Матн] / М.К. Шодиматова, А.И. Юсупов // Авҷи Зухал. – Душанбе, 2021. – № 4. – С. 165-171.
- [2-М]. Шодиматова, М.К. Таърихи тибби форсу тоҷик ва ташаккули истилоҳоти илмӣ дар замони муосир [Матн] / М.К. Шодиматова // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шӯбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2023. – № 2 (271). – С. 325-330.
- [3-М]. Шодиматова, М.К. Корбурди истилоҳоти тиббии арабӣ дар забони матбуот [Матн] / М.К. Шодиматова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2025. – № 2. – С. 75-81.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [4-М]. Шодиматова, М.К. Саҳми устод Айнӣ дар ташаккули истилоҳоти тиббӣ [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ «Илми тиб дар асри XXI – назар ба оянда» бахшида ба 80-солагии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино ва «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (2019-2021)» (Душанбе: ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино, 29.11.2019). – Душанбе, 2019. – С. 444-445.
- [5-М]. Шодиматова, М.К. Доир ба тарҷумаи истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуоти муосири тоҷик [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ «Медиалингвистика ва услубшиносӣ: проблема ва дурнамо» ба муносибати 85-солагии профессор Баҳриддин Камолиддинов (Душанбе: ДМТ, 22-23.10.2020). – Душанбе, 2020. – С. 162-165.

- [6-М]. Шодиматова, М.К. Истилоҳоти тиббии забони тоҷикӣ ва рушди он дар замони муосир [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии (III-солона) МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон», баҳшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Данғара: ДДТХ, 16.12.2022). – Данғара, 2022. – С. 488-489.
- [7-М]. Шодиматова, М.К. Истилоҳоти тиббӣ ва баъзе хусусиятҳои он дар осори бадеӣ [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи 71-умин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия» (Душанбе: ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино, 01.12.2023). – Душанбе, 2023. – С. 724-726.
- [8-М] Шодиматова, М.К. Забони матбуот ва ташаккули истилоҳоти тиббӣ дар замони муосир [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Услубшиносӣ ва медиалингвистика: проблема ва дурнамо» (Душанбе: ДМТ, 07.05.2024). – Душанбе, 2024. – С. 93-100.
- [9-М] Шодиматова, М.К. Меъёри забони адабӣ ва забони баъзе нашрияҳои даврӣ [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Услубшиносӣ ва медиалингвистика: проблема ва дурнамо» (Душанбе: ДМТ, 07.05.2024). – Душанбе, 2024. – С. 157-163.
- [10-М] Шодиматова, М.К. Доир ба баъзе хусусиятҳои сохтори истилоҳоти тиббӣ дар забони матбуоти тоҷик [Матн] / М.К. Шодиматова // Забон ва Истиқлол. Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе, 2024. – С. 366-374.
- [11-М]. Шодиматова, М.К. Забоншиносони тоҷик ва таҳқиқи истилоҳоти илмӣ забони тоҷикӣ [Матн] / М.К. Шодиматова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон», баҳшида ба 30-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (V-солона) дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами тиб ва маълумоти олии тиббӣ» (Данғара: ДДТХ, 29.11.2024). – Данғара, 2024. – С. 651-652.